Poslanik ﷺ i nauka

Jusuf el-Karadavi

Jusuf el-Karadavi
POSLANIK, S.A.V.S., I NAUKA

Izdavač:	Medžlis Islamske zajednice Sanski Most
Za izdavača:	Husein Kovačević
Prijevod djela:	Amrudin Hajrić
Urednik:	Haris Grabus
Redaktori:	hfz. Munir Mujić, hfz. Dževad Hrvačić
Lektor:	mr. Ismail Palić
Tehničko uređenje:	Aida Mujezin
Dizajn korice:	Fikret Kekić
Štampa:	“Bemust”, Sarajevo
Za štampariju:	Mustafa Bećirović

CIP - Katalogizacija u publikaciji Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo
28-31 :001
al-QARADAWI, Yusuf
Poslanik, s.a.v.s., i nauka / Jusuf el-Karadavi; [prijevod djela Amrudin Hajrić). - Sanski Most: Medžlis Islamske zajednice, 2005. - 215 str.; 20 cm
Bibliografija i bilješke uz tekst
ISBN 9958-9684-4-4
I. el-Karadavi, Jusuf vidi al-Qaradawi, Yusuf
COBISS. BH-ID 14132230

Jusuf el-Karadavi
POSLANIK, S.A.V.S., I NAUKA

Sanski Most, 2005

UVOD

Hvala Allahu, dž.š., Gospodaru svjetova, i neka je salavat i selam na najboljeg učitelja ljudi Muhammeda, s.a.v.s., na njegovu porodicu, ashabe i sve one koji slijede njegov put.

Čovječanstvo ne poznaje vjeru koja je više pažnje posvećivala nauci od islama, bilo da se radi o isticanju njenih vrijednosti, podsticanju na njeno usvajanje i prenošenje vjere drugima, prijetnjama upućenim onima koji je zanemaruju, koji je omalovažavaju i koji preziru one koji su joj naklonjeni.

Onaj koji proučava religije koje su prethodile islamu i čita njihove svete

tekstove uvjerit će se u uzvišenost islama o ovom pitanju. Čitajući te svete tekstove jedva da ćete naići na riječi kao što su: razum, mišljenje, dokaz, znanje, mudrost i druge koje su iz ovih izvedene ili imaju neke veze s njima. Sa druge strane, čitajući Kuran vidjet ćete da se, kako to navodi rječnik izraza spomenutih u Kuranu, riječ "nauka" spominje 80 puta, a njene izvedenice stotine i stotine puta. Riječ 'akl" (um, razum) nije spomenuta u Kuranu, ali se umjesto nje u istom značenju pojavila riječ 'albab", i to 16 puta, a riječ "nuha" dva puta. Međutim, riječi izvedene iz korijena "akl" spominju se u Kuranu 49 puta. Isto je i s izvedenicama iz korijena "fikh" (mišljenje), koje se spominju 18 puta. Izvedenice iz korijena "fikh" (shvata- nje, razumijevanje) spominju se 21 put, a izvedenice iz korijena "hikma ' (mudrost) 20 puta. Riječ "burhan (dokaz) spomenuta je pak na 7 mjesta. Pored navedenih, u Kuranu se spominju i mnoge druge riječi koje imaju veze s naukom, što sve skupa ukazuje na značaj koji Kuran pridaje znanju i razumu čineći ih na taj način najčvršćim temeljem i osnovom.[1]

Kada pak čitate zbirke Poslanikovih, s.a.v.s., hadisa koje su organizovane po poglavljima naići ćete obavezno i na poglavlje pod naslovom "Nauka".

Tako u el-Buharijevom djelu el-Džami'us-sahih, nakon poglavlja koja tretiraju tematiku početka objave i imana, dolazimo do poglavlja koje sadrži hadise koji govore o nauci. el-Hafiz b. Hidžr u djelu el-Feth kaže da to poglavlje sadrži 102 merfu hadisa (od toga 16 ponovljenih) te 22 hadisa čiji je lanac prenosilaca prekinut u generaciji ashaba i tabiina. I ostale hadiske zbirke bilježe hadise koji govore o nauci u posebnim poglavljima, bila ona duža ili kraća.

Dobro bi bilo spomenuti ovdje i djelo imama Ahmeda pod naslovom el-Fethur-rabbani, koje sadrži poglavlje o nauci s 81 hadisom. Zatim je tu Sahih Ibn Hibbana s poglavljem o nauci koje sadrži 67 hadisa. Djelo el-Hafiz Nurudina el-Hajsemija pod naslovom Medžmeuz-zevaid sadrži poglavlje o nauci koje broji 84 stranice, od kojih svaka ima po nekoliko hadisa. Djelo el-Mustedrek, autora el-Hakima en-Nejsaburija bilježi hadise koji govore o nauci na 44 stranice. U djelu et-Tergib vet-terhib, autora el-Hafiz el-Munzirija, sabrano je 140 hadisa koji govore o nauci.

U djelu Džami'ul-fevaidmin dzami il-usul ve medžme iz- zevaid, autora el-Allama b. Muhameda b. Sulejmana, nalazi se poglavlje sa 154 hadisa koji govore o nauci.

S tim u vezi objavili smo zasebno djelo pod naslovom El-Akl vel-ilm fil-

Nije nepoznato da se veliki broj istih hadisa spominje u svakom od ovih djela. S druge strane, ovo ne znači da su svi hadisi koji govore o nauci spomenuti u ovim djelima. Naprotiv, postoje desetine i stotine drugih hadisa koji govore o nauci, a koji su zavedeni u drugim poglavljima, s obzirom da jedan hadis ukazuje na više značenja i iz

njega se može izvući više pouka, I ako se hadis koji nam govori o pažnji koju je Poslanik, s.a.v.s., posvećivao registrovanju (ne samo usmeno nego i pismenom) broja muslimana muškaraca nalazi u el-Buharijevoj i Mus- limovoj zbirci hadisa, a nije zaveden u poglavlju o nauci. Isto tako, hadis koji govori o značaju iskustva i njegovom utjecaju u ovozemaljskom životu te ovlašćivanju ljudi glede života na ovom svijetu nalazi se u Muslimovoj zbirci hadisa, a nije u poglavlju o nauci. Hadis koji govori o Poslanikovoj, s.a.v.s., borbi protiv nepismenosti zaduživanjem zarobljenika da opismene po nekoliko nepismenih ashaba, također, nije spomenut u poglavlju o nauci. Hadisi u kojima se objavljuje rat praznovjerju, vradžbinama, mađioničarstvu i proricanju, isto tako, nisu spomenuti u poglavlju o nauci. Hadisi koji se odnose na medicinu i liječenje navedeni su u poglavlju o liječenju, a ne u poglavlju o nauci.

Mnogi hadisi koji se tiču nauke razbacani su, dakle, po različitim poglavljima hadiskih zbirki, tako da bi upućeni znalac trebao da ih objedini i klasificira na način koji će omogućiti da dođu do izražaja i da služe svojoj svrsi. To je, ustvari, naš zadatak u ovom djelu u kojem ćemo pokušati da, na osnovu Poslanikovog, s.a.v.s., životopisa i sunneta, objasnimo njegov stav o nauci.

Malo je prihvatljivih hadisa budući da apokrifne hadise, hadise bez osnove i jako slabe hadise, nije dozvoljeno navoditi kao dokaz, po mišljenju svih učenjaka, pa makar ti hadisi tretirali i neke vrline i pohvalna djela.

Kada su u pitanju obični daif-hadisi, većina učenjaka smatra dozvoljenim njihovo konsultovanje kada tretiraju vrline i pohvalna svojstva, a ne utječu na donošenje nekog propisa te na ustanovljavanje onoga što je dozvoljeno ili zabranjeno. Tako u djelu Džarni'u bejanil-'ilm ve fadlih, autora el-Hafiza el-Fekiha b. Abdulbera, primjećujemo da autor navodi mnoge daif-hadise, a zatim ih komentariše na sljedeći način: “Svaki od njih tretira pohvalna svojstva i vrline, međutim kada se radi o donošenju propisa i ustanovljavanju onoga što je dozvoljeno ili zabranjeno, onda se lanac prenosilaca temeljito ispituje.”

Ovo mišljenje učinilo je da se daif-hadisi približe sahih i hasen-hadisima, pa da ih i zasjene, mada ne postoji potreba za njima, budući da ih ono što nalazimo u sahih i hasen-hadisima čini suvišnim. Većina se nije čvrsto pridržavala onoga što su u vezi s navođenjem daif hadisa kao dokaza postavili kao uvjet prvi muhadisi. Međutim, kada želimo da ukažemo na stav islama ili Allahovog Poslanika, s.a.v.s., o nekom pitanju, moramo se držati sahih i hasen-hadisa, zato što na osnovu daif-hadisa ne možemo pouzdano ustanoviti taj stav, kao što na osnovu njih ne možemo donositi ni propise.

Otuda je naš posao na ovom djelu bio dvostruk. Na prvom mjestu

jeste detaljno ispitivanje hadisa koji se navode kao dokaz te ustanovljavanje njihovog ranga, a nakon toga slijedi izvođenje zaključaka i propisa na osnovu tog hadisa. Neki smatraju da je dovoljno hadis pripisati nekom poznatom djelu navodeći izdanje toga djela i stranicu na kojoj se dati hadis nalazi, smatrajući to krajnjim ciljem utvrđivanja ispravnosti hadisa i završetkom ispitivanja. Tako postupaju mnogi oni koji citiraju tefsirska, tesavufska, fikhska pa i hadiska djela, ne vodeći pri tome računa o ispravnosti onoga što iz njih preuzimaju.

Da bismo prihvatili neki hadis, nije dovoljno to što se isti navodi u nekom djelu.

U istu zamku padaju i oni koji pišu historiju, a koji se pozivaju na ono što je napisao et-Taberi, Ibn el-Esir ili neko treći, iako i u tim djelima nalazimo i ono što je prihvatljivo, ali i ono što je za odbaciti, i ono što je dobro, ali i ono što je loše.

Primijetio sam kako se veliki broj slabih hadisa javlja kod onih koji govore o nauci ili o njoj pišu, a to iz razloga što većina njih citira djela koja se spominju u vezi sa svakom temom i u kojima nema nijednog hadisa čija ispravnost nije upitna. Najupečatljiviji primjer za to jeste djelo Ihjau ulumid- din, autora Ebu Hamida el-Gazalija na koga se pozivaju mnogi autori i predavači, budući da je u vezi s naukom spomenuo oko 55 hadisa, od kojih je 13 sahih i hasen-hadisa, a ostalo su daif- hadisi.

Hvala Allahu, Koji je učinio da ja u ovome djelu nisam imao potrebe za odbačenim daif-hadisima, nego me je opskrbio dovoljnim brojem sahih i hasen-hadisa. Ako sam i spomenuo hadise koji ne spadaju u ove dvije skupine, to je u većini slučajeva bilo iz razloga što je taj hadis općepoznat, s tim da sam naveo njegov rang i nisam ga učinio osnovom u vezi s bilo kojim pitanjem.

U ovom djelu ograničio sam se na pojašnjavanje Poslanikovog, s.a.v.s., stava o nauci, budući da predstavljanje kur'anskog stava u vezi s time zahtijeva posebno istraživanje. Možda ću to uspjeti uraditi u okviru djela et-Tefsirul-mavdu i lil-Kuran. Nadam se da će čitaocu ovoga djela biti jasno ono što sam u njemu iznio, te da će s lahkoćom uvidjeti put islama i uputu Poslanika, s.a.v.s.

Djelo sam raščlanio na pet dijelova:

1. Položaj nauke i naučnika;
2. Poslanikov, s.a.v.s., stav u vezi s empirijskom naukom;
3. O odlikama učenih;
4. O učenju i pravilima učenja;
5. O poučavanju, njegovim načelima i vrijednostima. Allahu, dž.š., težimo, od Njega pomoć tražimo i samo uz Njegovu pomoć uspjeh ostvarujemo. Jusuf el-Karadavi

POLOŽAJ NAUKE I NAUČNIKA U SVJETLU POSLANIKOVOG, S.A.V.S., SUNNETA

Mnogo je hadisa Allahovog Poslanika, s.a.v.s., koji govore o vrijednostima nauke i položaju koji kod Allaha, dž.š., i ljudi zauzimaju naučnici i na ovom i na budućem svijetu. Ti hadisi uzdižu naučnike na visok nivo, do koga se ne stiže nogom niti krilima, nego samo i jedino znanjem.

Nema nikakve sumnje da je najznačajnija među svim naukama nauka o vjeri, koja pomaže čovjeku da spozna sebe i svoga Gospodara, da otkrije Pravi put i njime stremi ka svome cilju, te da spozna svoja prava i obaveze. Na drugom mjestu se nalaze sve one nauke koje otkrivaju ljudima istinu, vode ih dobru, donose im korist i otklanjaju štetu. S tim u vezi Poslanik, s.a.v.s., veli:

Kome Allah, dž.š., želi dobro pouči ga vjeri.2 U drugom hadisu stoji: Ko bude tražio nauku, Allah, dž.š., olakšet će mu put u Džennet, i nikada se ljudi nisu okupili u nekoj kući učeći Kur'an zajedno, a da ih nisu okružili meleki, da na njih nije spušten mir, da ih nije prekrila Allahova,

Bilježe el-Buhari i Muslim.

dž.š., milost i da ih Allah, dž.š., nije spomenuo onima oko sebe (melekima)

Zatim je rekao i ovo:

Zaista će meleki raširiti krila iznad onoga koji traži nauku, odobravajući na taj način ono što on radi. Za naučnika će oprost tražiti i oni na nebesima i oni na Zemlji, pa čak i ribe u vodi. Prednost naučnika nad pobožnim čovjekom jeste poput prednosti koju u odnosu na ostale zvijezde ima Mjesec. Naučnici su nasljednici Allahovih poslanika, koji nisu ostavili dinare ili dirheme, nego su ostavili nauku, pa ko je prihvati prihvatio se velike sreće i blagodati,[4] Ovi hadisi ukazuju na značaj nauke, a posebno nauke o vjeri ili, kako se to iz navedenih hadisa može razumjeti, "shvatanja" vjere (fikhud-din). Naime, shvatanje vjere značajnije je i dublje od nauke o vjeri (poznavanja vjere). Nauka predstavlja samo izvanjsko poznavanje određene materije, dok shvatanje (fikh) pored toga predstavlja i njeno unutarnje poznavanje. Nauka je povezana samo s razumom, dok je shvatanje povezano i sa srcem i s razumom.

Otuda, poznavanje "sporednih" šerijatskih propisa, kao što su propisi o čistoći i nečistoći, srodstvu po mlijeku, razvodu i kupoprodaji nije smisao gore navedenog hadisa: Kome Allah želi dobro... na što ukazuje i izraz "jufekkihuhu (pouči ga) u drugom dijelu hadisa. Ne, njegov smisao jeste shvatanje i razumijevanje vjere.

To da će meleki raširiti krila iznad onoga koji traži nauku znači da će ga poštovati i uvažavati, a to da će okružiti one koji

Bilježi Musilm od Ebu Hurejre.

Bilježe Ahmed, Ebu Davud i et-Tirmizi od Ibn ed-Derdaa.
se okupe kako bi zajedno učili i proučavali Kuran znači da će ih štititi i čuvati, a to je velika čast i blagodat.

Ovi i mnogi drugi njima slični hadisi zajedno s brojnim kur'anskim ajetima učinili su da ashabi Allahovog Poslanika, s.a.v.s., i svi oni koji su slijedili njihov primjer u dobročinstvu kroz mnoga stoljeća cijene nauku i naučnike, podstičući na taj način potragu za znanjem i upozoravajući ljude na neznanje i nesreću koju ono sa sobom donosi i na ovom i na onom svijetu.

H. Omer je kazao: "O ljudi, dužnost vam je da tragate za naukom, jer Allah, dž.š., ima plašt ljubavi kojim ogrne onoga koji to čini."[5]

Jedan je čovjek jednom prilikom upitao Ibn Abasa o džiha- du, pa mu je Ibn Abas kazao: "Hoćeš li da te uputim na ono što ti je bolje od džihada? Sagradi džamiju u kojoj ćeš poučavati Kuranu, sunnetu Allahovog Poslanika, s.a.v.s., i vjeri.''[6]

Ibn Mesud veli: "Divan li je skup na kojem se širi mudrost i milost (tj. naučni skup)."[7]

Muaz b. Džebel kaže: "Tragajte za naukom, jer time Allahu, dž.š., izražavate poslušnost. Traganje za naukom jeste ibadet i džihad. Poučavanje je sadaka i dobro djelo. Nauka je prijatelj i sabesjednik u samoći. Nauka je dokaz vjere i pomagač u dobru i zlu. Nauka je bliski srodnik i svjetionik na stazi koja u Džennet vodi. Allah, dž.š., naukom uzdiže neke narode i čini ih primjerima čija se djela slijede i oponašaju. Meleki priželjkuju prijateljstvo s njima te da ih svojim krilima dotaknu. Sve živo za njih istigfar čini, čak i ribe u vodi i zvijeri na kopnu,

5 Džami'u bejatiil-'ilm, Ibn Abdulberr.
6 Prethodni izvor.
7 Prethodni izvor.

i nebo i zvijezde... Njome se izražava poslušnost Allahu, dž.š., pobožnost i tevhid. Njome se Allah, dž.š., slavi i veliča. Njome se održavaju rodbinske veze te raspoznaje ono što je dozvoljeno od onoga što je zabranjeno. Nauka je na prvom mjestu, a djela je slijede. Sretni je prihvataju, a nesretnici odbacuju."[8]

El-Hasan veli: "Da nije naučnika, ljudi bi bili poput životinja (tj. učeni ljudi su ti koji ljude uzdižu iznad nivoa životinja)."

Jahja b. Muaz veli: "Učeni su milostiviji prema Poslani- kovim, s.a.v.s., sljedbenicima od njihovih roditelja." Upitali su ga: "Kako to?" Odgovorio je: "Roditelji ih štite od dunjalučke vatre, a učeni ljudi od ahiretske."

Ibn el-Mubarek upitan je: "Ko su ljudi?" Odgovorio je: "Učenjaci." Ponovo su ga upitali: "A ko su kraljevi?" Odgovorio je: "Pobožnici."

El-Gazali je rekao: "Ljudi su ljudi samo po znanju, zato što je to jedino svojstvo po kojem se ljudi razlikuju od životinja. Ljudi nisu ljudi po svojoj tjelesnoj snazi, jer je deva snažnija od čovjeka. Ljudi nisu ljudi ni po

svojoj veličini, jer je slon veći od njih. Ljudi nisu ljudi ni po svojoj hrabrosti, jer su lavovi hrabriji od njih. Ljudi nisu ljudi ni po svojoj ishrani, jer bikovi jedu više od njih. Ljudi nisu ljudi ni po svojoj spolnoj moći, jer je i najslabiji vrabac jači od njih u tom pogledu. Ljudi su stvoreni samo zbog znanja i nauke."[9]

Ahmed b. Hanbel veli: "Čovjekova potreba za znanjem veća je od njegove potrebe za hranom i pićem."

8 Prenose Ibn Abdulberr i Ebu Neim

9 el-Ihja!

NAUKA JE DOKAZ VJERE

Po učenju islama, nauka i vjerovanje nisu međusobno suprotstavljeni, za razliku od mišljenja koje je vladalo u Evropi u srednjem vijeku. Naime, u to doba crkva je podržavala praznovjerje, borila se protiv nauke i podsticala lijenost i oponašanje. Borila se protiv slobodnog mišljenja i originalnog stvaralaštva te stajala u zaštitu vladajućih snaga (feudalaca i namjesnika), a suprotstavljala se narodu i potlačenim skupinama.

Islam kroz svoju historiju ne bilježi ovakav sukob između nauke i vjerovanja, zato što tome nema mjesta u njegovom učenju.

Sto se pak tiče kršćanstva, ono stoji na stanovištu da je vjerovanje pitanje koje nema nikakve veze s mišljenjem, štaviše suprotstavljeno mu je i ne ulazi u okvire razuma i nauke, nego u okvire intuicije i duhovnosti. Po kršćanskom učenju, vjerovanje nije uvjetovano razumom, nego je to nešto iznad razuma. Otuda je među kršćanima prisutan moto: "Vjeruj, pa onda spoznaji" ili "Vjeruj slijep!" Nadalje, jezikom svećenika rečeno, postoji i sljedeći moto: "Zatvori oči i slijedi me!"

To dolazi otuda što se kršćansko vjerovanje temelji na postavkama koje odbacuje zdrav razum kao što su trojstvo, čišćenje i iskupljivanje te sve ono što iz toga proizlazi. Neki kršćanski filozofi koji su proglašeni svecima u svojim apsurdnim učenjima kažu: "Vjeruj u ovo jer je u ovome spas".

Za razliku od kršćanstva, islam odbacuje oponašanje i podražavanje, kao npr.:

Dovoljno nam je ono što smo od predaka naših zapamtili[10]

[10] el-Maida, 104 ajet.

ili

Mi smo prvake naše i starješine naše slušali, pa su nas oni s Pravoga puta odveli[11]

ili:

Ja ću kud i ostali ljudi.12

Isto tako, islam odbacuje pretpostavke i nagađanja, budući- da su o pitanju vjerovanja referentnisamo znanjei uvjerenje

(čvrsto vjerovanje) te, s tim u vezi,islam negirakršćansko

vjerovanje u križ riječima:
Oni o tome nisu ništa pouzdano znali, samo su nagađali. [13]

U vezi s mušricima i njihovim tobožnjim božanstvima Latom, Uzaom i Menatom islam zauzima sljedeći stav:
To su samo imena koja steim vi i preci vaši dali,
Allah o njima nikakav dokaz nije poslao; oni se po
vode samo za pretpostavkama i onim za čim duše žude.1[4]

Zatim kaže:
A o tome ništa ne znaju, slijede samo pretpostavke, a pretpostavka istini baš nimalo ne koristi.1[5]

Kuran prihvata samo ono vjerovanje koje se temelji na čvrstom dokazu i dubokom promišljanju i zbog toga se predstavnicima bezvrijednog vjerovanja obraća sljedećim riječima:

[11] el-Ahzab, 67 ajet.

[12] Ovo je dio hadisa koji prenosi et-Tirmizi, a koji glasi: "I neka niko od vas ne bude povodljivac koji će reći: Ja ću s ostalim ljudima, ako oni dobro postupe, postupit ću dobro i ja, a ako oni pogriješe, pogriješit ću i ja"'

[13] en-Nisa, 157 ajet.

[14] en-Nedžm, 23 ajet.

[15] en-Nedžm, 28 ajet.

Dokaz svoj dajte ako je istina to sto govorite:[16] Ne treba da čudi to što se u Kuranu često ponavlja ova i njoj slične konstrukcije ("Zašto se ne opametite, zašto ne pogledate" itd.) koje bude misli iz neznanja i oslobađaju čovjeka iz okova podražavanja i pasivnosti.

A dovoljno vam je pročitati ovaj energični i izričiti poziv na razmišljanje:
Ja vam savjetujem samo jedno: ustanite iskreno prema Allahu, dvojica po dvojica, ili jedan po jedan, pa zatim razmislite koji je podstakao profesora Abasa el-Ukada da objavi djelo pod naslovom Promišljanje je islamska dužnost, što je istina, jer kao što naređuje da se čini ibadet, islam ljudima naređuje i da razmišljaju.

Vjerovanje se u islamu temelji na znanju i razumijevanju, a ne na slijepom prihvatanju, što potvrđuju i sljedeći kur'anski ajeti:
I znajte da Allah strogo kažnjava, ali i da prašta i da je milostiv.18

Zatim u Kuranu stoji:
I znajte da Allah zna štaje u dušama vašim, pa Ga se pričuvajte, i znajte da On prašta i daje blag.[19] Kuran se ne plaši da će insistirajući na učenju i razmišljanju imati za posljedicu izazivanje proturječnosti između naučnih činjenica i onoga što nudi vjera, budući da ono čemu nas uči vjera ne može biti u suprotnosti s razumom, odnosno dvije

16 el-Bekara, 111 ajet.

17 es-Sebe', 46 ajet.

[18]el-Maida, 98 ajet.
[19]el-Bekara, 235 ajet.
istine ne mogu biti međusobno suprotstavljene. Suprotstavljene mogu biti samo činjenice, s jedne, te opsjena i pretpostavke, s druge strane.

Otuda, ono što je vjerodostojno preneseno ne može biti u suprotnosti s onim što je racionalno. Ako se pak utvrdi ta suprotstavljenost, onda ono što je preneseno nije vjerodostojno, ili je ono što se smatralo racionalnim ustvari iracionalno. Često se, naime, dešava da se vjerom smatra ono što ustvari nije vjersko ili da se naukom smatra ono što ustvari nije naučno.

Kuran pravu nauku smatra dokazom vjere i njenim pobornikom. U tom smislu govori se i u sljedećem kur'anskom ajetu:
...i da bi oni koji su znanjem obdareni spoznali da je Kur'an istina od Gospodara tvoga, pa u njeg povjerovali kako bi mu srca njihova bila sklona.[20]

Ove tri ideje proizilaze jedna iz druge, na što ukazuje i veznik ''fa", koji formira ovaj slijed. Tako vjerovanje slijedi spoznavanje slijedom koji ne bilježi nikakvo odlaganje. Vjerovanje pak prati skrušenost i pokornost Allahu, dž.š., što znači da znanje ima za rezujtat vjerovanje, a vjerovanje dovodi do pokornosti i skrušenosti.

U drugom ajetu spominju se, jedno do drugoga, znanje i vjerovanje:
A reći će oni kojima je dato znanje i vjerovanje — vi ste ostali, prema Allahovoj odredbi, sve do Dana oživljenja.[21]

U ovom ajetu znanje i vjerovanje povezani su međusobno, što znači da to nisu suprotnosti koje se međusobno isključuju.

[20] el-Hađždž, 54 ajet.
[21] er-Rum, 56 ajet.

Mi ne poričemo ni vrijednost znanja koje je danas materijalistički shvaćeno i koje se temelji na čulnom posmatranju i eksperimentisanju, budući da je ono, bez ikakve sumnje, potrebno ljudima, ali ne kao cilj, nego kao sredstvo. Takvo znanje pomaže čovjeku, olakšava mu kretanje kroz život, štedi vrijeme i sva mjesta čini dostupnim, tako da ono što je daleko biva blizu, a ono što je oštro i kruto biva blago i nježno. Međutim, to znanje nije u stanju da samostalno usreći čovjeka, da upravlja njegovim ponašanjem te da se bori protiv ljudskog egoizma i njegove sklonosti zlu. Zbog svega toga čovjeku je krajnje potrebno vjersko znanje, koje pojačava vjerovanje, budi svijest, usađuje vrline i štiti čovjeka od škrtosti i pohlepe, pobuda i strasti. Ono ujedno štiti materijalističko znanje od zistranjivanja i sprečava njegovo korištenje u nepravdi i nasilju.

S tim u vezi, Kur'an nam navodi primjer Sulejmana, a.s., kome je Allah, dž.š., dao vlast koju nakon njega nikome više nije dao. Njemu je, kao što znamo, doneseno Belkisino prijestolje iz Sebe u Jemenu u

njegovu rezidenciju u Samu, prije nego što je i okom trepnuo. To je za njega uradio onaj koga Kur'an opisuje kao nekoga ko je učio iz Knjige. Ovdje je došao do izražaja iman Sulejmana, a.s., budući da je on zaslugu za to pripisao Allahu, dž.š., a ne sebi. Nije se, dakle, uzoholio i uzobijestio:

...on uzviknu: "Ovo je blagodat Gospodara moga, Koji me iskušava da li ću zahvalan ili nezahvalan biti. A ko je zahvalan, u svoju je korist zahvalan, a ko je nezahvalan, pa Gospodar moj je neovisan i plemenit..."22

Isti stav zauzeo je i Zulkarnejn koji je odnosio pobjede i na istoku i na zapadu, a čija je vlast krunisana podizanjem velikog

[22] en-Neml, 40 ajet.

zida, pri čemu se koristio onim što je bilo poznato u njegovo doba. Nakon što je završio s gradnjom zida, u stilu skrušenog vjernika je rekao: Ovo je blagodat Gospodara moga! A kada se prijetnja Gospodara moga ispuni, On će ga sa zemljom sravniti, a prijetnja će se Gospodara moga sigurno ispuniti.23

Ispravna nauka, dakle, vodi vjerovanju, a ispravno vjerovanje daje prostora nauci, što bi značilo da se nauka i vjerovanje međusobno prožimaju, potpomažu i razumijevaju. To bi bila nauka kakvu islam želi, bez obzira na predmet i oblast istraživanja. To bi bila nauka pod okriljem vjerovanja i u službi najviših ideala, na što ukazuje i prvi kur'anski ajet koji je objavljen: Čitaj u ime Gospodara tvoga, Koji stvara.24

Mogli bismo reći da je "čitanje" drugi naziv za nauku, njen ključ i svjetiljka, pa kada vidimo da je prva Božija naredba u Kuranu bila "čitanje", onda nam biva jasno zašto je položaj nauke u islamu takav kakav jeste. Međutim, Kur'an ovdje ne insistira na nekom generalnom čitanju, nego na jednom posebnom čitanju, ili kako to u Kuranu stoji: "čitanju u ime Gospodara tvoga Koji stvara". Kada je čitanje u ime Allaha, dž.š., onda je ono usmjereno ka istini, dobru i uputi, zato što je Allah, dž.š., izvor svega toga.

Nije nikakvo čudo što se nauka u islamu počela razvijati u okrilju vjere, što su se škole formirale u džamijskim dvorištima, a univerziteti svoje djelovanje započeli pod džamijskim krovovima, zbog čega se i zovu: Džami'ul-azhar, Džami'ul-karavijjin, Džami'uz-zejtun itd. Na ovim univerzitetima izučavale su se istovremeno i vjerske i svjetovne znanosti, a mnogi naučnici bili su u isto vrijeme i vjerski kao što je slučaj sa sudijom Ibn Rešidom el-Hafidom, autorom djela Bidajetid-mudžtehid ve nihajetul-muktesid iz oblasti uporednog prava te djela el- Kullijjat iz oblasti medicine.

[23] el-Kehf, 98 ajet.

[24] el-Alek, 1 ajet.

Zatim je tu el-Havarezmi, koji je napisao izvanredno djelo na osnovu kog

je zasnovana algebra, a kojim je on pokušao riješiti fikhske probleme oporučivanja i nasljedstva.

ZNANJE JE VODIČ U POSLU

Kao što je dokaz vjerovanja, nauka je u islamu i vodič u aktivnosti i djelovanju. Imam el-Buhari nazvao je jedno poglavlje svoje zbirke hadisa "Poglavlje o prednosti znanja nad riječju i djelom". Ibn el-Munir veli: "Time je želio da kaže kako je znanje preduvjet ispravnosti riječi i djela, tj. da se riječi i djela uzimaju u obzir samo uz znanje koje im prethodi i koriguje njihove intencije. el-Buhari je ukazao na ovo kako ne bi došlo do potcjenjivanja znanja i nemara kada je u pitanju njegovo stjecanje, kao što je slučaj s onima koji kažu: "Znanje bez rada nije od koristi". el-Buhari se ovdje poziva na niz Poslanikovih, s.a.v.s., hadisa i kur'anskih ajeta, među kojima je i sljedeći:

I znaj da nema drugog boga osim Allaha i oprost traži za svoje grijehe i za vjernike i vjernice.[15]

Dakle, i u ovom ajetu na prvom mjestu je znanje, a na drugom rad i djelovanje. Vrhunac znanja jeste spoznaja Allaha, dž.š., i vjerovanje u Njegovo jedinstvo. Ove su riječi, naravno, upućene Poslaniku, s.a.v.s., koji ih dalje prosljeđuje svome ummetu.

[25] Muhammed, 19 ajet.

Allah, dž.š., veli:

Allaha se boje od robova Njegovih — učeni.[26] Allaha se, dž.š., dakle, boje i poštuju Ga, oni koji Ga poznaju, koji su svjesni Njegove moći i utjecaja na sve što je stvoreno, a to su učeni koji razmišljaju o tajnama Njegovog stvaranja i egzistencije. Ovo strahopoštovanje navodi ljude na dobro, a odvraća od zla.

Allahov Poslanik, s.a.v.s., kazao je:

Kome Allah želi dobro pouči ga vjeri.[21] Zašto? Zato što, kada čovjek nešto nauči i to sprovede u djelo, postiže dobre rezultate. Imam el-Gazali kaže da je najmanji pokazatelj takvog znanja shvatanje da je onaj svijet bolji od ovoga svijeta. Kada se ovakvo znanje obistini i ovlada čovjekom, ono ga čini čistim od hipokrizije i licemjerstva.[28]

Ovo potvrđuje i predaja koju prenosi Zejd b. Eslem, a u kojoj stoji da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., uputio jednog čovjeka nekom drugom čovjeku da ga ovaj poučava. Ovaj je to i činio, dok nisu stigli do kur'anskog ajeta:

Ko uradi zrno dobra vidjet će ga..., kada onaj drugi reče: "Meni je ovo dovoljno." Onaj koji je poučavao požali se Poslaniku, s.a.v.s., na to, a Poslanik, s.a.v.s., reče mu: Pusti ga, on je spoznao.

Smisao gore navedenog hadisa jeste taj da je srce spomenutog čovjeka zahvatilo svjetlo imana i bogobojaznosti, na što ukazuje i predaja koju prenosi el-Mutallib b. Abdullah b. Hantab, a u kojem stoji da

je Poslanik, s.a.v.s., u društvu jednog beduina proučio kur'anski ajet:
[26] Fatir, 28 ajet.
[27] Bilježe el-Buhari i Muslim od Muavije.
[28] Ihjau ulumid-din.
Ko uradi zrno dobra vidjet će ga...

na što je beduin upitao: "Pa zar koliko je jedno zrno, o Allahov Poslanice?" Poslanik, s.a.v.s., odgovorio je: Da. Beduin onda reče: "Teško meni, sve će se znati!", a zatim ustade izgovarajući ovaj kur'anski ajet, a Poslanik, s.a.v.s., dodade: Iman je uiao u njegovo srce. Ove Poslanikove, s.a.v.s., riječi imaju isti smisao kao i njegove riječi iz prethodnog hadisa gdje je kazao: On je spoznao.

ZNANJE JE PREDUVJET VALJANOSTI DJELA

Iz ovoga proizlazi da je znanje neophodni preduvjet da bi djelo bilo valjano i u skladu s Allahovim propisima koje ga čine ispravnim bez obzira da li se radi o odnosu prema Allahu, dž.š., ili odnosu prema drugim ljudima.

Sufjan b. Ujejna prenosi da je Omer b. Abdulaziz rekao: Ko radi ono što ne zna, šteta će mu biti veća od koristi."

U hadisu koji smo već spomenuli, a koji prenosi Muaz b. Džebel stoji da je Poslanik, s.a.v.s., kazao:
Znanje je na prvom mjestu, a djela ga slijede.

IBADET KOJI NIJE POPRAĆEN ZNANJEM NIJE ISPRAVAN

Nije ispravan ibadet onoga koji ne poznaje preduvjete log ibadeta, njegove osnove i postupke koje zahtijeva. U tom smislu, Poslanik, s.a.v.s., je jednom čovjeku koji je pokvario namaz i nije ga upotpunio, u smislu smirenosti koja se zahtijeva prilikom obavljanja namaza, kazao: Vrati se i klanjaj, jer ti nisi obavio namaz![29]

Poslanik, s.a.v.s., tako je postupio zato što je nepotpun namaz na istoj razini kao i neobavljen namaz.

BEZ ZNANJA NISU ISPRAVNI NI MEĐULJUDSKI ODNOSI

I kada su u pitanju međuljudski odnosi i druga životna pitanja (lična, porodična, kolektivna), čovjek mora znati šta je ispravno, a šta nije, šta je dozvoljeno, a šta nije, kako ne bi došao u situaciju da pogriješi iz neznanja, budući da nepoznavanje propisa nije nikakav izgovor onima koji žive na području gdje se praktikuje islam.

Tako nije grijeh činiti ili ne činiti ono za što se zna da je dozvoljeno činiti. S druge strane, nema nikakvog izgovora za činjenje onoga za što se zna da nije dozvoljeno činiti. Kada se pak radi o onome što nije sasvim jasno da li je haram ili halal, rješenje je da se ostavimo onoga što je nejasno u korist onoga što je jasno. U vezi s ovim, Poslanik, s.a.v.s.,

je veli: Ko se sačuva onoga što je nejasno sačuvao je i svoju vjeru, a ko ogrezne u tome ogrezao je u haramu, kao što je slučaj sa pastirom koji napasa stoku u blizini zabranjenog područja u koje samo što nije zašao?

Selefije su savjetovale trgovce da se pouče propisima u vezi s trgovinom prije nego što dođu na tržište ili da angažuju stručnjaka koji će ih voditi i upućivati. Isto tako, savjetovali su i one koji se spremaju za rukovođenje da se naoružaju za taj položaj neophodnim znanjem koje će im osvjetljavati put.

[29] Bilježe el-Buhari i Muslim od Ebu Hurejre.

[30] Bilježe el-Buhari i Muslim od en-Nu'mana b. Bešira.

Njihov moto u vezi s ovim jeste: “Poučite se prije nego što vas postave za starješinu.”

ZNANJE JE PREDUVJET ZA POSTAVLJANJE NA RUKOVODEĆE POZICIJE

Jusuf, a.s., predstavio se, ukazujući na svoje sposobnosti (prije svega povjerljivost i znanje), egipatskom kralju kako bi ga ovaj postavio na mjesto na koje se, inače, postavljaju ljudi njegovih kvaliteta:
Postavi me da vodim brigu o stovarištima u zemlji, ja sam zaista čuvaran i znan?'

Kada je u pitanju sudstvo ili više rukovodstvo, šerijatski pravnici smatraju da osobe koje se toga prihvataju moraju posjedovati znanje koje dostiže nivo idžtihada, tako da kada se od njih traži neko rješenje, donosu odluke na osnovu svoga znanja, kada naređuju, da naređuju ispravno, kada sude, da sude pravedno, kada zahtijevaju, da zahtijevaju razborito. Nisu prihvatali imitatore ili podražavaoce kada je u pitanju sudstvo i rukovodstvo, osim kada je to neophodno.

Zajednica je dužna povesti računa i pobrinuti se da njenim poslovima rukovode samo najsposobniji i najučeniji ljudi. Nije dozvoljeno da poslovima muslimana rukovodi onaj koji ne poznaje Šerijat koji je osnova vladavine među muslimanima, budući da bi se takav čovjek rukovodio neznanjem ili strastima, a i jedno i drugo vodi u vatru.
Burejda prenosi sljedeći hadis Allahovog Poslanika, s.a.v.s.: Trojica su sudija. Jedan je u Džennetu, a dvojica u Džehennemu. Onaj koji je u Džennetu čovjek je koji je

31 Jusuf, 55 ajet.

znao istinu i sudio prema njoj. Onaj koji je znao istinu, ali, ipak, nepravedno postupao jeste u Džehennemu, gdje je i onaj koji je sudio bez potrebnog znanja?32

NAUKA OBJAŠNJAVA KATEGORIJE DJELA I NJEGOVE PRIORITETE

Znanje nam ukazuje na ona djela koja se ističu i pretežu u odnosu na

neka druga, kao što ukazuje i na ona koja su ispravna u odnosu na ona koja to nisu, na ona koja su prihvatljiva u odnosu na ona koja su neprihvatljiva, na ona koja su uobičajena u odnosu na inovatorska, te svakom djelu u skladu s Šerijatom određuje vrijednost i cijenu.

Cesto vidimo one koji su lišeni svjetlosti znanja kako brišu granice između različitih djela koja onda nije moguće razlikovati, ili rukovode tim poslovima na način koji nije propisao Šerijat, pa na kraju odustaju od njih. Ovdje se gubi vjera između vjerskih fanatika i onih koji je u potpunosti zanemaruju. Često vidimo i one koji se bave poslovima koji su manje istaknuti, a zanemaruju one koji se ističu i pretežu. Nekada jedan posao u jednom trenutku biva istaknut, a u drugom manje istaknut, ali oni zbog oskudnog znanja i razumijevanja nisu u stanju razlikovati te trenutke i ta stanja.

[32] Ibn et-Tejmija kaže da ovaj hadis bilježe: Ibn Madža, Ebu Davud, et-Tirmizi, en-Nesai i ei-Hakim.

NEDOSTACI U RAZUMIJEVANJU PRIORITETA

Vidio sam mnoge muslimane koji u izgradnju džamija u mjestima u kojima je već mnogo džamija izgrađeno ulažu milione funti ili američkih dolara, a kada zatražite od njih isti taj iznos ili upola manji za potrebe islamskog misionarstva, borbu protiv nevjerstva i otpadništva, za podršku akcija na uspostavljanju islamske vlasti ili neke druge slične ciljeve koji imaju pristalica, ali ne i sredstava, teško da ćete naići na razumijevanje, zato što oni vjeruju u građevine, a ne u ljude.

Svake godine za vrijeme hadža srećem veliki broj bogatih muslimana koji prisustvuju hadžu, a često i umru obavljaju u toku mjeseca ramazana, trošeći pri tome velikodušno svoj imetak i vodeći o svom trošku siromahe koje Allah, dž.š., nije obavezao da obave hadž, a kada zatražite od njih da isti taj iznos daju za potrebe borbe protiv krstaškog pokreta u Indoneziji ili komunističkog pokreta u Afganistanu (djelo objavljeno 1999. godine-op), okreću glave i uzohole se. Tako se ponašaju, iako je u Kuranu jasno rečeno da je džihad vredniji od hadža. U tom smislu, Allah, dž.š., kaže:

Zar smatrate da je onaj koji hodočasnike vodom napaja i koji vodi brigu o Časnom hramu ravan onome koji u Allaha i u onaj svijet vjeruje i koji se na Allahovom putu bori? Nisu oni jednaki pred Allahom. A Allah neće ukazati na Pravi put onima koji sami sebi nepravdu čine. U većoj su časti kod Allaha oni koji vjeruju i koji se iseljavaju i koji se bore na Allahovom putu zalažući imetke svoje i živote svoje; oni će postići šta žele. Gospodar njihov šalje im radosne vijesti da će im milostiv i blagonaklon biti i da će ih u džennetske bašče uvesti, u kojima će neprekidno uživati.[33]

Dakle, iako je njihov hadž i umra na dobrovoljnoj osnovi, borba protiv

nevjerstva, otpadništva i sekularizma, te unutrašnjih i vanjskih snaga koje ih podržavaju osnovna je obaveza i dužnost ovoga vremena.

Mnogo je i mladića koji studiraju na različitim fakultetima i postižu odlične rezultate, a onda okrenu leđa tim fakultetima i ostave ih bez imalo žaljenja pod izgovorom zauzetosti misionar- stvom i upućivanjem, iako je rad u struci kolektivna dužnost za koju ako se zanemari, postaje grješna cijela zajednica. S druge strane, i rad u svojoj struci ljudi mogu učiniti ibadetom i džihadom ukoliko je nijet ispravan i ukoliko se pri tome drže Allahovih, dž.š., granica. Ako bi svaki musliman ostavio svoju profesiju, ko bi onda vodio računa o interesima i potrebama muslimana. I sam Poslanik, s.a.v.s., nije tražio od ashaba da ostave svoje profesije i zanimanja kako bi se posvetili misionar- stvu, nego je svaki od njih ostao u svome poslu, bilo da se radilo o periodu prije Hidžre ili poslije nje.

A kada bi bili pozvani u borbu, odazvali bi se i borili na Allahovom, dž.š., putu svojim životima i imecima.

Imam el-Gazali kritikovao je neke svoje savremenike zbog toga što su se okretali izučavanju fikha i njemu sličnih oblasti, dok u nekim muslimanskim mjestima postoje samo ljekari - kršćani ili jevreji, kojima je povjereno liječenje muslimana
i muslimanki, te njihovi životi i intimnosti. S druge strane, ljudi vode svakodnevne borbe zbog nekih sporednih stvari, zanemarujući pri tome veliku islamsku bitku protiv neprijatelja islama, koji se plaše islama, mrze ga i postavljaju mu zasjedu na svakom koraku.

[33] et-Tevba, 19-21 ajet.

Čak i u samoj Americi, Kanadi i Evropi osnovna briga takvih ljudi jeste na koju ruku se stavlja sat, na lijevu ili desnu, da li je oblačenje bijele haljine umjesto košulje i pantalona vadžib ili sunnet, da li je ženama dozvoljeno ili zabranjeno ulaziti u džamiju, da li je objedovanje za stolom i korištenje kašike i viljuške oponašanje nevjernika ili nije kao i druga slična pitanja koja trate vrijeme, razaraju zajednice, generišu mržnju i upropaštavaju uložehi trud i džihad, budući da je to trud bez cilja i džihad bez neprijatelja.

Vidio sam mladiće koji grubo i nemilosrdno postupaju sa svojim roditeljima i sestrama pod izgovorom da su grješni, te da MI se udaljili od vjere, zaboravljajući pri tome da je Allah, dž.š., naredio da se roditeljima čini dobro, pa makar bili i nevjernici koji nagovaraju svoje dijete na širk i pokušavaju da ga po svaku cijenu odvrate od islama. U tom smislu, Allah, dž.š., veli:

A ako te budu nagovarali da drugog Meni ravnim smatraš, onoga o kome ništa ne znaš, ti ih ne slušaj i prema njima se, na ovom svijetu, velikodušno ponašaj.34

I pored, dakle, upornog nastojanja roditelja da nagovore dijete na širk, Allah, dž.š., naređuje da se s njima velikodušno ophodi, zato što roditelji

imaju pravo koje jedino nadilazi pravo Allaha, dž.š.. Otuda Allah, dž.š., kaže:

Budi zahvalan Meni i roditeljima svojim, Meni će se sve vratiti.3[5]

Što se tiče poslušnosti roditeljima u širku, to je nešto što nije prihvatljivo, jer je nedopustiva poslušnost nekom stvorenju u neposlušnosti Stvoritelju. S druge strane, lijepo ponašanje

34 Lukman, 15 ajet.

35 Lukman, 14 ajet.

NOVOTARIJE U VJERI REZULTAT SU POMANJKANJA ZNANJA

Vidimo ljude kako propisuju u vjeri ono što Allah, dž.š., nije dozvolio, zabranjuju ono što Allah, dž.š., i Njegov Poslanik, s.a.v.s., nisu zabranili, a naređuju ono što Allah, dž.š., i Njegov Poslanik, s.a.v.s., nisu naredili te obožavaju Allaha, dž.š., na način koji On nije propisao. Pri tome se pozivaju na dobru namjeru i iskrenu želju da se na taj način približe Allahu, dž.š.. Ovo je primjer pogrešnog shvatanja značenja dobrog i kod Allaha, dž.š., prihvatljivog djela. Da bi djelo bilo dobro i šerijatski dozvoljeno, nije dovoljno imati dobar i iskren nijet. Divno li se o ovome na jedan koncizan i jasan način izjasnio el-Fudajl b. Ijad, pobožni i skromni učenjak, kada je upitan o kur'anskom ajetu:

Onaj koji je dao smrt i život da bi iskušao koji od vas će bolje postupati.

Odgovorio je: “Najbolje djelo jeste ono koje je najiskrenije i najispravnije.” Ponovo su ga upitali: “O Ebu Ali, koje je to najiskrenije i najispravnije djelo?” Odgovorio je: “Djelo koje je iskreno, a nije ispravno, nije ni prihvatljivo. Sa druge strane, djelo koje je ispravno, a nije iskreno također nije prihvatljivo. Prihvatljiva su samo ona djela koja su ujedno i iskrena i ispravna. “Iskreno djelo” znači da je u ime Allaha, dž.š., a “ispravno djelo” znači da je u skladu sa sunnetom Allahovog Poslanika, s.a.v.s..”[36]

[36] Pogledati djelo: el-‘Ibada fil-islam, poglavlje “La ju'bedu Allahu illa bima šere'a”.

PREDNOST NAUKE NAD IBADETOM

Islam je, koliko znamo, prva religija koja preferira bavljenje naukom i izučavanje nad izvršavanjem vjerskih obreda kao što su namaz, post, hadž i njima slični iako se u Kuranu izričito kaže da je Allah, dž.š., stvorio ljude i džine samo da Ga obožavaju:

Džine i ljude stvorio sam samo da Me obožavaju.[37]

Ibadet koji nije popraćen znanjem jeste poput zgrade bez temelja. Znanje je to na osnovu čega postajemo svjesni dijelova ibadeta, njegovih uvjeta, pravila i skrivenih tajni, a ukazuje nam i na ono što ibadet čini ispravnim, odnosno neispravnim, te na ono što ga čini potpunim, odnosno nepotpunim. Znanje je to koje čini čovjeka svjesnim

značaja djela i postupaka, što mu omogućava da uspješno razlikuje ono što je obavezno od onoga što je neobavezno, ono što je značajno od onoga što je beznačajno, ono što je glavno od onoga što je sporedno. Ono ne pretpostavlja ono što je neobavezno onome što je obavezno, ono što je beznačajno onome što je značajno, niti odbacuje ono što je glavno zbog onoga što je sporedno. U tom smislu stari su kazali: “Allah, dž.š., ne prihvata ono što je neobavezno dok ne izvršite ono što je obavezno.”

Kazali su i sljedeće: “Oprošteno je onome koga nešto što je obavezno odvrati od onoga što je neobavezno, a obmanut je i u zabludi onaj koga nešto što je neobavezno odvrati od onoga Što je obavezno.”[38]

37 ez-Zarijat, 56 ajet.

38 Ima ljudi koji dobrovoljno poste ponedjeljak i četvrtak, a onda zanemaruju svoje svakodnevne poslove na osnovu kojih zarađuju za život, pod izgovorom da su umorni od posta, ili pak zanemaruju svoje obaveze prema porodici i društvu u cjelini. Ima ljudi koji svake godine obavljaju hadž ili umru,

Prednost nauke nad ibadetom jeste u tome što je korist od većine ibadeta ograničena samo na onoga koji upražnjava taj ibadet. Tako se onima koji obavljaju namaz, koji poste, obavljaju hadž ili umru, čine zikr i tesbih uvećavaju dobra djela i njihove deredže, ali društvu u kojem oni žive to ne donosi nikakvu direktnu korist niti otklanja bilo kakvu štetu.

Kada je u pitanju nauka, koristi od nje su mnogobrojne i nisu ograničene samo na one koji se njome bave, nego se protežu na sve one koji je slušaju ili čitaju, iako su nekada između njih brda i doline, mora i pustinje. Nauka ne poznaje granice, niti priznaje barijere i prepreke, a posebno u ovo naše doba u kojem se u jednom trenutku nauka prenosi putem radija ili televizije do slušalaca i gledalaca na velikim udaljenostima, ili putem savremene štampe u jednom danu ili satu u sve naseljene dijelove svijeta.

Nije onda čudna predaja Ebu Umame u kojoj stoji da je Poslanik, s.a.v.s., nakon što su mu spomenuta dva čovjeka od kojih je jedan bio učenjak, a drugi pobožnjak, kazao:

Prednost učenjaka nad pobožnjakom jeste poput moje prednosti u odnosu na najmanjeg (po značaju) među vama,[39]

Huzejfa b. el-Jeman prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., kazao: Vrijednost nauke veća je od vrijednosti ibadeta.[40]

Već smo spomenuli hadis koji prenosi Ebu el-Derda, a koji

glasi: a odgađaju vraćanje duga, nepravedno postupaju prema svojim radnicima i službenicima, posluju s kamatom itd. Sve ovo je rezultat slabog razumijevanja vjere.

[39] Bilježi et-Tirmizi.

[40] Bilježe et-Taberani i el-Bezzar.

Prednost učenjaka nad pobožnjakom jeste poput prednosti mjeseca o uštapu u odnosu na ostale zvijezde.

Prednost nauke u odnosu na ibadet ogleda se i u tome što ona ne prestaje vrijediti nakon smrti onoga koji se njome bavio.

Namaz, post, zekat, hadž, umra, tesbih, tekbir, tehlil itd. djela su za koja Allah, dž.š., obilato nagrađuje. Međutim, njihova vrijednost prestaje onda kada ih mi prestanemo činiti.

Nauka pak ne prestaje vrijediti sve dok ima ljudi koji će se njome koristiti bez obzira na godine i stoljeća koja će proteći.

Ebu Hurejra prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., kazao:

Kada čovjek umre, prestaju da vrijede sva njegova djela osim u tri slučaja: trajna sadaka, naučno djelo koje će se koristiti i čestito dijete koje će činiti dovu za njega.41

Rekao je i sljedeće:

Od djela koja vrijede čovjeku i nakon njegove smrti jesu: znanje kojim je vladao i na druge prenosio, čestito dijete koje je iza sebe ostavio, knjiga koju je u naslijeđe ostavio, džamija koju je sagradio, smještaj za putnike koji je osigurao, rijeka koju je preusmjerio i sadaka koju je za svoga života dao.[42]

Na taj način učenjak živi još dugo nakon svoje smrti, a posebno onaj koji piše, budući da ono što je napisano duže živi i traje.

Pa zar ne vidite kako se mi danas i nakon mnogih stoljeća koristimo djelima učenjaka, naših prethodnika, činimo dovu i od Allaha, dž.š., milost za njih tražimo.

[41] Bilježi Muslim.

42 Bilježe Ibn Madža i Ibn Huzejma.

Jahja b. Aksem kaže da je jednoga dana er-Rešid upitao: “Šta je najveća čast?” Upitao sam Ali b. Ebu Taliba šta on
o tome misli, pa mi je kazao: “Ti znaš ko je od mene bolji?” Odgovorio sam: “Ne, ne znam.” Onda je on kazao: “Ali ja znam. Od mene je bolji onaj koji kaže: ‘Pripovijedao nam je taj i taj da je Poslanik, s.a.v.s., rekao... ” Prokomentarisao sam: “Zar je on bolji od tebe, a ti si Poslanikov, s.a.v.s., amidžić i zaštitnik vjernika?” Odgovorio je: “Da, on je bolji od mene. Njegovo je ime povezano s Poslanikovim, s.a.v.s., imenom i on nikada neće umrijeti. A mi, mi ćemo umrijeti i nestati, a učenjaci će živjeti dok je svijeta i vijeka.”[43]

Sadržajno li je ono što je h. Alija rekao Kumejlu b. Zijadu: “Znanje je bolje od imetka. Znanje tebe štiti, a ti štitiš imetak. Upotrebom se znanje povećeva, a imetak smanjuje. Znanje sudi, a imetku se sudi.”

U jednom hadisu stoji:

Znanje čovjeku pruža sigurnost i mir dok je živ, a kada umre, čini da ljudi o njemu lijepo pričaju. Koristi od imetka prestaju s njegovim nestankom, a oni koji gomilaju imetak mrtvi su i prije smrti. Učenjaci pak ostaju dok je

svijeta i vijeka, iz vida nestaju, ali u srcima ostaju,[44]

BAVLJENJE NAUKOM NAIBOLJE JE DOBROVOLJNO DJELO

Ovi hadisi i vrijednost koja se kroz njih pripisuje znanju učinili su da mnogi iz prethodnih generacija smatraju znanje najboljim dobrovoljnim djelom koje približava Allahu, dž.š..

[45] Bilježi Ibn el-Kajjim u djelu Miftah dar es-seade.

[44] Ibn el-Kajjim kaže da ovaj hadis bilježi Ebu Neim.

U tom smislu Ibn Mesud veli: “Učenje je ibadet.”

Ebu ed-Derda kaže: “Učiti sahat vremena bolje je nego stajati u namazu cijelu noć.”

Ibn Abas kaže: “Učiti jedan dio noći meni je draže od bdijenja.”

Ebu Hurejra je pak kazao: “Sjediti sahat vremena i učiti o vjeri meni je draže od bdijenja do sabaha.”

Katada je kazao: “Jedna oblast nauke kojom čovjek ovlada za svoje i dobro onih koji će doći poslije njega bolja je od ibadeta tokom cijele godine.”

Es-Sevri veli: “Nakon strogih obaveza (farzova) najvrjednije je stjecanje znanja.”

Također je kazao i ovo: “Danas mi nije poznato ništa što je vi jednije od stjecanja nauke.” Onda mu je rečeno: “Oni nemaju taj nijet!” On je odgovorio: “Njihov je nijet njihov interes za naukom.”

Ibn Vehb veli: “Sjedio sam kod imama-Malika i postavljao mu pitanja. Kada sam htio ustati upitao me je: ‘Kuda ideš?’ Odgovorio sam: ‘Idem da klanjam.’ Onda je on prokomentari- sao: ‘Ono što imaš ovdje nije bezvrjednije od onoga što ćeš naći i a ino, ukoliko je nijet ispravan.’”

Zehri je kazao: “Allaha, dž.š., ne obožava niko kao onaj koji je učen.”

Mutrif b. Abdullah b. eš-Sehir kaže: “Radost znanja draža ini je od radosti ibadeta.”

Imam Šafi veli: “Stjecanje je znanja vrijednije od nafila- namaza.’[45]

45 Pogledati djelo: Džami'u bejanil-‘ilm, autora Ibn Abdulberra.

I od Ebu Hanife se u vezi sa prednošću nauke u odnosu na ostala neobavezna djela (nafile) prenosi kao i od Šafija, Malika i Sufjana.[46]

Ovo su bili vodeći islamski pravnici (fakihi) i sljedbenici priznatih pravnih škola (mezheba).

Na osnovu navedenog postaje jasno da pretpostavljanje nauke ibadetu ne podrazumijeva pretpostavljanje obavezne nauke obaveznom ibadetu, niti neobavezne nauke obaveznom ibadetu i obratno, budući da nema pretpostavljanja jedne obligatne dužnosti drugoj obligatnoj dužnosti. Nije dozvoljeno da nas bilo šta odvraća od namaza i njegovog blagovremenog obavljanja, pa makar to bilo i stjecanje znanja. I neka oni koji su učeni i ne pomišljaju da sebi ili nekome drugom dozvole da,ih bavljenje naukom odvrati od obavljanja propisanih dužnosti.

S tim je u vezi el-Muhakkik b. el-Kajjim, nakon što je prenio hadis od h. Aiše u kojem stoji: Vrijednost nauke veća je od dobrovoljnog ibadeta. kazao: “Ove riječi predstavljaju presudu
o ovom pitanju, jer ako su i jedno i drugo, tj. i nauka i ibadet obaveze, onda ih je nužno izvršavati (kao što je slučaj s postom
i namazom). Ako su pak nafile (neobavezna djela), onda je vrijednost nauke veća od vrijednosti tog ibadeta, zato što koristi od nauke imaju, pored onih koji se bave njome, i svi ostali ljudi, dok od ibadeta koristi imaju samo oni koji ga upražnjavaju, te zato što nauka vrijedi i nakon što izgubi svoje prvobitne forme.”[47]

[46] Pogledati djelo: Miftahu daris-se ada, autora Ibn el-Kajjima.

[47] Prethodni izvor.

PREDNOST NAUKE U ODNOSU NA DŽIHAD

Prednost nauke nad ibadetom podrazumijeva i njenu prednost nad džihadom, koji predstavlja vrhunac u islamu, a o čijem fadiletu govore mnogobrojni kur’anski ajeti i hadisi Allahovog Poslanika, s.a.v.s..

Abdullah b. Mesud, jedan od znalaca i svjetiljki Upute, kaže: “Tako mi Onoga u Čijim je rukama moj život, sigurno će oni koji su kao šehidi pali na Allahovom, dž.š., putu poželjeti da ili Allah, dž.š., proživi kao učenjake kada vide koliki je njihov značaj i ugled.”[48]

Hasan el-Basri pak veli: “Krv će se šehida mjeriti s tintom učenjaka, pa će prevagnuti tinta učenjaka.” To je stoga što nas znanje čini svjesnim značaja džihada, njegovih uvjeta i ograničenja, razlike između propisanog džihada i onoga koji nije propisan, između onoga koji je obavezan i onoga koji je neobavezan te između onoga što je u okviru džihada kolektivna, odnosno i individualna dužnost.

Koliko je samo često Poslanik, s.a.v.s., odbijao muslimane koji su dolazili da se bore zajedno s njime budući da su ostavili obavezu koja im je preča od džihada. Tako Abdullah b. Amr kaže da je Poslaniku, s.a.v.s., došao jedan čovjek koji je tražio dozvolu da krene u džihad. Poslanik, s.a.v.s., upita ga: Jesu li živi tvoji roditelji? Odgovorio je:

“Da, živi su.” Onda mu je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Oni su tvoj džihad.[49]
U jednoj drugoj predaji stoji da je jedan čovjek rekao Poslaniku, s.a.v.s.: “Došao sam u želji da se borim zajedno s robom, ali su mi roditelji ostali plačući.” Na to mu je Poslanik, s.a.v.s., odgovorio: Vrati se i razveseli ih kao što si ih i rastužio.[5"]

48 Prethodni izvor.

[49] Bilježe el-Buhari i Muslim.

Ebu Seid prenosi da je jedan čovjek iz Jemena došao kod Poslanika, s.a.v.s., pa ga je Poslanik, s.a.v.s., upitao: Imaš li nekoga u Jemenu?

Čovjek je odgovorio: “Imam roditelje.” Poslanik, s.a.v.s., ponovo ga je upitao: Jesu li ti oni dozvolili? Čovjek je odgovorio: “Ne, nisu.”

Onda je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Vrati se i traži dozvolu od njih, pa ako ti oni dozvole, bori se, a ako ti ne dozvole, budi im poslušan.-'

U jednom drugom hadisu stoji da je Poslanik, s.a.v.s., jednog čovjeka koji je došao da se posavjetuje s njim u vezi s džihadom upitao: Imaš li majku? Odgovorio je: “Da, imam.” Onda mu je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Budi uz nju, jer Džennet je pod njenim nogama.[52]

Na osnovu ovih hadisa učenjaci su utvrdili da je obavezno u vezi sa džihadom tražiti dozvolu od roditelja. Taj stav zauzela je većina učenjaka koja ujedno tvrdi da je zabranjeno ići u džihad ukoliko se s time ne slažu oba roditelja, zato što je poslušnost njima individualna dužnost (fardi-ajn), a džihad kolektivna dužnost (fardi-kijaja). Međutim, kada džihad postane individualna dužnost, onda se dozvola ne traži, budući da je izbjegavanje džihada u tom slučaju grijeh te da nema poslušnosti nekoj osobi u neposlušnosti Allahu, dž.š.

Uvjet je, također, da su roditelji muslimani, zato što nevjernici nikada nisu odobravali borbu koja ima za cilj pobjedu islama, a poraz njihove vjere.

[50] U nekim se izvorima prenosi da ovaj hadisbilježe Ahmed, Ebu Davud i Ibn
Madža.

[51] Bilježi Ebu Davud.

[52] Bilježe en-Nesai, Ibn Madža i el-Hakim.

Sve ove precizne odredbe i propisi dostupni su onima koji vladaju znanjem, a oni koji budu izbjegavali znanje i nauku te se posvete džihadu doći će u situaciju da, i ne znajući, pogriješe i udalje se od pravoga puta.

Mnogo je ljudi koji su nosili sablje, boreći se protiv onih čije je živote i imetke štitio Allah, dž.š., a mislili su da mi u džihadu. Ubijali su muslimane, a ostavljali na životu idolopoklonike. To su haridžije, koje se kroz sahih-hadise kude iz, kako to veli imam Ahmad b. Hanbel, a u čemu ga podržava i Ibn Tejmija, deset razloga. To je stoga što su se oni posvetili Bogu i prije nego što su spoznali, krenuli u džihad i prije nego što su shvatili, požurili s djelima i prije nego što su saznali, pa je, iako su smatrali da čine dobro, njihov trud propao.

Koliko je mladih ljudi u ovo naše doba koje je veliki entuzijazam, oskudno znanje i gordo oduševljenje podstaklo da napuste ummet te da njegove pripadnike nazivaju nevjernicima, ,i zemlje nevjerničkim zemljama, da smatraju dozvoljenim ono što je Allah, dž.š., zabranio, a odbacuju ono što je On propisao slijedeći neke sumnjive tekstove željni smutnje i svoga lumačenja.

A da su naučili i shvatili te preuzeli znanje od učenih i iz, pravih

izvora, to bi ih znanje držalo u granicama i učinilo svjesnim pravoga džihada: kako se vodi, kada, i u čije ime?

To je ono što nalazimo i u sljedećim riječima Hasana el- Basrija:

“Onaj koji ne postupa na osnovu znanja jeste poput putnika koji ne ide utvrđenom stazom. Onaj koji ne postupa na osnovu znanja donosi više štete nego li koristi. Zato tražite znanje na način koji neće štetiti ibadetu, a tragajte i za ibadetom (činite ibadet) na način koji neće štetiti znanju, jer neki su ljudi tragali za ibadetom, a zanemarivali nauku sve dok sabljama
nisu krenuli na ummet Muhameda, s.a.v.s., a da su tragali za znanjem, ono ih ne bi dovelo do toga što su učinili.”[53]

Džihad koji je propisao islam ne podrazumijeva samo džihad sabljom, nego i džihad srcem i jezikom te iznošenjem argumenata i pojašnjavanjem, odnosno džihad znanjem i naukom. Ta vrsta džihada spomenuta je u sljedećim Allahovim, dž.š., riječima:

Zato ne čini nevjernicima ustupke i Kuranom se protiv njih bori.[54]

Dakle, kao što vidimo iz ovoga ajeta, Kuran se ne zadovoljava samo time da borbu naukom i znanjem nazove džihadom, nego je naziva velikim džihadom. Ovaj ajet objavljen je u Meki i prije nego što je propisana (oružana) borba.

Takva je i borba protiv munafika koja se spominje u sljedećem kur’anskom ajetu:

O Vjerovjesniče, bori se protiv nevjernika i licemjera i budi strog prema njima!55

Za borbu protiv nevjernika svojstvena je borba oružjem, a za borbu protiv licemjera svojstvena je borba jezikom (naukom). Otuda nije čudno ono što nalazimo u sljedećem Poslanikovom, s.a.v.s., hadisu:

Ko krene u potragu za naukom na Allahovom je, dž.š., putu sve dok se ne vrati.[56]

Ibn el-Kajjim veli: “Traganje za naukom je Allahov, dž.š., put, zato što je znanje snaga vjere kao što je to i džihad. Otuda postoje dvije vrste džihada: džihad oružjem, u kojem mnogi učestvuju, i džihad na način iznošenja argumenata i na način objašnjavanja koji je svojstven nasljednicima Poslanika. To je džihad vođa i ujedno najbolja vrsta džihada s obzirom na veliku korist koju donosi, veliki napor koji ga prati i mnoštvo neprijatelja protiv kojih je okrenut.

[53] Miftahu daris-se ade.
[54] el-Furkan, 52 ajet.
[55] et-Tevba, 73 ajet.
[56] Bilježi et-Tirmizi.

Allah, dž.š., kaže:

Da hoćemo, u svaki grad bismo poslali nekoga da opominje. Zato ne

čini nevjernicima ustupke i Kur'anom se protiv njih bori.[51] Ovdje se, dakle, radi o borbi protiv nevjernika Kur'anom, koja predstavlja najbolju vrstu borbe. To je također i način borbe protiv licemjera, koji ne ratuju protiv muslimana, nego su prividno s njima, a nekada se i bore na njihovoj strani, ali i pored toga Allah, dž.š., kaže:
O Vjerovjesniče, bori se protiv nevjernika i licemjera i budi strog prema njima.

Iz ovog ajeta da se zaključiti da se protiv licemjera treba borili argumentima i Kur'anom.

Ono što želimo reći jeste to da je Allahov, dž.š., put i džihad i potraga za naukom te uz pomoć nje pozivanje ljudi Allahu, dž.š.. U vezi s tim Muaz kaže: "Dužnost vam je tla tragate za naukom zato što je traganje za njome njeno izučavanje, usvajanje džihad."

Iako Allah, dž.š., u sljedećem kur'anskom ajetu poredi knjigu, terezije, vagu:
Mi smo izaslanike Naše s jasnim dokazima slali i po njima knjige i terezije objavljivali, da bi ljudi pravedno postupali, a gvozde smo stvorili, u kojem

57 el-Furkan, 51-52 ajet.

je velika snaga i koje ljudima koristi, i da bi Allah ukazao na one koji pomažu vjeru Njegovu i poslanike Njegove kad Ga ne vide. Allah je, uistinu, moćan i silan.58

Allah, dž.š., spomenuo je, dakle, u ovom ajetu knjigu i gvožđe jer u njima je snaga vjere.

Znači i džihad sabljom i džihad argumentom jeste Allahov, dž.š., put, a ashabi Allahovog Poslanika, s.a.v.s., kažu da se pod riječima ("...i predstavnicima vašim") sljedećeg kur'anskog aje- ta:

I pokoravajte se Allahu, i pokoravajte se Poslaniku i predstavnicima vašim.[59] misli na zapovjednike i učenjake, budući da su svi oni borci na Allahovom, dž.š., putu: jedni oružjem, a drugi znanjem.

Ka'b el-Ahbar kaže: "Onaj koji traga za naukom jeste poput onoga koji ide Allahovim, dž.š., putem."

Od nekih ashaba prenosi se da su kazali: "Kada dođe smrt onome koji traga za naukom i zatekne ga u tom poslu, on umire kao šehid."

Sufjan b. Ujejna veli: "Ko traga za naukom sklopio je ugovor s Allahom, dž.š."

Ebu el-Derda kaže: "Ko smatra da onaj koji traga za naukom nije u džihadu slabog je razuma."[60]

[58] el-Hadid, 25 ajet.
[59] en-Nisa', 59 ajet.
[60] Miftahu daris-seade,tom 1, str. 71 i 77.

NAUKA JE OD KORISTI KAD JE RIJEČ O OVOME SVIJETU

Vrijednost znanja jeste i u tome što koristi od njega nisu ograničene samo na ahiretsku nagradu, nego se protežu na oba svijeta (i na ovaj i na budući). Znanje, dakle, osigurava onima koji njime vladaju dva dobra i podiže njihov ugled i kod Allaha, dž.š., i kod ljudi.

Hasan el-Basri kaže da se u kur'anskom ajetu:
Gospodaru naš, podaj nam dobro i na ovom i na onom svijetu."' pod dobrom u prvom slučaju misli na "znanje i ibadet", a pod dobrom u drugom slučaju na Džennet. Ibn el-Kajjim veli da je ovo najbolje tumačenje (spomenutog ajeta) zato što su najuzvišenija ovosvjetska dobra korisna nauka i dobro djelo.[62]

U vezi s ovim prenosi se predaja o Ibn Abziju u kojoj stoji da je Nafi b. Abdulharis sreo h. Omera (koji ga je postavio za namjesnika Meke) u jednom mjestu (Usfan) pa ga je h. Omer upitao: "Koga si opunomoćio da te zamjenjuje?" Abdulharis je odgovorio: "Ibn Abzija." H. Omer ga je onda upitao: "A ko je Ibn Abzi?" Abdulharis je odgovorio: "On je jedan od naših oslobođenih robova." H. Omer upita: "Pa zar si opunomoćio oslobođenog roba?" Abdulharis je odgovorio: "On je učač Kurana i poznavalac šerijatskog nasljednog prava." Na to je h. Omer rekao: "Pa zar nije Poslanik, s.a.v.s., kazao — Zaista Allah, d.ž.š, ovom knjigom (Kur'anom) jedne uzdiže, a drugeponižava. "[65] Ibrahim el-Harbi kaže: "Ata b. Ebi Rebah bio je crni rob jedne žene iz Meke. Jednoga dana došao mu je Sulejman b.

[61] el-Bekara, 201 ajet.
62 Miftah dar es-se'ade, tom 1, str. 71 i 77.
63 Bilježe Muslim i Ahmed.

Abdulmelik (emirul-muminin) s dvojicom sinova, dok je ovaj bio na namazu. Kada je završio s namazom, okrenuo se njima, a onda im je, dok su ga oni još uvijek ispitivali o obredima hadža, okrenuo glavu, pa je Sulejman rekao sinovima da ustanu, pa su oni i ustali, a onda dodaor'Neka vam traganje za naukom ne bude teško, jer ja nikada neću zaboraviti naše poniženje pred ovim crnim robom.'"[64]

NESTAJANJE ZNANJA POKAZATELJ JE PROPADANJA OVOGA SVIJETA

Vjerodostojni hadisi Allahovog Poslanika, s.a.v.s., upozoravaju na jednu jako važnu činjenicu, a to je da život bez znanja ne zaslužuje da traje, te da nestajanje znanja i njegovo zanemarivanje ukazuju na skoru propast ovoga svijeta i dolazak Sudnjeg dana.

El-Buhari prenosi od Enesa b. Malika da je Poslanik, s.a.v.s., kazao: Jedan od predznaka Sudnjeg dana jeste nestajanje znanja, a učvršćivanje neznanja (po drugoj predaji: smanjivanje znanja, a povećavanje neznanja), konzumiranje alkohola i pojava prostitucije.

El-Allama el-Kermani kaže da su ove pojave uzete kao predznaci Sudnjeg dana zato što ljudi nisu stvoreni uzalud te zato što nema poslanika nakon Muhameda, s.a.v.s., tako da je to očigledno i jasno.[65] U ovom slučaju pod znanjem podrazumijeva se poznavanje vjere, koje smo naslijedili od Poslanika, s.a.v.s., a koje okreće ljude Allahu, dž.š., drži ih u granicama dozvoljenog, ukazuje im na ono što je Allah; dž.š., naredio i zabranio, te na ono što je dozvoljeno i zabranjeno činiti.

[64] Miftahu daris-seade, tom 1, str. 165.
[65] Fethul-bari, tom 1, str. 189.

Nije daleko vrijeme kada će ljudi početi zanemarivati ovu vrstu znanja, iako su u praktičnoj znanosti stigli tako daleko
da već osvajaju kosmos, putuju na druge planete, a da pri tome nisu svjesni Allaha, dž.š., te Ga zanemaruju kao što je to danas slučaj s najvećim dijelom zapadnog svijeta. Izuzeti su samo oni kojima se Allah, dž.š., smilovao. Gore spomenute Allah, dž.š., opisuje na sljedeći način: ... ali većina ljudi ne zna. Oni znaju samo spoljašnju stranu života na ovom svijetu, a prema onom su svijetu ravnodušni.[66]

Pogledajte kako Allah, dž.š., negira njihovo znanje, kada kaže: “Oni ne znaju.” ili “Oni znaju samo spoljašnju stranu života na ovom svijetu.” Ovaj drugi dio ajeta ne proturječi onom prvom, zato što je ova vrsta znanja (poznavanje spoljašnje strane života na ovom svijetu bez poznavanja krajnjeg odredišta) bliža neznanju negoli znanju. Otuda nije čudno što se za one koji vladaju tom vrstom znanja u ovom kur’anskom ajetu kaže da ne znaju.

Međutim, kako nestaje znanja? Nestaje ga zajedno s nestankom onih koji njime vladaju, koji se konsultuju u vezi s nekim teškim pitanjima i problemima, kojima se obraća kada je potrebno presuditi u vezi s nekim sukobom i svađom, koji kada daju svoje mišljenje, daju ga na osnovu znanja, kada sude, sude pravedno, a kada zahtijevaju, zahtijevaju razborito.

Abdullah b. Amr b. As kaže da je čuo Poslanika, s.a.v.s., kako kaže: Zaista Allah, dž.š., ne oduzima ljudima znanje čupajući ga iz njihovih prsa, nego im ga oduzima uklanjajući učene između njih, tako da kada ne ostane nijedan među njima, oni biraju poglavare neznalice koji kada ih se upita za savjet, daju mišljenje bez potrebnog predznanja, te i sebe i druge u zabludu dovode.67

O ovome je Poslanik, s.a.v.s., govorio i na Oprosnom hadžu. Tako Ahmed i et-Taberani prenose od Ebu Umame da je Poslanik, s.a.v.s., na Oprosnom hadžu rekao: Učite dok nije nestalo znanja. Onda ga je jedan beduin upitao: “Kako će nestati znanja?” Poslanik, s.a.v.s., je odgovorio: Zaista će znanja nestati zajedno s nestankom njegovih nosilaca.

Otuda je smrt velikih učenjaka bila nesreća koja je rastuživala

vjernike, zbog koje su tražili od Allaha, dž.š., sabura i molili da im naknadi taj gubitak. U vezi s ovim, prenosi se da je h. Omer rekao: “Zaista je smrt hiljadu pobožnjaka koji danonoćno klanjaju i poste lakša od smrti jednog učenjaka koji je upućen u ono što je Allah, dž.š., dozvolio, odnosno zabranio.”[68]

Kada je umro Zejd b. Sabit, pisar objave, učač Kurana i veliki znalac, Abdullah b. Abbas je rekao: “Ko želi da vidi kako nestaje znanje, neka zna da to ovako izgleda.”

El-Hasan je kazao: “Smrt učenjaka rupa je u zdanju islama koju ništa ne može zatvoriti dok je svijeta i vijeka.”

Ibn Abbas je, također, kazao i ovo: “Učenjaci će umirati, a trag istine nestajat će sve dok se ne poveća broj neznalica koji

[67] Bilježe el-Buhari i Muslim.

68 Ove riječi h. Omera spominje el-Gazali u djelu el-Ihja.

će postupati na osnovu neznanja, ispovijedati vjeru na pogrešan način i zalutati s Pravoga puta.

Ebu el-Derda kaže: “Sta se to dešava? Učenjaci vam odlaze, a neznalice vam ne uče. Učite prije nego što nestane znanja, jer nestajanje učenjaka podrazumijeva nestajanje znanja.”[69]

Spomenuti su težili učenju, poučavanju i bilježenju znanja kako ne bi došli u situaciju da dođe vrijeme u kojem neće biti onih koji će preuzimati to znanje i nositi ga dalje.

Omer b. Abdulaziz poslao je pismo Ebu Bekru b. Hazmu u kojem kaže: “Potraži Poslanikove, s.a.v.s., hadise i zapiši ih, jer ja se bojim da će se znanje izgubiti i da će nestati učenjaka. Prihvatljivi su samo Poslanikovi, s.a.v.s., hadisi. I neka otkrivaju znanje i neka sjede dok ne nauče oni koji ne znaju, jer znanje neće propasti dok ne postane tajna.”[70]

Time je on uveo moto: “Znanje je za svakoga”.

El-Hafiz u djelu el-Feth kaže da Ebu Neim citira ovu predaju u djelu Historija Isfahana u sljedećem obliku: “Omer b, Abdulaziz poslao je ovu poruku u sve krajeve: ‘Tragajte za Poslanikovim, s.a.v.s., hadisom i sakupite ga.’”

69 Sve ove predaje bilježi Ibn Abdulberr u djelu Diami'u bejanil-‘ilm.

70 Ovu predaju bilježi el-Buhari.

POSLANIK, S.A.V.S., I EMPIRIJSKA NAUKA

Nauka kojoj poziva islam i na koju podstiče Kuran i sunnet Allahovog Poslanika, s.a.v.s., jeste svaka ona koja se temelji na argumentima. Otuda islamski učenjaci ne ubrajaju tradiciju u nauku, budući da ona predstavlja slijeđenje nečijih rječi bez ikakvog dokaza.

Međutim, u okviru nauke u islamu postoji nekoliko oblasti koje se ne smatraju naukom u onom smislu koji je danas aktuelan na Zapadu.

Jedna od takvih oblasti tretira “ono što je s druge strane” (metafizika),

a sa čime je došla objava, koja je otkrila istine
o "Velikom bitku" i odgovorila na stalno prisutna pitanja koja su zbunjivala ljude otkako su počeli razmišljati i baviti se filozofijom, kao što su: "Odakle dolazimo?" "Kuda idemo?" Zašto živimo?"

Odgovorom na ova pitanja čovjek je spoznao svoj početak i svoj kraj, svoju zadaću na ovome svijetu, spoznao je sebe i svoga Gospodara, te se u potpunosti predao svome cilju.

Ovo je najdostojnije izraza "znanje" ili, kako to kaže Ibn Abdulberr: "Ovo je najuzvišenije znanje."

Nauka podrazumijeva i neke oblasti te studije vezane za njih koje se bave proučavanjem raznih aspekata čovjekovog života i njegovih prostornih, vremenskih, psiholoških, društvenih, ekonomskih, političkih i drugih relacija koje su predmet interesovanja humanističkih i društvenih nauka.

Tu su, zatim, i oblasti koje su usmjerene na izučavanje kosmosa, a koje podrazumijevaju fiziku, hemiju, biologiju, astronomiju, medicinu, geometriju i druge znanosti i discipline koje se temelje na posmatranju i eksperimentisanju.

Ovih oblasti nauke danas se drže zapadnjaci i ne zaobilaze ih kada govore o nauci, budući da su jedino one potčinjene eksperimentu i analogiji te da ih je moguće uvesti u radionice i laboratorije.

Islam ne predstavlja smetnju na putu razvoja ovih oblasti nauke koje kao predmet istraživanja imaju "materijalno" i ne smatra ih suprotstavljenim ili pak neprijateljski raspoloženim prema vjeri kao što su to činile druge religije u određenim historijskim razdobljima.

Naprotiv, otvoreno i ponosno tvrdim da su učenja Kurana i sunneta Allahovog Poslanika, s.a.v.s., pripremila klimu u kojoj će izrasti ova vrsta nauke čvrstih korijena, jake krošnje i obilnih plodova.

Neka od spomenutih objasnit ćemo u narednim stranicama.

RAZVIJANJE NAUČNOG MENTALITETA

Postoji obični mentalitet koji vjeruje svemu onome što mu se kaže i koji prihvata sve ono što se pred njega iznese, a posebno ako to dolazi od onih koje poštuje, kao što su preci i velikani. Takav mentalitet povodi se za onim što prihvata većina ljudi bez obzira da li je to ispravno ili nije, ne propituje njihova mišljenja niti ono što doznaje od njih i te informacije ne podvrgava ispitivanju i kritici. Njihov moto je: "Ovo je ono što su praktikovali naši preci" ili "Mi ćemo s ostalim ljudima, pa bilo to dobro ili loše."

Nasuprot ovom mentalitetu imamo objektivni naučni mentalitet, koji ne prihvata rezultate bez prethodnih razmatranja, niti se povodi za nečim bez dokaza i argumenata, niti se rukovodi pretpostavkama i osjećanjima tamo gdje je potrebno apsolutno uvjerenje i čvrsto znanje. Kuran i

sunnet ukazali su na osnovne karakteristike naučnog mentaliteta koje možemo svesti na sljedeće:

1. neprihvata tvrdnje bez dokaza bez obzira od koga dolazile. Dokaz može biti teoretski kada su u pitanju apstraktne stvari:

Reci: "Dokaze dajte, ako istinu govorite. "[71] Zatim može biti u vidu osvjedočenja eksperimenta kada su u pitanju konkretne stvari:
Oni meleke koji su robovi Milostivoga ženama nazivaju. Zar su oni prisustvovali stvaranju njihovu?7[2] Također, dokaz može biti i ispravna i vjerodostojna predaja:
...donesite mi knjigu objavljenu prije ove ili samo kakav ostatak znanja, ako istinu govorite;73

2. odbacuje pretpostavke tamo gdje je potrebno čvrsto uvjerenje i znanje. Zato je Kur'an odbacio tvrdnje mušrika u vezi s njihovim božanstvima:

[71] en-Neml, 64 ajet.
[72] ez-Zuhruf, 19 ajet.
[73] el-Ahkaf, 4 ajet.

...a o tome ništa ne znaju, slijede samo pretpostavke, a pretpostavka istini baš nimalo ne koristi.74
Kuran je odbacio i tvrdnje jevreja i kršćana u vezi sa razapinjanjem Isaa a.s., na križu:
...o tome nisu ništa pouzdano znali, samo su nagađali; a sigurno je da ga nisu ubili.[15] U vezi s ovim, u jednom sahih-hadišu stoji:
Čuvajte se pretpostavki jer su one najlažljiviji govor;[16]

3. odbacuje osjećanja, simpatije i lična gledišta tamo gdje je neophodna nepristrasnost, objektivnost i gdje je riječ o suštini stvari i zakonima postojanja, bez obzira na to kakvi će biti rezultati. Allah, dž.š., u Kuranu kaže:

...oni se povode samo za pretpostavkama i onim za čim duše žude:[11]
Obraćajući se Davudu, a.s., Allah, dž.š., kaže:
...zato sudi ljudima po pravdi i ne povodi se za strašću da te ne odvede s Allahova puta.78
Obraćajući se Muhamedu, s.a.v.s., Allah, dž.š., kaže: Pa ako ti se ne odazovu, onda znaj da se oni povode jedino za strastima svojim. A zar je iko gore zalutao od onoga koji slijedi strast svoju, a ne Allahovu uputu;[19]

[74] en-Nedžm, 28 ajet.
[73] en-Nisa', 157 ajet.
[76] Prenose el-Buhari i Muslim od Ebu Hurejre.
[77] en-Nedžm, 23 ajet.
[78] Sad, 26 ajet.
[79] el-Kasas, 50 ajet.

4. suprotstavlja se pasivnosti, podražavanju i slijeđenju tuđeg mišljenja, bez obzira da li se radi o mišljenju naših predaka, poglavara i

autoriteta ili cjelokupne javnosti. U Kuranu se žestoko prigovara onima koji kažu:
...ne, mi ćemo slijediti ono na čemu smo zatekli pretke svoje.80
Kuran im u istom ajetu odgovara:
...zar i onda kada im preci nisu ništa shvatali i kad nisu na Pravom putu bili.
U Kuranu se, također, žestoko prigovara i onima koji slijede svoje poglavare i autoritete, pa ih oni zavedu sa Pravoga puta. Na Sudnjem danu oni će jedni na druge prebacivati odgovornost za zabludu u kojoj su bili. U vezi s tim, u Kuranu se kaže:
... Gospodaru naš, ovi su nas u zabludu doveli, zato im podaj dvostruku patnjti u vatri! “Za sve će biti dvostrukareći će On, “ali vi ne znate.”'[81] I u hadisima se, također, upozoravaju oni koji slijede većinu, pa makar ona i ne bila u pravu, te se osuđuju oni koji se zadovoljavaju time da druge slijede, a Allah, dž.š., stvorio ih je kao vođe:
I neka niko od vas ne bude povodljivac koji će reći:Ja ću s ostalim ljudima, pa ako oni dobro postupe, postupit ću dobro i ja, a ako oni pogriješe, pogriješit ću i ja; nego se naučite da, kada ljudi dobro čine, da ga činite i vi, a kada oni griješe da vi ne činite nasilje (da se ne povodite za njima).82
Ovaj stav koji se odlikuje individualnom neovisnošću u ponašanju poželjan je i u mišljenju;

[80] el-Bekara, 170 ajet.
[81] el-A’raf, 38 ajet.

5. razmišlja o
...carstvu nebesa i zemlje i o svemu onome što je On stvorio,83
zatim o samom čovjeku koji je jedini znalac:
...a i u vama samima, zar ne vidite,”[84]
te o ljudskoj historiji, sudbinama naroda i kaznama
koje je Allah, dž.š., spustio na ljudsko društvo:
Prije vas su mnogi narodi bili i nestali, zato putujte po svijetu i posmatrajte kako su završili oni koji su poslanike u laz ugonili.85

BORBA PROTIV NEPISMENOSTI

Siromašna društva pripremaju se za naučna istraživanja i razmatranja obrazovanjem i suzbijanjem nepismenosti. Zato se i Poslanik, s.a.v.s., borio protiv nepismenosti koja je bila raširena među Arapima u toj mjeri da su kod ostalih naroda bili poznati kao “ummiyyun” (nepismeni), a tako se nazivaju i u samom Kuranu:
On je neukima poslao Poslanika, jednog između njih.[86]

[82] Bilježi et-Tirmizi
[83] el-A’raf, 185 ajet.

[84] ez-Zarijat, 21 ajet.
[85] Alu Imran, 137 ajet.
[86] el-Džum'a, 2 ajet.

A Poslanik je, s.a.v.s., opisujući situaciju u to doba, rekao: Mi smo neuk narod, niti znamo pisati, niti znamo računati.87

Ono što je ovdje interesantno jeste to da je ovaj neuki Poslanik, s.a.v.s., prvi koji je među svojim neukim sunarodni- I ima hvalio "pero" i na sve moguće načine radio na širenju pismenosti i suzbijanju nepismenosti. To ne treba da čudi, budući da prvi od Allaha, dž.š., objavljeni ajet ističe pero, čitanje i poučavanje kao velike vrijednosti: Čitaj u ime Gospodara tvoga koji stvara, stvara čovjeka od ugruška. Čitaj, plemenit je Gospodar tvoj, Koji poučava peru, Koji čovjeka poučava onome što ne zna.88

Zatim, druga po redu objavljena sura nazvana je "el- kalem" i na samom njenom početku Allah, dž.š., zaklinje se ovim, po veličini malim, ali po značaju velikim, predmetom: Nun. Tako mi kalema i onoga što oni pišu.[89]

Kada se Poslaniku, s.a.v.s., pružila prilika da nakon Bitke na Bedru opismeni neke muslimane, on je nije propustio. Naime, neki od zarobljenih Kurejšija bili su pismeni, pa im je Poslanik, s.a.v.s., kao otkup iz zarobljeništva odredio da opismene po deset nepismenih muslimana. Ibn Sa'd prenosi da je Amir el-Sa'bi rekao: "Na dan Bedra Poslanik, s.a.v.s., imao je 70 zarobljenika, a otkup iz zarobljeništva bio je srazmjeran njihovom imetku. S druge strane, stanovnici Meke bili su pismeni, a stanovnici Medine nepismeni, tako da je onome koji nije mogao platiti otkup dodjeljivano deset medinskih mladića koje je poučavao, pa kada bi oni dobro ovladali time, takav je bivao oslobođen." Spominje se da je i Zejd b. Sabit, jedan od pisara Objave, bio poučen pisanju tom prilikom.

87 Bilježi el-Buhari.
88 el-Alek, 1-5 ajet.
89 el- Kalem, 1 ajet.

Poslanikov, s.a.v.s., plan nije bio da ti mladići nauče "s mukom čitati", kao što neki misle i tvrde, nego su morali time dobro i temeljito ovladati kako ne bi zaboravili i ponovo postali nepismeni.

Razlika u vjeri nije spriječila Poslanika, s.a.v.s., da uzme od mušrika ono što je bilo dobro kod njih, a naročito iz razloga što samo opismenjavanje obično ne podrazumijeva ideju i misao, niti utječe na promjenu mišljenja.

Podsticanje na opismenjavanje od Poslanika, s.a.v.s., nije se ograničavalo samo na muškarce, nego se odnosilo i na žene. Tako je eš-Šifa bint Abdullah poučila pisanju Hafsu bint Omer.

UČENJE STRANIH JEZIKA PO POTREBI

Za stvaranje naučne klime vrlo je značajno i učenje stranih jezika kada je to potrebno, a posebno kada je na tom jeziku razvijena neka nauka koju treba preuzeti, budući da nema drugog načina da se time okoristimo. Islam ne zabranjuje učenje stranih jezika. Naprotiv, islam podstiče na to, budući da su jezici sredstvo koje služi njegovom širenju po svijetu.

Ovome u prilog ide i to što je poslanstvo Muhammeda, s.a.v.s., svjetskog karaktera, budući da je on, iako je bio Arapin, te iako mu je Allah, dž.š., objavio Kuran na arapskom jeziku, poslan svim ljudima:
...da bi svjetovima bio opomena;[90]

[90] ei-Furkan, 1 ajet.

A tebe smo samo kao milost svjetovima poslali;[91]

Reci: "O ljudi, ja sam svima vama Allahov poslanik. 9[2]

Neophodno je bilo prevođenje između njega i onih koji su govorili drugim jezicima kako bi bio u stanju da i njima uputi poziv (u islam) te od njih primi odgovor. Oko njega je bilo ashaba koji su poznavali perzijski, grčki i abesinski jezik i oni su mu bili dovoljni kada je u pitanju prevođenje s arapskog na ove jezike i obratno. Međutim, nije imao nikoga od ashaba ko je poznavao sirski jezik kojim su se u to doba koristili jevreji. Zato je naredio jednom od pisara Objave, istaknutom ensariji Zejdu b. Sabitu, da dobro ovlada ovim jezikom kako ne bi više imao potrebe za posrednicima, jevrejima, u prevođenju.

Zejd veli: "Naredio mi je Allahov Poslanik, s.a.v.s., pa sam naučio pisati na sirskom jeziku". Dalje kaže da je Poslanik, s.a.v.s., izrazio nepovjerenje prema jevrejima kada je u pitanju povjeravanje im njegove korespondencije na sirskom jeziku, te da je on (Zejd) za pola mjeseca ovladao tim jezikom, pisao na njemu i čitao.[93] Moguće je da je Zejd već bio ovladao određenim predznanjem iz ovog jezika, s obzirom na to da su jevreji u Medini bili komšije ensarijama, što mu je omogućilo da tako brzo ovlada njime.

Zbog svega ovoga mnogi muslimani težili su učenju stranih jezika, prevodili s njih i obratno, a jedan pjesnik, u vezi s tim, kaže:
Čovjek vrijedi onoliko koliko jezika zna jer oni su mu pomagač u nedaćama.
Stoga njihovom učenju pristupam, jer svaki je jezik ustvari insan.

el-Enbija', 107 ajet.

[92] el-A'raf, 158 ajet.

[93] Bilježi el-Buhari, Ebu Davud i et-Tirmizi.

KORIŠTENJE STATISTIČKIH METODA

U ovo naše doba korištenje statistike smatra se jednim od najistaknutijih pokazatelja na putu naučnog rješavanja dilema koji odvaja

one koji znaju od onih koji ne znaju. Treba odmah reći da se Poslanik, s.a.v.s., koristio statistikom odmah po uspostavljanju medinske države.

El-Buhari i Muslim prenose od Huzejfa b. el-Jemana daje Poslanik, s.a.v.s., rekao:

Pobrojte mi koliko je ljudi primilo islam.

U jednom rivajetu koji bilježi el-Buhari stoji da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

Napišite mi koliko je ljudi primilo islam.

Huzejfa dalje veli: "...pa smo mu pobrojali i napisali 1500 ljudi."

U ovom slučaju, dakle, traži se statistika u pisanoj formi, budući da je Poslanik, s.a.v.s., želio znati na koje snage može računati u suprotstavljanju neprijatelju, te je zato ova statistika obuhvatila samo muškarce, tj. one koji su sposobni za borbu.

Statistika koja je primjenjivana još od najranijeg doba islamske države u Medini, i to po naređenju samog Poslanika, s.a.v.s., pokazuje u kom je omjeru islam prihvatao korištenje naučnih sredstava i tehnika.

Nasuprot ovome, u starim vremenima nalazimo da je jedan od israelićanskih poslanika želio da izvrši popis (statistiku), pa je na njih spuštena kazna sa neba kao da je taj popis isprovocirao sudbinu ili Božiju volju. Iz ovoga je jedan od poznatih savremenih filozofa Bertrand Rasel izvukao zaključak da Tevrat i svete knjige ne osiguravaju odgovarajuću klimu za razvoj naučnog mentaliteta.

PLANIRANJE

Ako je statistika jedan od pokazatelja na putu naučnog rješavanja problema, onda je to i planiranje koje je, ustvari, najjasniji pokazatelj. Planiranje se zasniva na statistici i podra- zumjeva postavljanje plana za suočavanje s onim što donosi budućnost i ostvarivanje postavljenih ciljeva.

Neki ljudi zamišljaju vjeru i predstavljaju je suprotstavljenom ideji naučnog planiranja budućnosti. To je rezultat zastarjelog mišljenja po kojem je nauka suprotstavljena vjeri, odnosno po kojem su nauka i vjera dvije suprotnosti koje su nespojive ili ti vije uporedne linije koje se ne susreću.

Činjenica je, ustvari, da se vjera zasniva na planiranju budućnosti. Naime, pobožan čovjek priprema se danas za sutra, odnosno dok je živ, priprema se za smrt, dok je na ovom svijetu, priprema se za onaj svijet, tako da mora planirati svoj život i postaviti sebi program koji će ga dovesti do cilja, a to je Allahovo, dž.š., zadovoljstvo i nagrada.

U Kuranu se spominje kazivanje koje je Allah, dž.š., učinio poukom onima koji pameti imaju. Naime, to je kazivanje o Jusufu, a.s., u kojem se spominje poljoprivredni plan za period od 15 godina, a za suočavanje sa općom nastašicom hrane. Jusuf, a.s., zahvaljujući nadahnuću i

sposobnosti tumačenja snova kojima ga je obdario Allah, dž.š., znao je da će ta kriza pogoditi cijelo područje, te je predložio plan za čije je sprovođenje zadužen upravo on, a za koji se ispostavilo da je dobar za cijeli Egipat i okolna područja:
“Sijat ćete sedam godina uzastopno”, reče, “pa ono što požanjete u klasu ostavite, osim ono malo što ćete jesti, jer će poslije toga doći sedam teških koje će pojesti ono što ste za njih pripremili, ostat će jedino ono malo što ćete za sjetvu sačuvati. Zatim će, poslije toga, doći godina u kojoj će ljudima kiše u obilju biti i u kojoj će cijediti. ”[94]

Drugi smatraju da je planiranje nespojivo s tevekkulom (pouzdanjem u Allaha, dž.š.) i vjerovanjem u Božije određenje i sudbinu, te zbog toga odbijaju da prihvate mogućnost da vjera odobrava ideju planiranja, a posebno da upućuje i podstiče na to.

Istina je da oni koji temeljito prouče Kuran i sunnet Allahovog Poslanika, s.a.v.s., znaju da i jedno i drugo odbacuju djelovanje naslijepo i bez priprema, te prepuštanje stvari njihovom prirodnom toku bez ikakve kontrole i poretka. Poslanik, s.a.v.s., pojasnio je da tevekkul ne podrazumijeva odbacivanje i ignorisanje pravila i zakona na kojima je Allah, dž.š., uspostavio organizaciju ovoga svijeta. Teško da ima ijedan musliman koji ne zna za slučaj beduina koji je došao kod Poslanika, s.a.v.s., ostavio devu ispred džamije i pitao Poslanika, s.a.v.s.: “Hoću li je svezati i onda se pouzdati u Allaha, dž.š., ili ću je pustiti i pouzdati se u Allaha, dž.š.?” Poslanik, s.a.v.s., reče: Svezi je pa se pouzdaj u Allaha, dž.š.[95]
Imam et-Taberi odgovara onima koji smatraju da vođenje računa o uzrocima i posljedicama djeluje na potpunost tevekku- la i kaže: “Istina je da na tevekkul onoga koji se pouzda u Allaha, dž.š., i koji je uvjeren u Allahovo, dž.š., određenje neće djelovati njegova aktivnost ukoliko se drži Allahovih, dž.š., zakona i sunneta Allahovog Poslanika, s.a.v.s.. Tako je Poslanik, s.a.v.s., stavljao dva pancira i kacigu u bitkama, postavio strijelce na ulazu u klanac, iskopao rov oko Medine, dozvolio hidžru u Abesiniju i Medinu, i sam hidžru učinio, privređivao za hranu i piće, čuvao namirnice za svoju porodicu, i nije čekao da mu opskrba bude spuštena s neba iako je bio najzaslužniji da mu se to desi.”

[94] Jusuf, 47-49 ajet.
95 Bilježi et-Tirmizi.

Ko je čitao životopis Allahovog Poslanika, s.a.v.s., vidio je da je Poslanik, s.a.v.s., za svaki posao pripremao oruđe i opremu, da je uvijek bio na oprezu, da je procjenjivao sve mogućnosti i primjenjivao sve mjere predostrožnosti, iako je bio najjači u tevekkulu.

Kada je Poslanik, s.a.v.s., nakon što se nepravda i zlo koje su im nanosile Kurejšije pojačalo, naredio ashabima hidžru u Abesiniju, to nije

bilo nasumice, nego je došlo kao rezultat poznavanja geografskih, vjerskih i političkih okolnosti u Abesiniji u to doba. Ne bi bilo mudro, niti taktički ispravno, da im je naredio da učine hidžru u neko od mjesta na Arabijskom poluotoku (bez obzira kako daleko bilo), zato što su ih Kurejšije, obzirom na njihov vjerski i kulturni utjecaj, mogli pratiti i sustići.

Isto tako ne bi bilo mudro da su otišli u neku od zemalja pod vlašću Perzijanaca i Bizantinaca, zato što su njima vladali imperatori koji nisu prihvatali novu objavu i vjeru. Ne bi bilo mudro ni da su otišli u neku daleku zemlju kao što je Indija ili Kina, jer bi u tom slučaju bila prekinuta svaka veza s njima i lakva hidžra bi bila pogubna za njih.

Abesinija je geografski bila odgovarajuće mjesto, budući da nije bila ni previše daleko, ni previše blizu, a između nje i Kurejšija bilo je more. Abesinija je i u vjerskom pogledu bila odgovarajuće mjesto, budući da su njeni stanovnici bili kršćani (ehli-kitabije) koji se smatraju muslimanima najbližim prijateljima. Abesinija je i u političkom pogledu bila odgovarajuće mjesto budući da je njome vladao čovjek koji je bio poznat po pravednosti, pa je zbog svega ovoga Poslanik, s.a.v.s., rekao ashabima: “U njoj je kralj za koga se nadam da vam neće činiti nepravdu.”

Ovo nam ukazuje na to da Poslanik, s.a.v.s., i njegovi ashabi nisu živjeli izolovano u odnosu na svijet koji ih je okruživao, uprkos poteškoćama u uspostavljanju veza među različitim zemljama u to doba.

Na to ukazuje i stav muslimana o pitanju rata između Perzijanaca i Bizantinaca, te njihova prepirka s mušricima o tom pitanju, a u vezi s čim je objavljen prvi dio sure er-Rum:

Bizantinci su pobijeđeni ti susjednoj zemlji, ali oni će, poslije poraza svoga, sigurno pobijediti.96

Tako su muslimani, iako je to bilo praskozorje islama i iako su bili nemoćni i potlačeni, izloženi zlostavljanju i maltretiranju, bili u doticaju s velikim sukobom između dvije velike države toga doba, odnosno između dvije velike vojske: istočne i zapadne.

Još istaknutiji je bio Poslanikov, s.a.v.s., stav u vezi sa hidžrom u Medinu, budući da je pri tome došlo do izražaja i naučno planiranje i vjersko pouzdanje (pouzdanje u Allaha, dž.š.). Naime, Poslanik, s.a.v.s., osigurao je sva moguća sredstva i preduzeo sve moguće mjere predostrožnosti, a povjerenje u mjesto u koje je činio hidžru stekao je nakon dogovora na Akabi s vjernicima iz plemena Evs i Hazredž, kada je on kao uvjet postavio da i njemu bude uskraćeno sve ono što je uskraćeno njima i njihovim porodicama.

Imao je povjerenja i u Ebu Bekra, koji ga je pratio na ovom putovanju punom opasnosti i iznenađenja. Imao je povjerenja i u h. Aliju, koji ga je zamijenio i prespavao na njegovom mjestu, izlažući se opasnostima i odmazdi neprijatelja koji je vrebao u zasjedi. Za vodiča je odredio jednog

pouzdanog mušrika, Abdullaha b. Urejka, koji ih je vodio putem i ukazivao na mjesta i skrovišta na kojima bi se mogli sakriti od onih koji su ih tražili.
[96] er-Rum, 2 i 3 ajet.
Na osnovu ovog Poslanikovog, s.a.v.s., poteza šerijatski pravnici smatraju dozvoljenim pomoći se iskustvom nemuslimana uz uvjet da postoji pouzdanje i sigurnost.

Pripremio je jahalice koje će jahati on, njegov saputnik i vodič na ovom putovanju, a odredili su i mjesto gdje će ih te jahalice čekati. Odabrao je skrovište kojem će se skrivati nekoliko dana dok se potraga ne smiri i to na putu koji ne, vodi zu Medinu kako bi što više zavarao tragače. To je bila pećina "Sevr”. Zatim je odredio one koji će ih snabdijevati hranom i donositi im vijesti dok se budu skrivali u pećini, a to su bili Ebu Bekrov sin Abdullah i kćerka Esma te njegov rob koji je dolazio sa stokom koju su oni muzli do pećine i tako se hranili, a zatim bi skrivao tragove Abdullaha i Esme.

Ovo je bio jedan savršen i precizan plan u kojem nije bilo nikakvih nedostataka. U njemu je svaki pojedinac bio postavljen na njemu odgovarajuće mjesto, tako da se uloga Ebu Bekra razlikovala od Alijine ili Esmine uloge. Uprkos tome, plan je umalo doživio neuspjeh. Naime, mušrici su stigli do same pećine i tu stali tako da je bilo dovoljno da neko od njih pogleda unutra i plan bi propao. To je ono čega se bojao Ebu Bekr, a što je i pokazao Poslaniku, s.a.v.s., kada je rekao: “Kada bi bilo ko od njih pogledao unutra vidio bi nas.” Onda mu je Poslanik, s.a.v.s., proučio kur’anski ajet:
Ne brini, Allah je s nama,[97]

97 et-Tevba, 40 ajet.

Ovdje je došla do izražaja uloga istinskog tevekkula, jer kada čovjek uradi sve što je u njegovoj moći i osigura sredstva i opremu koju je u stanju nabaviti, a ostalo prepusti Allahu, dž.š., tu onda ima mjesta i ovoj rečenici:
Ne brini, Allah je s nama, i tada ona daje svoje rezultate.

UVAŽAVANJE ISKUSTVA U OVOZEMALJSKIM POSLOVIMA

Ono po čemu se nauka najviše odlikuje prema današnjem (zapadnjačkom) shvatanju jeste to da ona ne počiva na formalnoj logici ili logici silogizma koja se pripisuje Aristotelu, nego na promatranju i eksperimentu, te se s tim u vezi i zove “eksperimentalnom naukom”, a njena metoda “eksperimentalnom metodom”.

Poslanik, s.a.v.s., prethodio je i na ovom planu u ustanovljavanju principa iskustva u ovozemaljskim poslovima tehničke prirode kao što su poljoprivreda, proizvodnja, medicina i njima slične grane, tako da je ono što se na osnovu iskustva ispostavi korisnim, šerijatski poželjno, a ono

za što se ispostavi da je štetno, šerijatski nepoželjno.

Najbolji primjer toga jeste slučaj kada je Poslanik, s.a.v.s., vidio ashabe ensarije kako oprašuju palme te na osnovu slobodne procjene i pretpostavke (nije imao iskustva s time budući da je odrastao u Meki, u kojoj nije bila razvijena poljoprivreda) kazao nešto u smislu da to što oni rade nije neophodno. Ashabi su pomislili da je to stiglo objavom kojoj se nije smjelo suprotstavljati, te su ostavili taj posao, pa je na kraju rod bio loš. Kada je to Poslanik, s.a.v.s., čuo, objasnio im je da to nije bila objava, nego savjet koji je zasnovan na njegovom ograniče
nom znanju o tome, a zatim je kazao: Vi bolje od mene poznajete ovozemaljske poslove. Ovi dunjalučki poslovi bili su prepušteni njima da ih oni organiziraju i vode shodno svome znanju i u svoju korist. Objava nije imala ništa s time, budući da su oni o tom pitanju bili dovoljno znani i upućeni.

Ovu predaju bilježe Muslim i Ahmed, a prenose je nekoliko ashaba među kojima i Talha b. Ubejdullah, Rafi’ b. Hadidž, h. Aiša i Enes b. Malik.

Tako Talha b. Ubejđullah kaže daje prolazio s Poslanikom, s.a.v.s., pored palmi na kojima su bili ljudi, pa ga je Poslanik, s.a.v.s., upitao: Šta ovi rade? Talha je odgovorio: “Oprašuju palme”, Poslanik, s.a.v.s., je onda dodao: Ne mislim da će im to išta koristiti. Kada su to ljudi čuli, ostavili su se toga posla, pa palme te godine nisu dale ploda. Kada je to čuo Poslanik, s.a.v.s., rekao je: To je bila moja pretpostavka, a i ja sam čovjek poput vas koji u pretpostavkama nekada pogriješi, a nekada pogodi. Ja vam nisam rekao daje to stiglo od Allaha,dž.š., neću slagati na Njega?98

Muslim prenosi od Rafija b. Hadidža da je Poslanik, s.a.v.s., rekao ashabima:
I ja sam čovjek. Kada vam naredim nešto u vezi s vjerom, vi to prihvatite. A kada vam naredim nešto na osnovu vlastitog mišljenja, znajte da sam i ja čovjek.

U drugoj predaji koju prenosi Muslim od h. Aiše i Enesa b. Malika stoji da je Poslanik, s.a.v.s., nakon što su palme dale loš rod, upitao ashabe: Sta vam je s palmama? Odgovorili su mu: “Ti si nam rekao tako i tako.” Onda je Poslanik, s.a.v.s., kazao: Vi bolje od mene poznajete ovozemaljske poslove.

Pravilo kojeg se ovdje treba držati zasniva se na iskustvu i praksi. U ovim poslovima dovoljan je ljudski razum, a Objava je tu da odredi opća pravila, norme i vrijednosti te da nakon toga prepusti čovjeku da se ponaša u skladu s onim što zna, pri čemu treba imati u vidu Poslanikove, s.a.v.s., riječi: “Vi bolje poznajete ovozemaljske poslove. ”

UVAŽAVANJE MIŠLJENJA STRUČNIH I UČENIH OSOBA

Jedan od pokazatelja istinskog naučnog mentaliteta jeste uvažavanje mišljenja stručnih i učenih osoba u bilo kojoj profesiji, na što nas upućuje i Kuran: ...i upitaj o Njemu onoga koji zna'99

ili: ...i niko te neće obavijestiti kao Onaj Koji zna.'100

Tako u slučaju rata treba uvažavati mišljenje i iskustvo vojnika, u privredi mišljenje i iskustvo privrednika, u industriji mišljenje i iskustvo radnika i zanatlija itd.

Prilikom Bitke na Bedru, gdje su se sukobili muslimani i mušrici iz plemena Kurejš, mušrici su zaposjeli najviše mjesto na tom terenu, a muslimani s Poslanikom, s.a.v.s., na čelu stigli su prije njih do vode i tu se stacionirali.

Ovdje se Poslaniku, s.a.v.s., s prijedlogom obratio el- Habbab b. el-Munzir i rekao: "O Allahov Poslaniče, je li naš položaj danas određen na osnovu Objave koja ne dozvoljava da se pomjeramo s njega ili se on određuje na osnovu našeg

[99] el-Furkan, 59 ajet.

[100] el-Fatir, 14 ajet.

mišljenja, ratne taktike i varke?" Poslanik, s.a.v.s., odgovorio je: To je stvar našeg mišljenja, ratne taktike i varke. Onda on reče: "O Allahov Poslaniče, ovo nije dobar položaj. Pokreni ljude 110 izvora koji je najbliži neprijatelju. Tu ćemo se stacionirati, .1 zatim ćemo isušiti sve ostale bunare. Napravit ćemo bazen (korito) i napuniti ga vodom koju ćemo mi piti, a oni neće." Poslanik, s.a.v.s., reče: Iznio si dobar prijedlog.

El-Habbab je želio da utvrdi da li je Poslanikov, s.a.v.s., izbor na spomenuto mjesto rezultat Objave, kojoj se on ne bi suprotstavljao, nego bi je prihvatio i pokorio joj se u potpunosti,
ili je rezultat Poslanikove, s.a.v.s., ratne taktike, imajući u vidu da je on vođa muslimana i njihov komandant u ovoj bici. U ovom drugom slučaju el-Habbab je mogao dati svoj doprinos i mišljenje, a posebno stoga što je on, kao što spominje Ibn Na'd, dobro poznavao to područje i izvore koji su se nalazili na njemu.

El-Habbab je iznio svoj plan Poslaniku, s.a.v.s., koji je on prihvatio, odustao od onog prvog te jasno i odvažno rekao: Iznio si dobar prijedlog" i naredio da se taj plan realizira.

S druge strane, Sa'd b. Muaz predložio je Poslaniku, s.a.v.s., da se napravi komandno mjesto za njega iz kojeg bi on pratio luk bitke, što je Poslanik, s.a.v.s., pohvalio i sproveo u djelo.

Dalje se prenosi da je Selman el-Farisi u Bici el-Ahzab predložio Poslaniku, s.a.v.s., da iskopaju rov oko Medine, što je Poslanik, s.a.v.s., prihvatio te požurio s realizacijom tog plana. Tako, kada su mušrici, jureći na svojim konjima, stigli do rova, zastali su i rekli: "Ovo je varka

koju Arapi do sada nisu primjenjivali.”
Zato ne treba da čudi to što su muslimani preuzimali od Perzijanaca, Bizantinaca i druga sredstva koja će im pomoći da se brane od neprijatelja, da ga pobijede i koja će im biti od
koristi u životu inače, jer ne cijene se sredstva sama po sebi, nego prema svojoj namjeni.

PREUZIMANJE SVAKOG KORISNOG ZNANJA

Poslanik, s.a.v.s., podsticao je na preuzimanje svakog znanja koje će biti od koristi islamu i muslimanima, pa makar i od nemuslimana, kao što smo vidjeli u slučaju zarobljenika s Bedra koji su poučavali djecu muslimana pisanju.

U jednom hadisu koji bilježe et-Tirmizi i Ibn Madždža stoji da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Mudra je riječ izgubljena stvar vjernika. Gdje god je nađe, ima pravo da je uzme.

H. Alija veli: “Znanje je izgubljena stvar vjernika pa je uzmite, pa makar i od mušrika.”

Ovo se odnosi samo na svjetovne nauke koje ne utječu na vjerovanje i mišljenje, budući da one tretiraju opće zakone postojanja koji vrijede i za vjernike i za nevjernike, te kojima se pokorava i dobročinitelj i griješnik.

Otuda muslimani nisu činili nikakav grijeh u preuzimanju svjetovnih znanosti kao npr. ako se radi o medicini, hemiji, astronomiji, optici, matematici itd. od starih civilizacija kao što su perzijska, Bizantijska, a posebno grčka.

Međutim, ovo ne vrijedi za studije koje imaju veze s vjerom i shvatanjem i koje utječu na stav prema Allahu, dž.š., prirodi, čovjeku, historiji i društvu.

Zato je Poslanik, s.a.v.s., prigovorio h. Omeru kada ga je vidio da čita neke svete jevrejske tekstove, budući da je Allah, dž.š., učinio Kuran zamjenom za knjige koje su doživjele promjene i iskrivljavanja i u kojima su Božije riječi pomiješane
s ljudskim zabludama i strastima te su izgubile svoju čistotu i neporočnost, a vjera se može uzimati samo iz neprikosnovenih Božijih knjiga čija je veza sa Bogom jaka i vjerodostojna.

Imam-Ahmed prenosi od Džabira b. Abdullaha da je h. Omer donio Poslaniku, s.a.v.s., jednu knjigu koju je dobio od nekih ehli-kitabija. Poslanik, s.a.v.s., pogledao ju je, te se rasrdio i rekao:
Jesi li ti nesiguran u svoju vjeru, Omere? Tako mi Onoga u Čijoj je ruci moj život, ja sam vam donio vjeru čistu i neporočnu. Ne pitajte ih (ehli-kitabije) ni o čemu, jer će vam reći istinu, a vi ćete je smatrati neistinom

ili će vam reći laz, a vi ćete je smatrati istinom. Tako mi Onoga u Čijoj je ruci moj život, daje Musa živ, bilo bi mu dozvoljeno samo da mene slijedi.

Poslanik, s.a.v.s., rasrdio se, izraz lica mu se promijenio i žestoko je prigovorio h. Omeru, zato što se u ovom slučaju radi o vjeri koja se uzima samo iz pouzdanih izvora.

Međutim, kada su u pitanju svjetovne nauke i ono što ljudi otkrivaju svojim umom i iskustvom, onda je to svojina ,svih ljudi, koju uzimamo iz bilo kog izvora, s Istoka i Zapada, od muslimana i mušrika, kao što se može vidjeti iz primjera Allahovog Poslanika, s.a.v.s., koji je iskoristio mušrike zarobljenike nakon Bitke na Bedru za suzbijanje nepismenosti, iskopao iov oko Medine, što je sredstvo kojim se služe Perzijanci, koristio se balistikom prilikom opsade Taifa i držao hutbe sa minbera, iako je to proizvod bizantijskog stolara.

I četverica pravovjernih halifa omogućili su Ummetu neke stvari koje Arapi prije toga nisu poznavali. Preuzimali su od drugih naroda ono što su smatrali dobrim i korisnim. Tako je h. Omer, odgovarajući pozitivno na prijedloge nekih ashaba, prihvatio ideju datiranja i vođenja registara. Neki istraživači idu još dalje pa kažu da je vođenje registara počelo još u doba Poslanika, s.a.v.s., pozivajući se na ono što smo spomenuli u vezi s popisom muslimana odmah nakon Hidžre.

BORBA PROTIV PRAZNOVJERJA I ZABLUDA

Ono što je još značajnije od do sada pobrojanog jeste intenzivna borba protiv zabluda, praznovjerja i mađioničarstva koje je u predislamsko doba imalo dobar prohod, a i danas u okviru mnogih iskrivljenih objavljenih religija ima svojih zagovarača i poznavaoca koje se sluša, kojima se pokorava i kojima se odaziva. To su proroci, vračevi astrolozi i mađioničari koji smatraju da su u stanju da krše zakone postojanja te da otkrivaju tajne gajba i skrivene misli.

Onda je došao islam i energično zatvorio ovo pokvareno i štetno tržište, zabranio rad njegovim akterima i mešetarima varalicama, oduzeo im krivotvorenu robu i jasno obznanio da su Allahovi, dž.š., zakoni postojanja nepromjenljivi, da gajb poznaje samo Allah, dž.š., te da je najveće dobro poštivanje tih zakona i uzimanje u obzir uzročno-posljedičnih zakonitosti.

Imajući ovo u vidu, ne treba da čudi sljedeći Poslanikov, s.a.v.s., hadis koji prenosi el-Buhari od Mugire b. Su'ba, a u kojem stoji da se onoga dana kada je umro Poslanikov, s.a.v.s., sin Ibrahim, Sunce pomračilo. Ljudi su počeli govoriti da je to zbog smrti Poslanikovog, s.a.v.s., sina. Onda je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

I Sunce i Mjesec su Allahovi znakovi, do čijegpomračenja ne dolazi zbog smrti ili života bilo kog čovjeka.

Na taj način dokinute su zablude koje su vladale među ljudima u predislamsko doba, a prema kojima je do pomračenja
Sunca ili Mjeseca dolazilo zbog smrti nekog velikana, i na taj način je dato do znanja da se tu radi o Allahovim, dž.š., znakovima koji izlaze na vidjelo prema Allahovim, dž.š., zakonima.
U jednom drugom hadisu stoji da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Čuvajte se sedam grijeha! Upitali su ga: “Koji su to grijesi,
o Allahov poslaniče?” Odgovorio je: Širk, vradžbine...'101
Zatim je Allahov Poslanik, s.a.v.s rekao:

Ko sveže užao pa puhne u njega bavi se vradžbinom. Ko se bavi vradžbinom čini širk, a ko objesi nešto na sebe (zapis ili hamajliju i sl, vjerujući da će ga to štititi od džina, uroka i bolesti) bit će tome prepušten,[m] U sljedećem hadisu stoji:
Svaki onaj koji se bude bavio proricanjem sudbine ili dozvoli da mu se proriče sudbina, svaki onaj koji se bude bavio čarobnjaštvom ili dozvoli da ga se opčini i zaludi i svaki onaj koji ode kod vrača i povjeruje u ono što on kaže zanijekao je ono s čime je došao Poslanik, s.a.v.s..[103] Ko ode kod vrača ili proroka i povjeruje u ono što on kaže zanijekao je ono s čime je došao Poslanik, s.a.v.s...1[04] Ko ode kod vrača i upita ga za nešto, te mu povjeruje, neće mu biti primljen namaz 40 dana.105 Ibn Mesud prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao i ovo:
Ko ode kod vrača, proroka ili čarobnjaka, vjerujući u ono što on kaže, zanijekao je ono s čim je došao Poslanik, s.a.v.s..1[06]

[101] Prenose el-Buhari i Muslim od Ebu Hurejre.
[102] Prenosi en-Nesa’i od Ebu Hurejre.
Bilježe el-Bezzar i et-Taberani.
[104] Bilježe Ebu Davud, et-Tirmizi i Ibn Madža.
105 Bilježi Muslim.
[100] Bilježe el-Hajsemi i el-Bezzar.

Prorok je onaj koji “otkriva” ljudima tajne, pa nekada pogodi, a češće pogriješi te smatra da ga o tome obavještavaju džini. Vrač je poput proroka, a nekada se za njega kaže i da je čarobnjak. El-Begavi kaže daje vrač onaj koji tvrdi da posjeduje znanje o nekim stvarima kao što je naprimjer odgovor na pitanje: “Ko je izvršio krađu nekog predmeta?” ili: “Gdje se nalazi neka izgubljena stvar?”, zaključujući o tome na osnovu nekih pretpostavki i teorema.

I astrolog, poput proroka i vrača, tvrdi za sebe da je upućen u tajne budućnosti i to uz pomoć zvijezda, tajni koje su vezane za njih i njihovog utjecaja na Zemlju. Neki ih nazivaju i prorocima. U jednom hadisu, u vezi s ovim, stoji:
Ko bude stjecao znanje iz zvijezda, steći će jednu vrstu vradžbine.107

Ovdje se pod zvjezdoznanstvom ne podrazumijeva astronomija u okviru koje su mnogi islamski učenjaci pokazali izuzetan talenat i umijeće, čija su istraživanja bila jako opširna i čiji se korijeni protežu do ovih naših dana. Astronomija je nauka koja se zasniva na promatranju, eksperimentu, analogiji i primjeni raznih uređaja. To je nauka uz čiju pomoć čovjek uspijeva da stigne do Mjeseca te zahvati njegovoga tla i stijenja kako bi ih analizirao i njima se okoristio. U tome nema ništa što bi se suprotstavljalo nekoj vjerskoj istini, šerijatskom pravilu ili kur'anskom tekstu i sunnetu.

Kao dokaz navedenom ja ne uzimam kur'anske riječi:
O družine džinova i ljudi, ako možete da preko granica nebesa i Zemljeprodrete, prodrite, moći ćete prodrijeti jedino uz veliku moć'108,

[107] Bilježe Ebu Davud, Ibn Madža i Ahmed.

[108] er-Rahman, 33 ajet.

kao što je to slučaj s nekim naučnicima ovoga doba koji riječ "moć" u ovom ajetu tumače kao "znanje". Jasno je da je u ovom ajetu riječ o ahiretu, a ne o ovom svijetu. U njemu se govori o nemoći džina i ljudi koja se manifestuje u njihovoj nemogućnosti da pobjegnu od Božije pravde, osim u slučaju da izađu iz Allahove, dž.š., vlasti. A kako da to učine i gdje da odu? Dakle, dio ovog kur'anskog ajeta koji glasi:

...moći ćete prodrijeti jedino uz veliku moć znači: ...nećete nikako moći prodrijeti, jer nemate nikakve moći pred Allahom, dž.š.

Putovanje na Mjesec ne predstavlja prodor preko granica nebesa i Zemlje. A kako i bi kada se Mjesec nalazi u okviru Sunčevog sistema i predstavlja Zemlji najbližu zvijezdu. Ako za putnika na Mjesec smatramo da je izašao van granica Zemlje, što je očigledno, budući da Kuran Mjesec posmatra kao dio nebesa:

...i u njima dao svjetiljku i Mjesec koji sija[m], ne možemo ipak reći da je i na trenutak izašao van granica nebesa.

Kao dokaz možemo uzeti i kur'anske ajete koji govore o potčinjavanju svemira uopće, a posebno Sunca, Mjeseca i zvijezda. Takvih ajeta ima mnogo u Kuranu.

Pod zabranjenom naukom o zvijezdama koja se smatra jednom vrstom vradžbine ovdje se misli na nauku o utjecaju zvijezda, a ne na nauku o njihovom kretanju, kao što kažu neki učenjaci.

Učenja koja smo spomenuli podesna su za pripremanje najbolje duhovne, intelektualne i društvene klime za uspos

[109] el-Furkan, 61 ajet.

tavljanje naučne misli i života. Za to potvrdu nalazimo u veličanstvenoj i uravnoteženoj islamskoj civilizaciji koja je povezala nebesa i Zemlju, spojila vjerovanje i nauku te objedinila duhovno i materijalno.

MEDICINA KAO POKAZATELJ POSLANIKOVOG, S.A.V.S., INTERESA ZA EMPIRIJSKOM NAUKOM

Ako želimo ukazati na interes islama općenito i Poslanika, s.a.v.s., posebno prema naukama koje počivaju na eksperimentu, nećemo naći boljeg pokazatelja od medicine u kojoj su objedinjeni i stav Kurana i stav sunneta Allahovog Poslanika, s.a.v.s., prema ovim naukama.

Dovoljno će biti da ovdje zabilježim osnovne principe sa kojima je došao islam i postavio ih kamenom temeljcem impozantnoj konstrukciji medicine.

Prvo: Islam je stavio naglasak na vrijednost tijela i obavezu čovjeka prema tijelu: “Vaše tijelo ima određena prava kod vas”. Ako je pravo tijela da ga hranimo onda kada je gladno, da ga odmaramo onda kada je umorno te da ga čistimo onda kada je nečisto, onda je njegovo pravo i da ga liječimo onda kada je bolesno. Ova su prava obaveze i nije ih dozvoljeno zanemarivati ili zaboravljati zbog bilo kojih drugih obaveza, makar se radilo i o obavezama prema Allahu, dž.š., kod nas. Ovo nam pojašnjavaju hadisi Allahovog Poslanika, s.a.v.s., koji pozivaju ravnomjernosti, što predstavlja obilježje islama i sunnet Allahovog Poslanika, s.a.v.s., a on kaže: ...pa ko se ogriješi o moj Sunnet nije moj.

Islam je, dakle, imajući u vidu da se čovjek sastoji od dvije komponente: duhovne i tjelesne, obesnažio mišljenje koje je prevladavalo u isposničkim krugovima koji su kažnjavali i mučili tijelo zbog uzdizanja duše.

Drugo: Islam je riješio problem vjerovanja u Božije određenje, kojeg su se držali mnogi ljudi odbijajući da se liječe i uzimaju lijekove. Poslanik je, s.a.v.s., kada je upitan da li korištenje preventivnih i ljekovitih sredstava utječe na Božije određenje, rekao:

Pa i to je Božije određenje.110

Iz ovog hadisa da se zaključiti da je Allah, dž.š., odredio i uzroke i posljedice. Kako je stvorio bolest, tako je stvorio i lijek za nju.Uman vjernik jeste onaj koji se jednom Allahovom, dž.š., odredbom bori protiv druge, odnosno od jedne Allahove, dž.š., odredbe bježi drugoj Allahovoj, dž.š., odredbi.

Treće: Poslanik, s.a.v.s., otvorio je vrata nade i liječnicima i bolesnicima da je moguće liječiti svaku bolest te osudio osjećanja očaja i beznađa kod ljudi. Odbacio je i mišljenje da postoje bolesti koje su neizlječive. O ovoj problematici govori veliki broj hadisa:

Allah, dž.š., nije stvorio nijednu bolest, a da nije stvorio i lijek za nju.111

Za svaku bolest postoji lijek. Kada lijek suzbije bolest, djelovao je uz Allahovu, dž.š., dozvolu.11[2] Prenosi se da je Poslaniku, s.a.v.s., došao jedan beduin i upitao ga: “O Allahov Poslaniče, da li da se liječimo?” Poslanik, s.a.v.s., je odgovorio: Da, jer Allah, dž.š., nije stvorio nijednu bolest, a da nije stvorio i lijek za nju koji neki poznaju, a neki ne

poznaju.113
[110] Bilježi et-Tirmizi.
[111] Prenosi el-Buhari od Ebu Hurejre.
[112] Prenose Muslim i Ahmed od Džabira.
[113] Prenosi Ahmed od Usame b. Serika.

Lijek se nalazi u onome što je Allah, dž.š., stvorio, tako da je dužnost stručnjaka samo da se trude i istražuju te da se ne predaju pred očajem i beznađem kako bi stigli do svoga cilja.

Imam eš-Ševkani kaže da i dalje treba da se liječi onaj koji je bolestan, a kome su doktori priznali da nema lijeka njegovoj bolesti, te da oni nisu u stanju da ga izliječe, pozivajući se pri tome na hadise Allahovog Poslanika, s.a.v.s..

Četvrto: Poslanik, s.a.v.s., ukazuje na Allahove, dž.š., propise u vezi sa slučajem zaraze i infekcije i kaže:

Bježite od zaraženog (gubom ili leprom) kao što bježite od lava.

Poslanik, s.a.v.s., protivio se i rukovanju pri zaključivanju ugovora sa zaraženom osobom, a ukazao je i na problem zaraze u životinjskom svijetu:

Neka nikako ne poje stoku (zajedno) onaj čija je stoka bolesna i onaj čija je stoka zdrava.

Ovdje se misli na stoku koja je oboljela od šuge.

Smisao hadisa u kojem stoji da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Ne postoji nikakva zaraza jeste da stvari ne bivaju zaražene same po sebi i po svojoj prirodi, nego prema Allahovoj, dž.š., odredbi i zakonitostima koje je On uspostavio.

Allahov Poslanik, s.a.v.s., utemeljio je i princip karantina kada je kazao:

Kada čujete da u nekom mjestu vlada epidemija, ne idite tamo, a kada se nađete u mjestu u kojem se pojavila epidemija, ne odlazite iz tog mjesta u pokušaju da pobjegnete od epidemije.114
[114] Bilježe el-Buhari i Muslim.

Peto: Poslanik, s.a.v.s., borio se protiv “duhovnog liječenja" ili liječenja sihirom. Primjer tome jesu trgovci koji prodaju talismane i zapise koji su u predislamsko doba bili jako rasprostranjeni i imali dobar prohod. Tu je praksu Poslanik, s.a.v.s., dokinuo, smatrajući je širkom i objavljujući joj rat bez ikakve milosti. Poslanik, s.a.v.s., dozvoljavao je samo one načine liječenja u kojima se spominju Allah, dž.š., i Njegova lijepa imena, budući da takav način liječenja predstavlja samo dovu, što je pohvalno i dozvoljeno.

Šesto: Poslanik, s.a.v.s., jeste svojim mišljenjem, govorom i djelovanjem uzor u ukazivanju na ispravno liječenje koje se zasniva na znanju i iskustvu, a ne na tvrdnjama i preuveličavanju. Poslanik, s.a.v.s., liječio se i naredio drugima da se liječe, jer je Onaj Koji je stvorio bolest,

stvorio i lijek za nju.

Jednom prilikom poslao je Poslanik, s.a.v.s., ljekara kod Ebu b. Ka'ba, pa mu je presjekao venu, a onda je kauterizirao[lls], tj. izvršio hiruršku operaciju nad njim. Sa'd b. Ebu Vekkasu naredio je jednom prilikom da ide kod el-Haris b. Kelda, poznatog arapskog liječnika iz plemena Sekif [116] koji nije bio primio islam. Ovaj su slučaj učenjaci uzeli kao argument da je dozvoljeno tražiti pomoć od nevjernika u liječenju, iako je bolje da muslimana liječi musliman, a posebno ako se imaju u vidu šerijatski propisi kao što je dozvola da se prekine ramazanski post i slično, a na osnovu ljekarovog mišljenja.

Prenosi se da je neki od ashaba jednom prilikkom, ranjen pa mu je potekla krv. Poslanik, s.a.v.s., pozvao je dvojicu ljudi iz plemena Benu Enmar i upitao ih: Koji je od vas dvojice vještiji i iskusniji (u liječenju). Upitali su: “O Allahov Poslaniče, zar je liječenje dozvoljeno?” Odgovorio je: Onaj koji je stvorio bolest, stvorio je i lijek za nju.117

115 Bilježi Muslim

116 Bilježi Ebu Davud.

Ibn el-Kajjim veli: “Iz ovog hadisa može se zaključiti da u bilo kojem poslu treba tražiti pomoć od onoga koji je u toj oblasti najiskusniji i najvještiji, budući da je on najbliži uspjehu.”

Sedmo: U jednom hadisu Poslanik, s.a.v.s., kaže:

Ko se bude bavio liječenjem bez potrebnog znanja bit će odgovoran.

Ovim hadisom Poslanik, s.a.v.s., napada one koji se lažno predstavljaju liječnicima i na teret im stavlja odgovornost za greške koje naprave u dijagnozi i liječenju te ih obavezuje da poštuju stručnjake i one koji su iskusni na ovom polju budući da u svakoj nauci i u svakom poslu postoje stručne osobe koje će te na najbolji mogući način upoznati s datom problematikom.

Ovih je sedam načela dovoljno da se ukaže na stav Poslanika, s.a.v.s., u vezi s medicinom i liječenjem a ono je prethodilo renesansi u Evropi nekoliko stoljeća. Na osnovu ovog Poslanikovog, s.a.v.s., stava uspostavljena je u islamskom svijetu i teorijska i praktična medicina čija su djela predstavljala glavnu literatura u Evropi i drugdje, niz stoljeća. U vezi s tim dovoljno je spomenuti djela el-Kanun, autora Ibn Sine, el-Havi, autora er-Razija i el-Kulijat, autora Ibn Rušda.

[117] Bilježi Malik.

ODLIKE UČENIH

Nauka u islamu ne predstavlja samo usvajanje informacija bez obzira kako te informacije bile vrijedne, pa makar se radilo i o znanju preuzetom od Poslanika, s.a.v.s., koje se smatra najuzvišenijim znanjem. Nije, dakle, dovoljno samo usvajanje log znanja, nego je onaj

koji usvaja određeno znanje dužan da prihvati i obaveže se i na etičke vrijednosti koje nameće data nauka i koje će ga učiniti dostojnim zvanja “nasljednika poslanika”. Ovdje ćemo kroz hadise spomenuti najistaknutije vrijednosti koje učeni trebaju poprimiti.

OSJEĆANJE ODGOVORNOSTI

Najznačajnija od ovih vrijednosti jeste osjećanje odgovornosti pred Allahom, dž.š., budući da su učeni nasljednici poslanika, a zvanje poslanika najveća je deredža. Nakon zvanja poslanika najveća deredža pripada učenima, a odgovornost je .razmjerna položaju koji se zauzima. Muaz b. Džebel prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., kazao:
Čovjek neće napraviti nijedan korak na Sudnjem danu, a da mu neće biti postavljena sljedeća četiri pitanja: u haje potrošio život?; u čemu je proveo mladost?; gdje je stekao i utrošio imetak?; üta je uradio sa znanjem koje je posjedovao?[118]

Sto je veće znanje kojim čovjek vlada, to je veća i njegova odgovornost, jer nije isti onaj koji poznaje samo jednu stvar i onaj koji poznaje deset ili stotinu takvih. Kao što se onome čiji se imetak uveća, povećaju i troškovi, tako se i onome čije se znanje uveća, poveća i odgovornost. Čovjek je odgovoran za znanje kojim raspolaže zbog nekoliko činjenica: dužan je da čuva to znanje i održava ga kako bi opstalo, dužan je da ga proširuje i primjenjuje kako bi se razvijalo, dužan je da postupa prema njemu kako bi dalo rezultate, dužan je da ga prenosi na onoga koji to želi kako bi ga očistio, dužan je da ga širi kako bi i drugi imali od njega koristi, dužan je da priprema one koji će ga preuzeti kako bi zadržao kontinuitet i, prije svega, dužan je biti iskren u tome prema Allahu, dž.š., kako bi ga On primio na kabul.

Malik b. Dinar prenosi od Hasana el-Basrija da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Svakog čovjeka koji održi neki govor Allah, dž.š., će upitati, mislim da je rekao, staje želio njime postići.

Malik b. Dinar plakao je dok je citirao ovaj hadis, a onda je rekao: “Vi mislite da se ja radujem (da su ovo suze radosnice), a ja znam da će me Allah, dž.š., na Sudnjem danu upitati šta sam želio postići citirajući ovaj hadis.”

Ebu el-Derda kaže: “Bojim se da će me moj Gospodar na Sudnjem danu pozvati pred svima i upitati šta sam radio sa svojim znanjem.”

[118] Bilježe el-Bezzar i et-Taberani.

POUZDANOST I POVJERLJIVOST

Povjerljivost se smatra odlikom imana, budući da nema i mana onaj u koga se ne mogu pouzdati drugi ljudi. Opisujući vjernike Allah, dž.š., kaže: I koji o povjerenim im amanetima i obavezama svojim brinu.

S druge strane, izdaja se smatra odlikom licemjerstva, budući da je

jedno od najistaknutijih svojstava licemjera da iznevjeri onda kada mu se nešto povjeri.

Ibn Abbas kaže da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Savjetujte se međusobno u nauci, jer je pronevjera u nauci gora od pronevjere u imetku, a i Allah, dž.š., pitat će vas na Sudnjem danu o tome,[120]

Ovo je zbog toga što je šteta koju prouzrokuje pronevjera u imetku ograničena, dok pronevjera u nauci razara društvo u cjelini.

Povjerljivost u nauci podrazumijeva da se riječi i ideje pripisuju onome koji ih je izrekao te da se ne svojataju tuđe zasluge, budući da je to jedna vrsta krađe, prevare i obmane.

U vezi s ovim, naši preci su kazali: "Vrijednost riječi jeste i u tome da se pripiše onome koji je izrekne." U djelima naših predaka zabilježeni su mnogi lanci prenosilaca preko kojih su do nas stigla mišljenja i izjave u vezi s različitim naukama, ne samo vjerskog karaktera nego i svjetovnog, kao što su historija, jezik, književnost itd.
Povjerljivost u nauci podrazumijeva da se čovjek zadrži na onome što zna, da prizna kada nešto ne zna, jer u nauci nema stida i oholosti, te da prihvati svaku naučnu istinu i primjedbu, pa makar i od onoga koji je manje učen od njega, mlađi ili pak nižeg društvenog ranga.

119 el-Mu'minun, 8 ajet.
[120] Bilježi et-Taberani.

Dovoljno je u ovom smislu spomenuti da je i Poslanik, s.a.v.s., upitan pred skupinom, ljudi o Sudnjem danu, otvoreno rekao:
Upitani o tome ne zna ništa vise od onoga koji pita.

Ebu Hurejra prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Allahu, dž.š., najdraža mjesta su džamije, a najomraženija pijace.[121]
Stav pouzdanog učenjaka bio je da onome koji traži od njega mišljenje odgovara samo na osnovu onoga što sigurno zna
i razumije. Onaj pak koji daje mišljenje bez potrebnog znanja ili savjetuje drugoga ono u što ni sam nije siguran, iznevjerio je emanet i zaslužio kaznu od Allaha, dž.š. U jednom hadisu stoji:
Kada nekome bude dato mišljenje bez potrebnog znanja, grijeh pada na onoga koji je dao to mišljenje. A ko bude savjetovao svome bratu nešto za što zna da je pogrešno iznevjerio ga je.[122]

Ovako su postupali ashabi i oni koji su slijedili njihov put. Nisu se plašili reći da ne znaju, prihvatiti savjet nižega od sebe bez ikakvog sustezanja i oholosti, te promijeniti mišljenje bez ikakvog stida i mrzovolje.

Imam Muhammed b. Sirin kaže: "Nakon Poslanika, s.a.v.s., najviše se onoga što nije znao plašio h. Ebu Bekr, a nakon njega najviše se onoga što nije znao plašio h. Omer. Tako je Ebu

121 Bilježi Muslim.

Bekr kada se susreo sa problemom za koji nije našao rješenje ni u Kuranu, ni u sunnetu Allahovog Poslanika, s.a.v.s., rekao: 'Odlučit ću na osnovu svoga mišljenja, pa ako bude ispravno, od Allaha, dž.š., je, a ako bude pogrešno, od mene je, pa neka mi Allah, dž.š., oprosti.'"[123]

H. Omeru se, dok je govorio o mehru s minbera, suprotstavila jedna žena, pa mu nije bilo teško da pred svima prizna da je pogriješio rekavši: "Svaki je čovjek veći šerijatski pravnik od Omera."[124]

H. Omer je sudio u vezi s poznatim slučajem o nasljedstvu "el-himarijja" ili "el-muštereka", pa ga nije podijelio te godine, tla bi sljedeće godine izvršio podjelu. Kada je upitan zašto je iako postupio, odgovorio je: "Onda smo presudili tako, a sada presuđujemo ovako."[125] H. Alija je najbolji sudac ummeta, onaj koji rješava najteže probleme i more koje ne mogu zahvatiti ni sve kofe. On je jednom prilikom kazao: "Neka se niko od vas ne si idi da uči kada nešto ne zna, te da prizna kada nešto ne zna, a upitan je za to."

Jednoga dana upitan je o nečemu, pa je odgovorio da ne zna, a zatim je rekao: "I najlakše pitanje meni teško pada. Upitan sam za nešto što ne znam, pa sam rekao: 'Ne znam.'" Drugom prilikom.neki ga je čovjek upitao o nečemu, pa mu je h. Alija odgovorio, a onda je taj čovjek rekao: "Nije tako, o vladaru pravovjernih, nego ovako i ovako." Zatim je h. Alija rekao: "Mislio sam da sam tačno odgovorio, pa sam pogriješio. Iznad svakog učenog ima učenijih."

123Bilježe Ibn Sa'd i Ibn Abdulberr.

124 Bilježi Ibn Kesir.

SKROMNOST

Jedna od karakteristika učenih jeste i skromnost. Pravi učenjak niti je ohol niti je umišljen zato što on zna da je nauka more bez dna i bez kraja. Allah, dž.š., u Kuranu kaže:

...a vama je dato samo malo znanja.1[26]

Pravi učenjak zna da je karavan učenjaka dug, da se kreće ravnicama prošlosti koja je povezana sa sadašnjošću i proteže se u budućnosti. On je samo jedan od njih i zato ne treba da omalovažava zasluge prethodnika, niti trud onih koji će doći poslije.

Ne postoji niko, osim Allaha, dž.š., ko će svojim znanjem sve obuhvatiti. Čovjek malo zna, a mnogo mu promakne, danas zna ono što jučer nije znao ili što će sutra zaboraviti i zna ono što je vidljivo, a ne zna ono što je skriveno, odnosno zna ono što je sada, a ne zna ono što će biti sutra.

Oni koji se najviše smatraju učenim jesu, ustvari, samo polovično obrazovani ljudi koji znaju samo ono što je na površini, ali ne i suštinu stvari.

Onaj pak koji proširi svoje vidike i produbi svoje znanje otkrit će da je ono što ne zna daleko veće od onoga što zna, te da je nauka preopširna da bi se mogla u cijelosti obuhvatiti. Ovo saznanje i priznanje već je dovoljan pokazatelj znanja.

Imam-Šafi kaže:
Koliko god me vrijeme vaspitavalo, znanje mi je, smatram, nepotpuno.
I koliko god se vidim znanja uvećanog, znanje mi neznanje moje povećava.
[126] el-Isra', 85 ajet.
El-Hafiz el-Munziri u svome djelu et-Tergib vet-terhib navodi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Jednom prilikom držao je Musa, a.s., govorpred Israelićanima, pa je upitan: "Ko je najučeniji?" Odgovorio je daje najučeniji on. Allah, dž.š., se tom prilikom rasrdio na njega, budući da znanje nije pripisao Njemu, te mu je objavio da je jedan Božiji rob na mjestu gdje se spajaju dva mora učeniji od njega. Musa, a.s., onda reče: "Gospodaru moj, kako da stignem do njega?" Tada mu bi rečeno da u korpi ponese jednu ribu, te da će tamo gdje je izgubi naći tog čovjeka.
Onda je naveo kazivanje o Musaovom, a.s., susretu s Hidrom, gdje je, između ostalog, rekao:
...i nastavili su tako ići obalom mora, jer nisu imali plovila, a onda je naišao jedan brod, pa su upitali da ih povezu. Poznali su Hidra i povezli ih bez ikakve naknade... onda je doletio jedan vrabac i sletio na rub broda te kljucnuo u more jednom ili dva puta. Tada Hidr reče: "O Musa, moje i tvoje znanje u odnosu na ono što Allah, dž.š., zna poput je onoga što je ovaj vrabac zahvatio kljucanjem u odnosu na ovo more. "[127]
Ovdje je, dakle, Hidr želio naglasiti Musau, a.s., da ono što ljudi znaju nije vrijedno spomena u odnosu na ono što zna Allah, dž.š..
Ovo je potaknulo neke znamenite učenjake, prvake ilmul- kelama (skolastike) koji su sabrali mišljenja novijih i starijih učenjaka, te nastojali da jednoga danaproniknu u suštinu "velikih istina". Međutim, na kraju nisu dobili ništa, bili su izgubljeni i obeshrabreni, a Fahruddin er-Razi, prvak mutekellimina svoga doba i autor mnogih znamenitih djela, veli:
Znanje pripada Milostivome, drugi samo mrmljaju u neznanju svome.
Šta to zemlja s naukom ima, ona samo teži da nauči da ne zna.
Slično ovome prenosi se i od jednog broja autoriteta kao što su el-Bakilani, eš-Šehristani i drugi.

127 Prenose el-Buhari i Muslim od Ebu b. Ka'ba.
U hadisima se kritikuju nadriučenjaci, sveznalice, oni koji su uobraženi, oholi i koji se hvale onim što su pročitali ili naučili, a da su uistinu učenjaci, bili bi svjesni svoje vrijednosti. Njima je dato samo malo

znanja, pa i manje od toga.

H. Omer kaže da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Islam će se širiti sve dok se trgovci budu razlikovali od velikih učenjaka i sve dok bude onih koji se bore na Allahovom, dž.š., putu. Kasnije će se pojaviti ljudi koji će čitati Kur'an i govoriti: "Ima li neko da više čita od nas? Ima li neko učeniji od nas? Ima li neko daje bolji poznavalac islamskog prava od nas?"

Zatim je Poslanik, s.a.v.s., upitao ashabe: Ima li u takvim ljudima dobra? Odgovorili su: "Allah, dž.š., i Njegov Poslanik, s.a.v.s., najbolje znaju." Poslanik, s.a.v.s., onda reče: Oni će biti iz ovog ummeta, oni će biti džehennemsko gorivo.

Kada se učenjak naoruža skromnošću, držat će se granica, pravedno će postupati s drugim ljudima, bit će svjestan svojih vrijednosti i neće neosnovano optuživati druge ljude.

Ebu Omer b. Abdulberr prenosi da je Malik b. Enes rekao: "Nakon što je Ebu Džafer el-Mensur obavio hadž, pozvao me je, pa sam otišao kod njega. Razgovarali smo: on je postavljao pitanja, a ja sam odgovarao. Između ostalog,reče: 'Ja sam mislio da ti naredim da knjigu koju si napisao (tj. el-Muvetta') umnožiš, te da u svaku muslimansku zemlju pošaljem po jedan njen primjerak i naredim im da po njoj postupaju, da se ograniče samo na nju, da sva druga djela vezana za hadisku nauku ostave, jer ja smatram da je osnova ove nauke ono što znaju i prenose stanovnici Medine'. Odgovorio sam: 'O vladaru pravovjernih, ne čini to, jer je do ljudi već stiglo mnogo toga, čuli su mnogo hadisa i prenijeli mnogo predaja. Svaki narod prihvatio je ono što je već stiglo do njih (toga se drže i prema tome postupaju) od različitih prenosilaca, ashaba Allahovog Poslanika, s.a.v.s., i onih koji to nisu. Odvraćati ih od onoga u što su do sada bili uvjereni bilo bi jako teško. Zato ih ostavi s onim što imaju i što je svaki od njih za sebe odabrao.' Onda je Ebu Džafer rekao: 'Tako mi života, da se složio sa mnom, ja bih to naredio.'"[128]

Nakon što je završio pripovijedanje, Ebu Omer je rekao:

"Ovo je najveća pravda za onog koji razumije."

On prenosi i da je Abdurrahman b. el-Kasim rekao Maliku: "Niko ne poznaje kupoprodaju (trgovinu) bolje od Egipćana." Malik ga je upitao: "Kako si to zaključio?" Odgovorio je: "Prema tebi." Malik onda reče: "Kako si mogao prema meni zaključiti da oni poznaju kupoprodaju kada je ni ja ne poznajem?"[129]

Ovo su, dakle, odlike pravih učenjaka: skromnost, pravednost i nepristrasnost, uvažavanje tuđeg mišljenja i zauzimanje za druge.

Muslim prenosi od Ebu Hurejre da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

128 Džami'u bejanil-'ilm, tom I, str. 159.

129 Prethodni izvor.

Čovjek koga čujem da kaže: "Ljudi su prokleti" jeste najviše prokleti među njima.

Ovo važi za one koji to kažu, diveći se sami sebi, hvaleći se svojim znanjem i pobožnošću, a omalovažavajući i potcjenjujući druge i ono što oni imaju.

Konstrukcija iz ovog hadisa prenesena je s dvije različite vokalizacije, vokalom (u) nad "kefom" i vokalom (a) nad "kefom". Ako je nad "kefom" vokal (u), onda tu konstrukciju prevodimo kao "najprokletiji, onaj koji najviše zaslužuje to prokletstvo, onaj koji je najbliži tom prokletstvu" zato što kudi druge ljude i iznosi njihove sramote, a zaboravlja svoje i pravi se važnijim od njih. Ako je nad "kefom" vokal (a), onda se tu radi o glagolu u prošlom vremenu, tako da bi u tom slučaju ovu konstrukciju preveli kao "on ih je učinio prokletim, on ih je prokleo, on ih je učinio očajnim i beznadežnim u Allahovu, dž.š., milost i oprost".

El-Gazali veli: "Rekao je (Poslanik, s.a.v.s.) ovo, zato što ove riječi ukazuju na to da takav čovjek prezire i ponižava Allahova, dž.š., stvorenja, umišlja da je siguran od Allaha, dž.š., ne bojeći se Njegove moći i sile, pa druge ljude smatra prokletim i propalim, a sebe spašenim, a ustvari je on taj koji je propao bez obzira na to šta on mislio, a dovoljno mu je zla to što druge potcjenjuje i omalovažava. Ljudi postižu spas poštujući ga i uvažavajući u ime Allaha, dž.š., i, približavajući se njemu, nastoje se približiti Allahu, dž.š., i zadobiti Njegovu milost. S druge strane, on je Allahu, dž.š., omražen zbog toga što se drži podalje od ljudi i izbjegava ih, te što je i suviše ponosan da bi s njima sjedio. Zbog svega toga on najviše zaslužuje propast i prokletstvo."

PONOS

Ponos je,, dakle, jedna od odlika učenih, ali i jedna od najvećih vrijednosti vjernika:

A veličina (ponos) je u Allaha i u Poslanika Njegova

I u vjernika"130, a učenjaci su pak elita vjernika. Ponos se razlikuje od oholosti i umišljenosti i ne isključuje vrijednost skromnosti, o kojoj smo govorili.

Ovdje se radi o ponosu koji se razlikuje od osjećanja onih koji se smatraju velikim zbog vlasti, bogatstva, snage, porijekla, brojnosti ili nekog drugog ovozemaljskog prolaznog svojstva. To je ponos u znanju i vjeri, a ne u grijehu i nepravdi. To je nešto što se traži od Allaha, dž.š., a ne od drugih ljudi ili onih koji su na vlasti:

Ako neko želi veličinu (ponos), pa u Allaha je sva veličina!131

El-Hadždžadž Halid b. Safvan upitao je ko je starješina Basre, pa su mu odgovorili da je to Hasan el-Basri. Upitao je ponovo: "Kako to, on je oslobođeni rob (odnosno nije plemićkog porijekla)?" Odgovorili su mu: "Potreban je ljudima zbog vjere, a on je neovisan od njih o pitanju ovozemaljskih potreba. Svi velikani Basre žele biti u njegovom prisustvu, te slušati i zapisivati ono što on kaže." Na to je ovaj kazao: "On je, tako

mi Allaha, dž.š., pravi starješina."1[32]
Neovisnost je osjećanje koje nije uvjetovano posjedovanjem nekog imetka, budući da ima ljudi koji posjeduju ogromno bogatstvo, ali su siromašni u duši i traže od drugih, a ima i onih koji su praznih ruku, ali osjećaju da su bogatiji i od samog Karuna. U jednom hadisu stoji da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Bogatstvo nije u imetku, nego u duši.133

[130] el-Munafikun, 8 ajet.
[131] el-Fatir, 10 ajet.
[132] Džami'u bejanil- ilm, tom I, str. 74 i 75.

Ebu Firas el-Hamedani opisuje osjećanje neovisnosti i kaže:
Bogataš je onaj bogate duše, makar i potpuno nag bio.
Inače, ni sve nad zemljom dovoljno nije, tek kad si zadovoljan, i malo - dovoljno je.
Ovo duhovno bogatstvo opisao je i imam-Šafi u stihovima u kojima kaže:
Planine Cejlona biserjem me obasuše, a bunari Tebriza zlatom preplaviše.
Dok sam živ najaku, ću imati a kada umrem, bez kabura neću biti.
Odlučnost moja je kao i kod kraljeva, a duša moja duša je slobodnjaka, potčinjenost kufrom smatra.
Ako nafakom zadovoljan nisam,
zašto prema životu strahopoštovanje da osjećam?
Nakon što je Ebu Hazim otišao, po pozivu, kod emevijskog halife Sulejmana b. Abdulmelika te bio upitan, odgovorio je hrabrošću vjernika i ponosom učenjaka, bez ikakvog laskanja i ulagivanja. To se Sulejmanu svidjelo, pa mu je rekao: “Pridruži nam se, pa ćeš i ti od nas učiti, a i mi ćemo od tebe učiti.” Odgovorio je: “Bože sačuvaj!” Sulejman ga upita: “Zašto to?” On odgovori: “Bojim se da ću za nešto beznačajno pomisliti da je značajno, pa će mi Allah, dž.š., dati da osjetim i slabost života i slabost smrti...” Onda mu Sulejman reče: “Reci nam šta ti treba!” Odgovorio je: “Spasi me od vatre džehenemske i uvedi me u Dženet!” Sulejman reče: “Ja ne odlučujem o tome.” On reče: “Onda mi ništa od tebe ne treba.”

133Prenose el-Buhari i Muslim od Ebu Hurejre.

To je ponos učenjaka i njihova veličina. Oni u svojim grudima čuvaju Allahove, dž.š., riječi, nose sa sobom svjetlo Upute i u srcima raspolažu najvrednijim blagom i bogatstvom, te najčasnijim nasljedstvom (nasljedstvom Poslanika, s.a.v.s.), bez kojeg bi ljudi živjeli u bespuću materijalizma, tami džahilijeta i zabludama'strasti i nagona. Pa ko je taj koji je upućeniji od njih
i ko je taj koji ispravnije i istinitije govori od njih?

U vezi s navedenim, u jednom hadisu stoji:
Ko bude učio Kuran, a zatim pomisli kako je nekome dato bolje nego njemu, ponizio je ono što je Allah, dž.š., učinio velikim,[134] Ako je poslanstvo najčasnije nasljedstvo bez kojeg bi presahle ljudske nade, onda ga u vrijednosti i zaslugama slijede oni koji ga nasljeđuju, a to su učeni.

Amr b. el-As veli: “Poslanstvo je upisano u dušu onoga koji bude učio Kuran, samo što neće primati objavu.”

“Čitanje Kurana” u hadisima Allahovog Poslanika, s.a.v.s., te prema shvatanju ashaba i u prvim stoljećima nakon pojave islama nije značilo samo čitanje i pamćenje Kur ana bez razmišljanja i shvatanja njegovih značenja, tajni i propisa. Čitanje Kurana podrazumijeva njegovo poznavanje i razumijevanje, te se zbog toga učenjaci i nazivaju “kurra”’.

Ebu el-Esved kaže: “Nema ništa jače i vrednije od nauke. Kraljevi su vladari ljudima, a učenjaci su vladari kraljevima.”

134 Prenosi et-Taberani od Abdullah b. Umera.

Povodeći se za ovim, i jedan pjesnik je rekao:
Velikani vladaju ljudima, a učenjaci njima.

Ovo je pravi položaj učenjaka. Njihova je riječ gornja, jer je to od Allaha, dž.š., preuzeta riječ. Učenjaci su okrenuti ljudima
i životu, osim kada se izmijene okolnosti, pa postanu privrženi vladarima. El-Džurdžani u vezi s ovim kaže:
Kada bi učenjaci nauku čuvali, i ona bi njima zaštitnik bila, kada bi je cijenili i jedno i drugo, poštovani bi bili.
Ali oni su je omalovažili, pa ni ona nije njima dužna ostala, požudama joj prebivalište oskrnavili, pa i jedno i drugo iznevjereni postali.

POSTUPANJE U SKLADU SA ZNANJEM

Jedna od osnovnih odlika učenih u islamu jeste postupanje u skladu sa znanjem, u smislu da mora postojati veza između znanja i volje, budući da je mahana mnogih ljudi da znaju, a ne rade prema tom znanju, ili da rade protivno onome što znaju.

Takav je slučaj sa doktorom koji je svjestan štetnosti nekog jela ili pića, ali ga i dalje konzumira, odazivajući se zovu pohote
i navike. Isto je i s doktorima koji drže predavanje o štetnosti pušenja, a i sami pretjeruju u tome.

Imamo, zatim, slučaj etičara koji neko ponašanje smatra lošim i poročnim, a on ga i sam redovno upražnjava, te slučaj vjerskog učenjaka koji smatra neko djelo pokuđenim i zabranjuje ljudima da ga čine, a on sam se toga ne pridržava.

Islam ne podržava ovu vrstu čisto teoretskog znanja, a možda je u ovom slučaju i neznanje poželjnije i bolje.

Prava i istinska nauka jeste ona koja prosvjećuje onoga koji njome vlada, otjelovljuje mu nagradu i naknadu, pa mu se ono što je daleko čini

bliskim, ono što je odsutno prisutnim, ono što je odgođeno izvršenim, te mu jača odlučnost da čini dobro i slabi želju za grijehom i razvratom.

El-Enmari prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

Ovaj svijet je stvoren za četiri vrste ljudi:

1. čovjeka koga je Allah, dž.š., opskrbio i imetkom i znanjem, pa kroz to ispoljava pobožnost i bogobojaz- nost, stječe Allahovu, dž.š., milost i svjestan je da je to Allah ova, dž.š., svojina i vlasništvo. Ovo je najveća čast i najviši stepen;
2. čovjeka kome je Allah, dž.š., dao znanje, ali ne i imetak. Takav je čovjek iskrenog nijeta i kaže: Da imam imetak, postupao bih kao taj i taj. Njegove zasluge i nagrada su u skladu s njegovim nijetom, odnosno iste kao i kod ovoga iz prve kategorije;
3. čovjeka kome je Allah, dž.š., dao imetak, ali ne i znanje. Takav čovjek upravlja svojim imetkom bez ikakvog znanja pri čemu ne ispoljava pobožnost i bogobojaznost, ne stječe Allahovu, dž.š., milost i ne zna da je to Allahovo, dž.š., vlasništvo. Ovo je najniži stepen;
4. čovjeka kome Allah, dž.š., nije dao ni imetak ni znanje, i koji kaže: Da mi je Allah, dž.š., dao imetak, postupao bih kao taj i taj. ’Njegova nagrada (ili kazna) bit će u skladu s njegovim nijetom, odnosno ista kao i kod ovoga iz prethodne kategorije.135

U ovom hadisu možemo vidjeti kako znanje utječe na čovjekov odnos prema imetku. Naime, kao što smo vidjeli, on kroz taj imetak ispoljava pobožnost i bogobojaznost, stječe Allahovu, dž.š., milost i zna da je to Allahovo, dž.š., vlasništvo. Ovdje se, dakle, radi o zahvalnom bogatašu i najvišem stepenu.

Kada je pak čovjeku dato znanje, ali ne i imetak, on živi srca punog dobra. On ne primjenjuje to znanje samo u praksi, nego se ravna prema njemu i u svome nijetu i u svojim nadama. Njegova je nagrada jednaka nagradi zahvalnog bogataša.

Kada je u pitanju onaj kome je uskraćeno znanje, bez obzira da li mu je imetak dat ili nije, njegova je kazna najniži stepen, bez obzira da li živio u zlu ili prema svome nijetu.

Pod naukom u ovom slučaju ne misli se na usvajanje informacija s ove ili one strane. Ne, to je svjetlo koje Allah, dž.š., ulijeva u srce Svoga roba, čini ga čvrstim i stabilnim i otklanja od njega bojazan i nemir.

To je znanje koje koristi.

Uistinu, korisna je nauka ona čije tragove ljudi primjećuju na onome koji njome vlada: svjetlost na licu, strahopoštovanje u srcu, postojanost u ponašanju i iskrenost prema Allahu, dž.š., drugim ljudima i prema samome sebi.

Slatkorječive i nakinđurene fraze koje ne prate djela običaj su licemjera koji govore ono što ne rade, naređuju drugima dobročinstvo, a sami sebe zaboravljaju, iako su oni ti koji Knjigu i hadise Allahovog

Poslanika, s.a.v.s., čitaju. To je ono zbog čega su Israelićani kritikovani u Kuranu:
Zar da od drugih tražite da dobra djela čine, a da pri tome sebe zaboravljate, vi koji Knjigu učite? Zar se opametiti nećete?[m]
136el-Bekara, 44 ajet.
Kuran ukazuje i na to da je nesklad između znanja i djelovanja, odnosno između riječi i postupaka, vrsta bezumlja i šizofrenije koja ne priliči razumnima:
O vi koji vjerujete, zašto jedno govorite, a drugo radite? O kako je Allahu mrsko kad govorite riječi koje djela ne prate![137] Onaj koji bude čitao hadise Allahovog Poslanika, s.a.v.s., koji tretiraju ovu problematiku, bit će užasnut jezovitim prijetnjama upućenim ovoj vrsti učenih koje imam el-Gazali naziva “ovosvjetskim učenjacima”.
Usama b. Zejd prenosi da je čuo Poslanika, s.a.v.s., kako kaže:
Na Sudnjem danu bit će doveden čovjek i bačen u vatru, pa će mu se crijeva prosuti. On će kružiti oko njih kao što magarac kruži oko svoga vlasnika. Onda će se skupiti stanovnici Džehenema i reći: “O taj i taj, šta je bilo s tobom? Zar ti nisi naređivao dobro, a odvraćao od zla? ” Odgovorit će: “Naređivao sam dobro, a sam ga nisam činio, zabranjivao sam ono što je loše, a sam sam to činio. ”[138] Enes prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Prošao sam u noći Israa pored ljudi čije su usne rezane makazama od vatre. Upitao sam Džibrila ko su, pa mi je odgovorio: “To su propovjednici tvoga ummeta koji su naređivali (preporučivali) ono što ni sami nisu radili. ”[139]
[137] es-Saff, 2 i 3 ajet.
[138] Bilježe el-Buhari i Muslim.
Ovo su oni koji lijepo govore, ali lijepo ne postupaju, tvrde za sebe da su učeni, ali ne rade u skladu s tim. Oni predstavljaju smutnju u zajednici, budući da su uzor drugim ljudima.
Postoje dvije kategorije ljudi koje ostali slijede i u čestitosti i u porocima. To su vladari i učeni. S tim u vezi jedan pjesnik kaže:
O učeni, o znanjem obdareni, so nije dobra kada se pokvari.[140]
Ovo je ono čega se plašio Allahov Poslanik, s.a.v.s., za ummet. Omer b. el-Hattab kaže da ih je Poslanik, s.a.v.s., upozoravao na sljedeće:
Svaki munafik (licemjer) vješt je na jeziku.141
Imran b. Husejn prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Ono čega se za vas nakon mene najviše plašim jeste to što je svaki munafik vješt na jeziku.[142]
H. Alija prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Ne bojim se za svoj ummet ni vjernika, ni nevjernika. Vjernika će sprečavati njegovo vjerovanje, a nevjernika njegovo nevjerovanje.

Ali se za vas bojim licemjera koji je vješt na jeziku i koji će govoriti ono što znate, a raditi ono što vam poznato nije.1[43]

Džabir kaže da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

Postoje dvije vrste znanja: znanje u srcu, koje je korisno
I znanje na jeziku, koje je Allahov, dž.š., dokaz protiv čovjeka.[144]

[140] Na izvornom jeziku u značenju "znanje" u prvom stihu upotrijebljena je riječ milh - so (o.p.)

[141] Bilježe Ahmed i Ebu Ja'li.

[142] Bilježe et-Taberani i el-Bezzar.

[143] Bilježe et-Taberani i el-Evsat.

Kada čovjek postane samo nosilac znanja (koje može biti dokaz za njega i protiv njega) kao što je to bio slučaj s jevrejima, koji su prihvatili Tevrat, ali samo kao riječ, a ne kao obavezu koju su trebali sprovesti u djelo, na njega se odnosi sljedeći kur'anski ajet:

Oni kojima je naređeno đa prema Tevratu postupaju, pa ne postupaju, slični su magarcu koji knjige nosi.1[45]

Ili je poput onoga kome je Allah, dž.š., dao znakove od kojih se on udaljio pa mu nisu pomogli da se otrgne iz kandži materijalizma u mišljenju i životinjske ćudi u ponašanju:

...ali se on ovom svijetu priklonio i za svojom strašću krenuo. Njegov je slučaj kao slučaj psa: ako ga potjeraš, on isplažena jezika dahće, a ako ga se okaniš, on opet dahće.1[46]

Zbog svega ovoga Poslanik, s.a.v.s., tražio je Allahovu, dž.š., zaštitu od znanja koje ne koristi, a to je znanje koje je izgubilo vezu s moralom budući da je postalo nesreća i prokletstvo onoga koji ga posjeduje, a nekada i onih oko njega.

Zejd b. Erkam prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., imao običaj reći:

Gospodaru moj, sačuvaj me znanja koje ne koristi, srca koje nije skrušeno, duše koja je nezasita i dove koja se ne prima.1[47]

Učenjaci čija se djela i misli razlikuju od riječi i onoga što javno iznose predstavljaju smutnju za sve ljude, budući da na ljude više efekta imaju djela, negoli riječi. U tom smislu se kaže:

[145] el-Džum'a, 5 ajet,

[146] el-E'raf, 176 ajet.

[147] Bilježi Muslim.

"Jedan čovjek će djelom utjecati na hiljadu drugih više nego što će hiljadu ljudi utjecati riječima na jednog čovjeka".

Koliko god pokušavali ljudima reći da od učenih uzimaju znanje, a ne njegove postupke, oni vas neće slušati. S tim u vezi jedan pjesnik kaže:

Moga se znanja u postupcima svojim drži, iako prema djelu nemar me drži, moje će ti znanje od koristi biti, a nemar ti moj neće naškoditi.

H. Alija je rekao: "Najviše me brinu dvojica ljudi: pobožan neznalica i

razvratan znalac. Prvi će obmanjivati ljude svojom pobožnošću, a drugi svojim nemoralom i razvratom". Opasnost koju predstavljaju ove dvije vrste ljudi još je veća ukoliko oni postanu savjetnicima nepravednih vladara čija će loša djela uljepšavati i podsticati ih na ustrajnost u njima.

To je ono što je uništilo prethodne religije, a na što su se žalili pošteni i čestiti reformatori nakon toga. Abdullah b. el- Mubarek kaže:
Vjeru obezvrijediše samo vladari, pokvareni učenjaci i kaluđeri.
Ljudi se lešinom naslađivaše, a gnjilost njena razumnima jasna bijaše.

Ebu ed-Derda prenosi daje Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Allah, dž.š., objavio je u nekim knjigama ili nekim poslanicima: "Recite onima koji ne uče zbog vjere te da bi prema onome što nauče postupali, onima koji rade za ahiret, a priželjkuju ovaj svijet, onima koji se zaodijevaju runom brava, a u srcu su vuci, čiji su jezici i od meda slađi, a srca gorča i od gorkog biljnog soka i koji mene nastoje prevariti i mene ismijavaju, zakleo sam se da ću ih staviti na kušnju koja će i razborite među njima zbuniti. "148

ŽELJA ZA ŠIRENJEM ZNANJA

Jedna od odlika učenih jeste, dakle, i želja za širenjem znanja, te nastojanje da ono koristi ljudima, jer nema koristi od znanja koje se krije, kao što nema koristi ni od bogatstva koje se gomila i čuva na nekom skrivenom mjestu, budući da je znanje dato da bi se širilo, a imetak da bi se trošio.

I Poslanik, s.a.v.s., podsticao je ashabe da ono što čuju od njega prenose drugima, kako bi se time mogli koristiti i onima koji nisu bili prisutni ili onima koji budu živjeli u nekim drugim vremenima. Na Oprosnom hadžu održao je veliki govor o islamu, a zatim rekao:
Neka onaj koji je prisutan prenese onome koji je odsutan.1[49]
Abdullah b. Amr prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Prenosite od mene, pa makar jedan ajet.1[50]

Ibn Mesud kaže da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Allah, dž.š., učinit će blistavim i udobnim život onoga koji nešto čuje od nas i prenese onako kako je čuo, jer je mnogo onih koji pamte bolje od njega.[151]

Zejd b. Sabit kaže da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

[148] Džami bejanul-ilm, tom I, str. 231 i 232.
[149] Bilježe el-Buhari i Muslim.
[150] Bilježi el-Buhari.

Allah, dž.š., će učiniti blistavim i udobnim život onoga koji čuje od nas neki hadis i prenese ga drugome, jer je mnogo prenosilaca koji prenose onima koji su učeniji od njih, a mnogo je i onih koji prenose ono u što ni sami nisu upućeni.1[52] Ovi hadisi učinili su da ashabi teže prenošenju onoga što su čuli od Poslanika, s.a.v.s., tako da kada je treći halifa h.

Osman zabranio Ebu Zerru da daje fetve, ovaj je, iako je znao i vjerovao da je dužan poslušati halifu, zaključio kako u ovom slučaju poslušnost njemu nije obavezujuća, budući da je Poslanikova, s.a.v.s., naredba o prenošenju jača od halifine zabrane davanja fetvi. Kada su se nakon toga na hadžu okupili ljudi tražeći od njega mišljenje o nekim pitanjima, ustao je jedan čovjek iz plemena Kurejš i upitao ga: “Zar tebi nije zabranjeno da daješ fetve?”

Podigao je glavu i rekao: “Je li to ti mene uhodiš? Kada bi sablju postavili ovdje (pokazujući na svoj potiljak), a ja se sjetio da trebam prenijeti nešto što sam čuo od Poslanika, s.a.v.s., ja bih to učinio prije nego što biste me dotukli.”[153]

Njegov stav podržavaju kur’anski ajeti i hadisi Allahovog Poslanika, s.a.v.s., koji upozoravaju na skrivanje znanja i uskraćivanje znanja onima koji bi se njime okoristili, a posebno kada se radi o pitanjima na koja treba odgovoriti.

Ebu Hurejra kaže da su mu ljudi govorili: “Još (hadisa, op.prev.), o Ebu Hurejra!” Zatim je rekao: “A da nije sljedeća dva kur’anska ajeta, ja ne bih prenio nijedan Poslanikov, s.a.v.s., hadis.” Onda je proučio:

[152]Bilježe Ebu Davud i et-Tirmizi.

One koji budu tajili jasne dokaze koje smo Mi objavili, i Pravi put, koji smo u Knjizi ljudima označili, njih će Allah prokleti, a proklet će ih i oni koji imaju pravo da proklinju. Oprostit ću samo onima koji se pokaju i poprave i to javno ispolje, a Ja primam pokajanje i Ja sam milostiv.1[54]

Sličan navedenim ajetima jeste i sljedeći kur’anski ajet:

A kada je Allah uzeo obavezu od onih kojima je Knjiga data da će je sigurno ljudima objašnjavati, da neće iz nje ništa kriti...1[55]

Ebu Hurejra prenosi da je Poslanik, s.^.v.s., rekao;

Ko bude upitan o nekom znanju, pa to znanje sakrije i uskrati (onome koji je upitao) na Sudnjem danu bit će zauzdan uzdama od vatre.1[56]

Abdullah b. Amr kaže da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

Ko sakrije (i uskrati) znanje, Allah, dž.š., zauzdat će ga...1[57]

Ibn el-Esir u djelu Džamiul-usul kaže: “Onaj koji je škrt na riječima poput je onoga koji sam sebe zauzda uzdama.”

To znači da će onaj koji se suzdržava od prenošenja istine i znanja biti kažnjen na drugom svijetu uzdama od vatre.

Ovo je slučaj sa znanjem koje je obavezno i koje smo dužni prenositi drugima. Imamo, naprimjer, nevjernika koji želi primiti islam, pa kaže: “Poučite me! Šta je islam? Šta je vjera?” Ili, naprimjer, slučaj kada nam dođe čovjek i traži da mu se objasni šta je to halal, a šta haram, pa kaže: “Objasnite mi!

[154] el-Bekara, 159 i 160 ajet.

157 Alu Imran, 187 ajet.

156Bilježe Ebu Davud, et-Tirmizi, Ibn Madža i Ibn Habban.

157 Bilježe Ibn Habban i el-Hakim.
Uputite me!" U ovim je slučajevima obavezno odgovoriti na ova pitanja, a onaj koji ih uskrati zaslužuje ono čime se u gore spomenutim hadisima prijeti. Međutim, ovo nije slučaj kada je u pitanju neobavezno znanje koje nismo dužni prenositi.

Ibn el-Esir rekao je ovo zato što život i potencijal jednog učenjaka nisu dovoljni da se prenese sve znanje i odgovori na sva pitanja. Potrebe učenika, sposobnost i vještina učenjaka, značaj teme, postojanje, odnosno nepostojanje nekoga ko bi umjesto njega mogao odgovoriti na te zahtjeve, sve su to činioci koji odlučuju kada na neko pitanje treba odgovoriti, a kada ne.

Primijetio sam da se prijetnja iz spomenutog hadisa odnosi na one koji su škrti na riječima, odnosno na one koji namjerno šute zbog škrtosti ili straha od ljudi, te na taj način skrivaju i istinu:
Zar je iko gori od onoga koji skriva istinu znajući da je od Allaha?158

To je ono što je Kuran kritikovao i kod ehli-kitabija:

A kada je Allah uzeo obavezu od onih kojima je Knjiga data da će je sigurno ljudima objašnjavati, da neće iz nje ništa kriti, oni su je, poslije, za leđa svoja bacili i nečim što malo vrijedi zamijenili; a kako je ružno to što su u zamjenu dobili![159] Ipak, i neobavezno znanje dužni smo prenositi dalje, bilo usmeno, bilo pismeno (i pero je jedna vrsta jezika), a posebno kada se to od nas traži. U tom slučaju dužni smo ga prenijeti onako kako je i nama preneseno, kako bi se i dalje nasljeđivalo i živjelo. To je kolektivna dužnost.
[158] el-Bekara, 140 ajet.

Nekada učenjaci nešto i sakriju, smatrajući daje tako bolje, lako su i neki ashabi čuli od Poslanika, s.a.v.s., hadise za koje su se bojali da će ih ljudi pogrešno razumjeti, pa su ih krili sve do svoje smrti i tada ih obznanjivali kako ne bi umrli zajedno s njima. Prenosi se da je Ejub el-Ensari pred smrt rekao: "Krio sam od vas jedan hadis koji sam čuo od Poslanika, s.a.v.s., pa ću vas sada o njemu obavijestiti:
Kada vi ne biste griješili, Allah, dž.š., zamijenio bi vas drugim narodom koji bi griješio kako bi im On praštao,[160]

Enes b. Malik prenosi da je jednom prilikkom Muaz b. Džebel jahao s Poslanikom, s.a.v.s., na istoj jahalici, te da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: O Muazel Muaz reče: "Odazivam ti se, o Božiji Poslaniče." Poslanik, s.a.v.s., onda reče: Svakome onome koji iskreno posvjedoči da nema drugog boga osim Allaha, dž.š., te da je Muhamed Njegov poslanik, Allah, dž.š., zabranit će vatru (Džehenem). Muaz upita: "O Allahov Poslaniče, da li da obavijestim ljude o tome kako bi se obradovali?" Poslanik, s.a.v.s., odgovori: Onda će se samo na to oslanjati.. Muaz je ovaj hadis prenio na samrti.

Poput ashaba bili su i njihovi učenici i svi oni koji su njih slijedili.

Voljeli su da šire i prenose znanje, a kada je nestalo onih koji su učili od njih, bilo im je jako teško, zemlja im je tijesna postala, pa su počeli razmišljati o odlasku u neke druge krajeve.

Ata veli: "Ušao sam kod Seida b. el-Musejjeba i našao ga kako plače. Upitao sam: 'Šta te je rasplakalo?' Odgovorio je: Nema nikoga ko bi me o nečemu pitao.'"

160 Bilježe Muslim i et-Tirmizi.

Pripovijeda se da je Sufjan el-Sevri, nakon što je došao u Askelan (mjesto u Palestini), ostao tamo određeno vrijeme, ali ga niko ništa nije pitao, rekao: "Dajte mi bilo kakvu jahalicu da odem iz ovog mjesta. U njemu je umrlo znanje."

El-Gazali spominje ovaj slučaj u djelu el-Ihja i kaže: "Postupio je ovako zato što je, znajući vrijednost poučavanja, težio njemu i zato što je želio da i sam sačuva znanje (da ne zaboravi)."

PITANJA I ZAPAŽANJA VEZANA ZA SKRIVANJE ZNANJA I NJEGOVO ŠIRENJE

Postoji nekoliko pitanja koja su vezana za skrivanje znanja i njegovo širenje, a koje trebamo izložiti ovdje i unekoliko rasvijetliti.

1. Kada je dozvoljeno skrivati informacije?

Učenjak ima pravo uskratiti neke informacije nekim ljudima iz nekog razloga, pa makar i upitan bio, budući da bi njihovo otkrivanje izazvalo više štete nego koristi.

Nekada se odgovor uskraćuje kako bi se prevaspitao i kaznio tvrdoglav sagovornik, kako bi mu se ukazalo na nešto važnije i korisnije i slično.

U jednom sahih- hadisu stoji:

Dovoljno je čovjeku grijeha da priča sve ono što čuje.[162]

Ebu Hurejra kaže: "Zapamtio sam od Poslanika, s.a.v.s., dvije stvari. Jednu od njih sam saopćio (otkrio), a kada bih otkrio drugu, ovo bi grlo bilo presječeno (bio bi ubijen)."[163]

[162]Bilježi Muslim.

El-Hafiz b. Hidžr kaže: "Učenjaci su znali hadise koje nisu otkrili, a koji se odnose na imena nepravednih i zlih vladara, njihova djela i vremena u kojima će se pojaviti."

Ebu Hurejra, bojeći se za život, neke od njih indirektno je iznio kao što je: "Bože me sačuvaj pameti šezdesetogodišnjaka i vlasti djeteta." Ovdje je aludirao na hilafet Jezida, a Allah, dž.š., uslišao mu je dovu, pa je umro godinu dana prije nego što je on preuzeo hilafet.

2. Propisi u vezi s posuđivanjem knjiga

Neki učenjaci vele da se prijetnja upućena onima koji skrivaju znanje odnosi i na one koji uskraćuju učenicima knjige, a posebno kada ih nema mnogo. To znači da smo dužni posuđivati knjige onima koji uče

kada su im te knjige potrebne, zato što je njihovo uskraćivanje, po mom mišljenju, u istom rangu s uskraćivanjem zekata, za što se u Kuranu prijeti teškom kaznom. Uskraćivanje knjiga moglo bi se uporediti i sa gomilanjem bogatstva i njegovim netrošenjem na Allahovom, dž.š., putu. Međutim, ja smatram da je ono obaveza samo pod sljedećim uvjetima:

- da je onome koji je potražuje ta knjiga stvarno potrebna;
- da ne postoje javne biblioteke u kojima može koristiti datu knjigu;
- da nije u stanju da je kupi, bilo da je nema u prodaji, bilo da nema sredstava;
- da nije poznat po nepažnji, gubljenju knjiga i njihovom uništavanju;
- da knjiga nije potrebna njenom vlasniku, jer je njegova potreba ispred potreba drugih. U vezi s tim, u jednom hadisu stoji:

Počnite od sebe!
Počnite od vaše porodice!

3. Pravo pisanja i objavljivanja

Neki ovovremeni učenjaci smatraju da je povod skrivanju znanja pravo autora da dozvoli objavljivanje svoga djela samo nakon potpisivanja ugovora i uzimanja honorara. A trebali bi, po njihovom mišljenju, dozvoliti da je štampa i objavljuje onaj koji želi bez ikakve naknade, monopola i ograničavanja.

Kritikuju i ono što mi danas nazivamo autorskim pravima. To je jedan značajan i općenit problem koji zahtijeva istraživanje za koje ja sada nemam vremena.

Ovo u velikoj mjeri liči prepirci koja je izbila među islamskim pravnicima oko vjerskih dužnosti i uzimanja naknade za njih, kao što je učenje ezana, predvođenje džemata u namazu, hutba petkom, predavanja i zikr u džamiji i slično. Sve su ovo u osnovi vjerske dužnosti, koje je musliman dužan izvršavati bez ikakve materijalne naknade, približavajući se na taj način Allahu, dž.š., i nadajući se Njegovoj nagradi.

Ovaj spor riješen je na taj način što su se učenjaci različitih pravnih škola dogovorili da dozvole uzimanje naknade zbog toga što su se vremena izmijenila, iz straha da se ovi vjerski obredi ne prestanu praktikovati, te da ne bi došli u situaciju da se ne mogne naći onaj koji će ih volonterski obavljati. Dozvolu uzimanja naknade iziskivao je, dakle, interes vjere, te briga za održavanje vjerskih objekata i praktikovanje vjerskih obreda.

Ovdje treba upozoriti na nekoliko stvari:

- knjiga je vlasništvo autora, i njega se poziva na odgovornost ukoliko se u njoj ustanove neke greške. Ovdje se, dakle, radi o vlasništvu naučne (nematerijalne) prirode što kao takvo priznaje i predviđa cijeli svijet u svojim građanskim zakonima. Nema nikakve sumnje da onaj

koji nešto posjeduje ima punu slobodu da radi s time šta hoće. Tako ima pravo i da se okoristi
time što, predstavlja jedan od neodvojivih atributa vlasništva. Kada onaj koji posjeduje kuću ima pravo da stanuje u njoj, da je iznajmi ili proda, zašto to ne bi mogao i onaj koji posjeduje knjigu;

- naučno djelo ne dolazi spontano. Ono je plod dugotrajne borbe kroz koju autor formira svoj naučni identitet. Ono je rezultat ogromnog napora, bdijenja i truda koji poznaje samo onaj koji je prošao kroz to. Nekada rad na knjizi oduzme autoru nekoliko godina prije nego što knjiga ugleda svjetlo dana, kada dolazi vrijeme da se uloženi trud isplati. Isti je slučaj i s fabrikom ili zgradom koja se javlja kao rezultat ogromnog truda koji je uložio graditelj, odnosno vlasnik fabrike ili zgrade;
- život učenjaka pisca nije lahak kao život ostalih ljudi. To je život koji zahtijeva dodatni napor, ali i dodatne troškove. Takvom učenjaku potrebna je biblioteka bogata literaturom. Potreban mu je i neko ko će mu pomagati u obavezama prema porodici, budući da on nema vremena za to. Bez svega toga on nije u stanju da proizvodi pravu nauku. A odakle mu sredstva kojima će pokriti sve te troškove. Ako nije uposlenik na nekom univerzitetu, ministarstvu ili organizaciji i ako nema djela koja će prodavati, ko će mu dati neku nakandu?;
- nekada autor objavi jedno izdanje nekog djela, a onda mu se na osnovu novih informacija, promjene idžtihada, ili upućenih prijedloga, ukažu neke stvari koje zahtijevaju da budu nadopunjene, izmijenjene ili u potpunosti isključene. Ako izdavač nije upoznat s korekturom i izmjenama koje je izvršio autor,

objavit će to djelo onakvo kakvo jeste, i na taj način učiniti autora odgovornim za ono za što inače ne bi bio odgovoran. Nekada učenjaci nisu smatrali dozvoljenim citiranje djela nekog autora bez njegove dozvole. Nekada su neki od njih davali studentima posebno odobrenje za citiranje jednog određenog djela, a nekada i opće odobrenje za citiranje svih njegovih djela. Ovo odobrenje podsjeća na autorska prava našeg doba, s tim da ima jedan novi elemenat, a to je da autor polaže pravo na jedan honorar za uloženi trud, te dio zarade koju izdavač ostvari objavljivanjem knjige. Ono što ovdje treba naglasiti jeste to da autori djela i njihovi izdavači ne bi trebali zloupotrebljavati potrebu čitalaca za nekom knjigom, pa pretjerivati u cijeni, kao što je slučaj s univerzitetskom literaturom i knjigama za koje postoji veliki interes. Podizanje cijena u ovom slučaju nije dozvoljeno.

UČENJE I NJEGOVA PRAVILA
NEOPHODNOST UČENJA

Čovjek se rađa neiskusan i neznan, ali mu je Allah, dž.š., učinio urođenom ljubav prema učenju i proučavanju onoga što ne zna i obdario ga organima uz pomoć kojih može da uči i uzdigne se iznad ostalih stvorenja. U tom smislu Allah, dž.š., kaže:

Allah vas iz trbuha majki vaših izvodi, vi ništa ne znate i daje vam sluh i vid i razum da biste bili zahvalni,[164]

Čovjek može da uči i otkriva zakone i smisao postojanja uz pomoć sluha i predanja, vida i zapažanja, te razuma i rasuđivanja. To su sve čula i organi koje je Allah, dž.š., povjerio čovjeku i za koje će biti pitan na Sudnjem danu:

I ne povodi se za onim što ne znaš! I sluh, i vid, i razum, za sve to će se, zaista, odgovarati.165

Čovjek je u stanju da uz pomoć ovih sposobnosti ovlada i svjetovnom i vjerskom naukom, ukoliko pažnju usmjeri ka učenju i ukoliko ga ovosvjetske brige ne odvrate od toga.

[164] en-Nahl, 78 ajet.

Ovako glasi Allahov, dž.š., zakon: “Znanje ne pada s neba. Njime će ovladati onaj koji uči i koji se trudi.”

U jednom hadisu stoji da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

O ljudi, učite. Znanje se stječe učenjem i razumjevanjem, a kome Allah, dž.š., želi dobro, pouči ga vjeri.

Muslimanu nije dozvoljeno da živi bez ikakve veze s naukom. Onaj koji ne bude naučnik neka bar uči. Onaj koji ne bude učio (pismen) neka bar sluša. Onaj koji ne bude nijedno od ovoga neka bar voli one koji to jesu, a to je pokazatelj najslabijeg imana.

U jednom hadisu Poslanik, s.a.v.s., kaže:

Budite učenjaci, ili oni koji uče (pismeni), ili oni koji slušaju, ili oni koji vole (gore spomenute), a ne budite ništa manje od ovoga, jer ćete propasti.

Ata kaže da mu je Mis’ar rekao: “Dodao si nam peto koje nije bilo kod nas, a ono podrazumijeva mržnju prema nauci i naučnicima.”[166]

ŠTA BI TREBAO UČIT!
SVAKI MUSLIMAN?

Poslanik je na sve moguće načine podsticao ljude na učenje i izučavanje, tako da ga je učinio obavezom. O tome govori svima poznati hadis u kojem stoji:

Traženje znanja (učenje) jeste obaveza svakogmuslima-

[166]Bilježi et-Taberani.

[167]Bilježe Ibn Madža, Ibn Abdulberr, el-Bejheki i et-Taberani.

Ovo se odnosi na svakog muslimana i muslimanku. Zato su mnogi

prenijeli ovaj hadis na sljedeći način: “Učenje je obaveza svakog muslimana i muslimanke.” I u ovom slučaju smisao je ispravan, ali tekst nije.

Međutim, koja je to nauka koju je ovaj hadis učinio obavezom svakog muslimana?

Učenjaci su se razišli o ovom pitanju i podijelili na dvadesetak skupina, od kojih svaka nudi dokaze kojim potkrepljuje svoje mišljenje.

Neki smatraju da se ovaj hadis odnosi na teologiju (ilmul- kelam) i kao dokaz za to navode da njoj pripada najviši stepen među naukama, budući da je to nauka o monoteizmu, koja predstavlja osnovu i temelj ostalim vjerskim naukama.

Neki kažu da se ovdje misli na fikh (islamsko pravo), jer je to nauka o halalu i haramu, nauka koja uči čovjeka kako obožavati Allaha, dž.š., i kako postupati s drugim ljudima. Oni kažu: “Odmah se da razumjeti da se pod znanjem u ovom hadisu misli na poznavanje i razumijevanje vjerskog zakona (šerijata).”

Neki mufesiri smatraju da se pod znanjem u ovom hadisu misli na onu nauku koja se u skladu sa ljudskim mogućnostima bavi tumačenjem Božijeg govora, a to je tefsir.

Muhadisi kažu da je to nauka o predajama u kojima nalazimo komentare kur’anskih ajeta, detaljno izlaganje onoga što je sažeto, tumačenje onoga što je nejasno, specificiranje onoga što je uopćeno i bilježenje onoga što je rečeno. To je nauka koja, pored Kurana, predstavlja uže spasa.

Gramatičari će reći da je to nauka o arapskom jeziku, budući da se Vjerozakon izvodi iz Kurana i sunneta. Allah, dž.š., kaže:
Mi nismo poslali nijednog poslanika koji nije govorio jezikom naroda svoga, da bi mu objasnio.[168]

Otuda oni zaključuju da je neophodno savršeno vladati arapskim jezikom kako bi razumjeli značenje kur’anskih ajeta.

Sufije smatraju da je to nauka o čovjekovom stanju i položaju u odnosu na Allaha, dž.š., o čistom vjerovanju i bolestima duše, o šejtanovom utjecaju na čovjeka itd.

Ebu Talib el-Mekki kaže: “To je nauka o temeljima islama koji se spominju u poznatom Poslanikovom, s.a.v.s., hadisu: Islam se temelji na pet stvari..zato što su to obaveze za koje nam je potrebna nauka da bi znali kako ih praktikovati.”

Dakle, mišljenja o ovom pitanju mnogobrojna su i različita. Naravno, svako ima pravo na svoje mišljenje, a ono za što ja smatram da je obavezno učiti i istraživati jeste sve ono što je muslimanu potrebno da zna o vjeri i životu na ovom svijetu.

Što se tiče vjere, musliman mora vladati onim vjerskim znanjem koje će:

- učiniti njegovo vjerovanje čvrstim, ispravnim i čistim od praznovjerja i djela karakterističnih za mnogobošce;
- učiniti njegovo robovanje Allahu, dž.š., propisnim i prožetim iskrenim nijetom;
- učiniti njegovo srce i dušu čistim i neporočnim kako bi mogao raspoznavati vrijednosti u kojima je spas, pridržavati ih se i formirati prema njima, te poroke koji vode u propast, kloniti ih se i čuvati;
- učiniti njegovo ponašanje prikladnim i u odnosu prema samome sebi, i u odnosu prema porodici, i u

odnosu prema drugim ljudima, vladarima i podanicima, muslimanima i nemuslimanima, pri čemu treba da razlikuje ono što je dozvoljeno od onoga što je zabranjeno, ono što je obavezno od onoga što je neobavezno, ono što je dostojno od onoga što je nedostojno itd.

Nama ne smeta da sve ovo bude nazvano ili teologijom, ili islamskim pravom, ili misticizmom, ili vjerskim zakonom, ili asketizmom ili nekim drugim imenom. Sve su ovo moderni izrazi kojima se ne izražava pokornost Bogu. Nama je bitan smisao i značenje u čijem razjašnjavanju nisu bitna imena i naslovi.

Ova količina znanja treba biti obavezujuća svakom muslimanu i muslimanki koji će ga usvajati kroz škole, akademije, džamije i preko sredstava informisanja. Svaka islamska zemlja dužna je da na sve moguće načine osigura svojim građanima ovu količinu znanja, te da iskoristi svaku priliku za poučavanje mladih onome što im je potrebno, kao što je regrutovanje u vojsku ili policiju i si.

Roditelji i skrbnici dužni su da poučavaju svoju djecu i štićenike, te da ih šalju u škole, džamije i sva ona mjesta gdje će usvajati znanje o kojem govorimo. Nije dozvoljeno skrbniku da svoje štićenike ostavi u tami neznanja. Dužan je da ih poučava ili da im osigura onoga koji će to činiti umjesto njega, te da im ne zabranjuje da uče onda kada to oni sami žele.

U tom smislu, u jednom hadisu Poslanik, s.a.v.s., kaže: Naređujte svojoj djeci da klanjaju od sedme godine, a od desete ih batinama tjerajte da to rade (ako je potrebno

[169] Bilježe Ahmed i Ebu Davud.

Ovaj hadis ukazuje na obavezu učenja o namazu (kako se obavlja), a isto tako i o postu za onoga koji može da posti, od navršene sedme godine života, zato što nije moguće obavljati namaz bez poznavanja uvjeta za njegovo obavljanje, njegovih sastavnih dijelova i načina na koji se obavlja i zato što je ono bez čega nije moguće (pravilno) izvršiti neku obavezu i samo obaveza.

Ako roditelji ili staratelji ne urade ništa o ovom pitanju, to ne oslobađa obaveze njihove skrbnike da uče i izučavaju onda kada postanu punoljetni i preuzmu odgovornost na sebe.

Nakon što je pojasnio šta bi svaki musliman i muslimanka trebali znati o čistoći, namazu, postu i onome što im je dozvoljeno, odnosno zabranjeno od jela, pića, odjeće, govora
i djela, Ebu Muhamed b. Hazm veli: "Ovo mora znati svaki čovjek, muškarac i žena, slobodnjak i rob, a obaveza učenja o tome pada na njih od stjecanja punoljetstva, ako su muslimani, ili kada prime islam, kao punoljetni."

Zatim kaže: "Vladar obavezuje muževe da poučavaju svoje supruge onome što smo spomenuli, oni lično, ili da im osiguraju onoga koji će to umjesto njih činiti. Vladar je dužan da im to naredi, pa i kazni ukoliko to ne učine, te da odredi ljude koji će to poučavanje preuzeti na sebe."

Ovo znanje musliman treba usvojiti na jeziku koji najbolje poznaje. Međutim, treba naučiti na arapskom jeziku ono što mu je potrebno da bi ispravno obavio namaz, te da to razumije. Onaj koji ne nađe znanje koje mu je potrebno u svojoj zemlji dužan je da u potrazi za znanjem otputuje i na kraj svijeta, ako je potrebno.

Ova količina znanja predstavlja minimum koji je svaki musliman dužan znati o svojoj vjeri u svakoj sredini, a u skladu s okolnostima i potrebama ova količina se povećava i proširuje.
Tako siromah nije dužan znati pojedinosti u vezi s propisima zekata. Treba znati samo koliko je njemu zakonom dozvoljeno uzeti zekata, a dužan je da detaljno poznaje njegove propise samo onda kada posjeduje imetak na koji je dužan dati zekat.

Isto tako nije dužan poznavati propise zekata za svaku vrstu imetka, nego samo za onu koja dostiže visinu nisaba, na koju je dužan dati zekat. Tako trgovac poznaje propise zekata koji se odnose na trgovačku robu, novac, potraživanja i slično tome. Zašto je dužan dati zekat na to? Kada je dužan dati? Koliko je dužan dati? Kome je dužan dati? Nije dužan znati propise u vezi sa zekatom na deve, krupnu i sitnu stoku zato što mu ti propisi nisu potrebni.

Onaj koji nema imetka i snage nije dužan učiti o propisima hadža. To je dužan samo onaj koji je tjelesno zdrav i finansijski jak, odnosno onaj koji može podnijeti troškove putovanja, boravka na svetim mjestima i troškove izdržavanja porodice koja ostaje. U tom slučaju on je dužan upoznati se s propisima hadža i umre, a posebno kada odluči da ide i kada dođe vrijeme hadža. Neki predstavnici pravnih škola smatraju da se hadž može obaviti bilo kada (u životu), međutim većina smatra da ga treba obaviti što prije.

Svaki je čovjek dužan da se upozna sa propisima koji se odnose na njegovu profesiju. Tako je trgovac, naprimjer, dužan da se upozna s onim što je dozvoljeno, odnosno zabranjeno u kupoprodaji, transakcijama i kreditiranju kako ne bi, i neznajući, pao u ponor harama, jer mu neznanje nije nikakvo opravdanje.

Ljekari moraju poznavati ono što je vezano za njihovu profesiju, kao što je, naprimjer, zabrana liječenja alkoholom, zabrana abortusa i slično. Oni čija je profesija vezana za putovanja, kao što su brodski kapetani, piloti ili stjuarti moraju poznavati propise vezane za putovanja, te posjedovati licencu ili dozvolu.

Ono što je bitno naglasiti jeste to da je svaki onaj kome nešto treba u vezi s njegovom profesijom ili okolnostima u kojima se nalazi dužan da se o tome i informiše, a ako nema potrebe za tim, onda nema ni obaveze da o tome uči.

Međutim, svaki čovjek se kroz život susreće sa slučajevima u vezi s kojima nije siguran koji vjerski propisi za njih vrijede. U takvim okolnostima čovjek treba da se raspita, odnosno da se što prije informiše o onome što očekuje da će mu se ubrzo desiti. Allah, dž.š., u vezi sa ovim kaže:

.. .pitajte sljedbenike Knjige ako ne znate.1[70]

Ovo je, dakle, ono što svaki musliman treba znati o svojoj vjeri. Usvajanje tog znanja obaveza je svakog pojedinca.

Ono što čovjek treba znati o životu na ovom svijetu razlikuje se shodno razlikama u vremenu i prostoru. Ja smatram da je čitanje, pisanje, računanje i sve ono što se danas uči u osnovnim školama potrebno svakom muslimanu kako bi bio aktivan i koristan član društva i zajednice, te kako naš ummet nepismenošću i zaostalošću ne bi bio ponižen i osramoćen pred razvijenim narodima.

UČENJE KAO KOLEKTIVNA DUŽNOST

Postoje nauke čije se usvajanje smatra kolektivnom obavezom, tako da kada neki pojedinac ili grupa ovlada tom naukom, spada odgovornost s ostalih. U suprotnom, grješna je zajednica u cjelini, a posebno oni koji je predvode.

Ibn Hazm veli: “Svaka zajednica okupljena u selu ili gradu dužna je odabrati predstavnika koji će proučiti sve vjerske propise, Kuran u cijelosti, Poslanikove, s.a.v.s. hadise i sve Ono oko čega su se saglasili, odnosno razišli muslimani, te poučiti tome sve ostale u tom društvu. To će skinuti odgovornost sa svih ostalih.”

Međutim, ako ovaj ne uspije sve spomenuto obuhvatiti, onda su svi dužni da uče o tome.

Ovdje se Ibn Hazm poziva na kur’anski ajet u kojem stoji: ...Neka se po nekoliko njih iz svake zajednice njihove potrudi da se upute u vjerske nauke i neka opominju narod svoj da mu se vrate, da bi se Allaha pobojali.[171]

Ovdje se spominje kolektivna dužnost koju ako izvrše neki od članova zajednice, spada odgovornost s ostalih.

Dalje navodi Ibn Hazm kako je obaveza svih muslimana da u svakom

mjestu bude neko ko će znati cijeli Kuran napamet, učiti ga i poučavati druge njegovom učenju, budući daje Poslanik, s.a.v.s., naredio da se Kuran uči i poučava.

Iz ovoga se da zaključiti da se kolektivna dužnost odnosi na sve one vjerske i svjetovne nauke koje su potrebne islamskom društvu kao što je medicina, mašinstvo, matematika, astronomija, hemija, biologija, geologija i ostalo što iziskuje život u ovo naše doba.

Sve ono što je potrebno muslimanima kako bi nadmašili druge i smogli snage za borbu protiv neprijatelja jeste kolektivna dužnost zbog koje će, ako je zanemarimo, cijelo društvo biti
odgovorno. Nekada za izvršavanje kolektivne dužnosti biva određen pojedinac ako ga pozove vladar, pa on nema nikakvog opravdanja da se ne odazove, ili je sposobniji i vještiji od drugih, te ima iskustva s tim, tako da nema ništa što bi ga sprječavalo da to učini.

Zaključit ćemo da sve ono što vodi slabljenju ummeta treba otkloniti prije nego što se desi, te suzbiti ako se desi. Sve ono što vodi jačanju ummeta i njegovoj zaštiti od vanjskih
i unutrašnjih opasnosti treba zajednički proučavati i usvajati. Ono bez čega nije moguće (pravilno) izvršiti neku obavezu i samo je obaveza.

Objašnjavajući nauku koja predstavlja kolektivnu obavezu, el-Gazali kaže: “Da bismo razlikovali ovu vrstu obaveze od ostalih, spomenut ćemo da se nauke dijele na vjerske i one koje to nisu. Pod vjerskim naukama podrazumijevam ono što sam naučio od Poslanika i do čega se ne dolazi razumom kao što je slučaj s matematikom, ili eksperimentom, kao što je slučaj s medicinom ili slušanjem, kao što je slučaj sa jezikom.

Nauke koje nisu vjerskog karaktera dijele se na one koje su pohvalne, one koje su pokuđene i one koje su dozvoljene.

Pod pohvalnim naukama podrazumijevaju se one koje donose ljudima neku korist na ovom svijetu, kao što su npr. medicina i matematika. One se dalje dijele na one koje predstavljaju kolektivnu dužnost i na one koje vrijede, ali nisu obavezne.
Kolektivna je dužnost svaka ona nauka bez koje je život na ovom svijetu nezamisliv, kao što je medicina, koja je neophodna za održavanje ljudskog zdravlja, matematika koja je potrebna u međusobnim poslovanjima, pri podjeli nasljedstva itd. To su, dakle, nauke, zbog kojih, ako nema nikoga ko bi se njima bavio, cijelo društvo biva grješno i odgovorno. Ako se pak samo jedan pojedinac bude njima bavio, pada obaveza s ostalih članova društva. Otuda ne treba da čudi kada kažemo da su kolektivne dužnosti i poljoprivreda, tkanje, konjušarstvo, pa i vještina puštanja krvi (kod bolesti) i krojački zanat, jer kada u nekom mjestu ne bi bilo onih koji znaju puštati krv, ubrzali bi smrt, i zbog toga bili grješni. Onaj Koji je dao bolest stvorio je i lijek za nju, uputio nas

kako da ga koristimo i snabdio nas sredstvima za njegovu pripremu. Zbog toga se nije dozvoljeno izlagati smrti i propasti ignorisanjem tih lijekova.

Nauke koje su vrijedne, ali ne i obavezne, predstavljaju ustvari detaljno izučavanje već spomenutih nauka kao što su matematika, medicina itd. Ovo detaljno ispitivanje nije neophodno, ali u svakom slučaju može biti korisno.

Znanja koja su pokuđena jesu magija, vradžbine, mađioničarstvo, zapisi, talismani i tome slično.

Dozvoljene nauke su poezija koja nema ništa s apsurdom i ništavnošću, historija, i njima slične vještine i nauke."[172]

Nešto od onoga što je spomenuo el-Gazali ovdje, odnosi se i na ovo naše doba. Naime, ovovremeno širenje domena nauka, te njihova podjela na grane i grana na tačno određene specijalnosti u suprotnosti je s onim što je on rekao u vezi s detaljnim ispitivanjem medicine i matematike, za koje on smatra da nije neophodno i obavezno.

Danas je detaljno ispitivanje postalo neophodno za svako uspješno liječenje i obračunavanje. Medicina se razvila, a i nauke koje su s njom povezane. Isto je i s matematikom i prirodnim naukama za koje sam el-Gazali reče da nisu potrebne!

Možda je el-Gazali spomenuo ove nauke u ovom kontekstu, zato što su one u njegovo doba bile ukomponovane u filozofiju, a

172 Ihja u ulumid-din.

njegov stav u vezi sa filozofijom i njenim problemima nalazimo u njegovom cijelu Tehafutul-felasife. Malo je onih koji će pročitati dio filozofije koji se odnosi na matematiku i prirodne nauke, a da ne budu pod utjecajem onog njenog dijela koji se odnosi na teologiju i metafiziku, na što je ukazao u djelu el-Munkiz mined- delal. Ta teologija predstavlja mješavinu grčkog neznaboštva i mješanje ljudskog uma u one sfere čiju bit i suštinu možemo doznati samo na osnovu neprikosnovene objave.

Spomenuo je i poeziju, historiju i njima slične discipline, ali samo kao dozvoljene nauke. Meni se pak čini da je poznavanje arapske poezije i književnosti, uopće, te historije islama i čovječanstva, u cjelini, kolektivna dužnost, što znači da je neophodno da u društvu postoje oni koji će dobro njima ovladati, usmjeriti ih ka istini i suprotstaviti se onima koji se njima služe u korist laži i neistine, što možemo primijetiti kod desno ili lijevo orijentisanih. One ujedno mogu biti i značajno kulturno oružje islamskih misionara.

Ja mislim da je obavezno da u svakom islamskom društvu bude onih koji će specijalizirati sve vrste humanističkih nauka kao što su psihologija, sociologija, pedagogija, ekonomija, diplo- matija i njima slične, a posebno zbog toga što one utječu na formiranje mišljenja, ponašanja i stremljenja zajednice, tako da nije dozvoljeno da ih se

smatra disciplinama koje je dozvoljeno i usvajati, ali i zanemariti. I one se moraju uvrstiti u kategoriju kolektivnih dužnosti.
Da je el-Gazali bio svjestan značaja ovih nauka, njihovog utjecaja na mlade i iskorištavanja od jevreja na mnogim univerzitetima i istraživačkim centrima na Zapadu, promijenio bi mišljenje i došao do istog zaključka do kojeg smo došli i mi. A svako vrijeme ima svoje zahtjeve i propise.

ISPRAVAN NIJET

Osnovno što se traži od onoga koji uči i izučava, a posebno onoga koji izučava vjerske nauke, jeste čist nijet, iskrenost i nepristrasnost, te nastojanje da se uz pomoć tog znanja osigura Allahova, dž.š., milost i nagrada na budućem svijetu. Njegov cilj ne smije biti nadmetanje s učenjacima, prepiranje s drznicima, natjecanje s bogatašima, laskanje vladarima, stjecanje imetka
i visokog položaja i drugi ovozemaljski užici kojima ljudi teže, žrtvujući pri tome vječno za prolazno, ono što je vrijedno za nešto što je ništavno i veliko bogatstvo za nisku cijenu.

Ako je ovo dozvoljeno u svjetovnim naukama, u vjerskim naukama sigurno nije. One na prvom mjestu zahtijevaju čišćenje duše, oslobađanje od težnji i ambicija i okretanje Allahu, dž.š.

U jednom sahih-hadisu prijeti se žestokom kaznom trojici ljudi čija je djela uništilo licemjerstvo, a njih same iz društva čestitih i iskrenih uvelo u društvo lažljivih i dvoličnih. Njih će prvo dotaći džehenemska vatra na Sudnjem danu.

Jedan od tih jeste onaj koji je izučavao, druge poučavao i Kuran učio, a onda pred Allaha, dž.š., izveden bio, na blagodati koje su mu date ukazano bilo, pa ih on prepoznao, te upitan bio: “Sta si s njima radio?” Odgovorio je: “Učio sam i druge poučavao, te Kuran u Tvoje ime učio!” Onda će mu biti rečeno: “Lažeš! Izučavao si da bi te učenjakom zvali, Kuran si učio da bi te kao učača znali.” Onda će mu biti presuđeno, pa će po zemlji vučen biti i na kraju u vatri završiti.”[173]

Džabir prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Nemojte učiti da biste se s drugima nadmetali, s drznicima prepirali i društvo birali, jer onaj koji to bude činio završit će u vatri,[174]
[173] Bilježi Muslim.

Ibn Mesud kaže da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: U kakvom ćete vi stanju biti kada vas obuzme neko iskušenje s kojim će odrastati mladi, a starjeti stari, pa postane običajem za koji će, ako se promijeni, biti rečeno: “Ovo je čudno i neobičnoUpitan je: “A kada će to biti?” Odgovorio je: Kada se umanji broj pouzdanih među vama, a poveća broj onih koji naređuju. Kada se umanji broj poznavalaca vjere, a poveća broj učača Kurana. Kada se bude izučavala vjera, ali ne iz vjerskih razloga i

kada se bude radilo za ahiret, a težilo ovom svijetu.1[75]

Ebu Hurejra prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Ko bude izučavao vjerske nauke samo da bi stekao neka ovozemaljska dobra neće osjetiti miris Dženneta na Sudnjem danu.1[76]

A ima li većeg gubitka od toga da čovjek izgubi Džennet, na taj način da neće osjetiti ni njegovog mirisa koji se pruža na velikim udaljenostima.

Prijetnja koja se navodi u ovom hadisu odnosi se samo na one čiji je jedini cilj ovozemaljsko dobro, dakle ne i na one koji uče zbog ahiretske nagrade, ali priželjkuju i neko ovozemaljsko dobro. Slučaj takve osobe jeste poput slučaja hadžije koji se uputi u Meku zbog hadža, ali djelimično i zbog trgovine. Neki ashabi su to izbjegavali, pa je Allah, dž.š., objavio sljedeće:
Ne pripisuje vam se u grijeh ako od Gospodara svoga molite da vam pomogne da nešto steknete.1[77]

Ovdje se, dakle, donosi sud prema osnovnom cilju koji može biti ahiretska ili ovozemaljska nagrada. Ipak, neki kažu da treba praviti razliku između onih koji koriste ovaj svijet kako

[175] Bilježi Abdurrezak.

bi se posvetili samo ahiretu i onih koji rade za ahiret kako bi došli do ovozemaljskih dobara, te dobro o tome voditi računa, budući da se u tome krije zabluda.

U ovom hadisu kritikuju se oni koji uče s ciljem da steknu ovozemaljska dobra, a ne oni koji dođu do tih dobara, mada im to nije bio cilj.

Kur’an pak kritikuje onoga koji ...je obijestan bio i život na ovom svijetu više volio.178

Kritikuje i onoga koga Allah, dž.š., opisuje na sljedeći način:
... onoga koji Kur’an izbjegava i koji samo život na ovom svijetu želi[m179]

te: onoga koji želi ovaj svijet...1[80],

za razliku od: onoga koji želi onaj svijet i trudi se da ga zasluži, a vjernik je.. ,[181]

Ovozemaljska dobra nisu pokuđena sama po sebi, a kako bi i bila kada su mnogi veliki učenjaci, kao što su el-Lejs b. Sa’d, Ebu Hanifa i drugi bili bogati. Staviše, bilo je i ashaba koji su bili veoma bogati, kao što je Abdurrahman b. Avf, h. Osman, Talha i ez-Zubejr, a svi su pripadali skupini “deseterice obradovanih”. Bilo je i poslanika kojima je Allah, dž.š., dao
i poslanstvo i imetak, kao što su Jusuf, a.s., Davud, a.s., i Sulejman, a.s.

[178] en-Nazi’at, 37 i 38 ajet.

[179] en-Nedžm, 29 ajet.

[180] el-Isra, 18 ajet.

Ovozemaljska se dobra u ovom hadisu kude, zato što se do njih

nastoji doći radom za ahiret, odnosno stjecanjem vjerskog znanja. Zašto, inače, kuditi ovozemaljska dobra kada u jednom hadisu Poslanik, s.a.v.s., veli:

Divan lije dobar imetak dobroga čovjeka.[m] Zašto kuditi ovaj svijet kada je on ahiretska njiva? Zbog svega ovoga el-Allama el-Kari u djelu el-Mirkat kaže: “Iz hadisa se da razumjeti da onome koji je čistog nijeta i koji uči u ime Allaha, dž.š., a ne s ciljem da stječe ovozemaljska dobra, neće štetiti ako pri tome nešto i zaradi. Štaviše, obično onaj koji uči, a čistog je i iskrenog nijeta, stječe ovozemaljska dobra, htio on to ili ne. U tom smislu se kaže da Allah, dž.š., sredi prilike onoga čiji je cilj ahiret i učini ga bogatim u srcu, a ovozemaljska dobra mu stižu, htio on to ili ne.”

Poznato je da većina učenika i studenata danas nemaju neki unaprijed određen i jasan cilj i nijet, nego ih na to, još dok su mali, prisiljavaju njihovi očevi i staratelji, ocjene i preporuke iz osnovne, odnosno srednje škole ili neke druge okolnosti, kao što su postojanje samo određenih vrsta studija koj im se nameću, bili oni zadovoljni njima ili ne, tako da se, kada odrastu i sazriju, nađu u nekoj vjerskoj školi ili akademiji. Kada bi se davala prednost nekoj vrsti studija ili škole, ova sigurno ne bi bila izabrana, zato što je bez nijeta, zato što je učenik ili student praktično prisiljen na nju, nije imao pravo biranja, a nijet je u izboru.

Onaj koga je sudbina dovela u ovakvu situaciju (u neku vjersku školu) trebao bi naknadno pokušati izgraditi dobar i iskren nijet, a osnovu za to može naći u Kuranu i sunnetu, te druženju s onima koji su dobri i čestiti.

Prenosi se od Mudžahida da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Učili smo nešto što nismo imali namjeru izučavati, pa nas je Allah, dž.š., opskrbio tom namjerom.1[83]

El-Hasan prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Ljudi su učili ono čime su nastojali steći Allahovu, dž.š., milost i nagradu, i oni će vladati tim znanjem sve dok imaju takav nijet.[184]

Es-Sevri kaže da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Učili smo zbog ovozemaljskih dobara, pa nas je to znanje dovelo i do ahiretske nagrade.185

Muammer veli da je Poslanik, s.a.v.s., kazao:
Čovjek će učiti u ime nekog (nečeg) drugog mimo Allaha, dž.š., pa će mu to znanje biti uskraćeno sve dok ne bude u Njegovo ime.186

El-Gazali smatra da se u ovim predajama misli na tefsir i Hadis s obzirom na utjecaj koji Allahov, dž.š., i Poslanikov, s.a.v.s., govor imaju na one koji poznaju ove dvije nauke, a koje ih mogu dovesti do čistog vjerovanja i želje za Allahovom, dž.š., milošću i ahiretskom nagradom.[187]

KONTINUITET U UČENJU

Znanje je beskrajno more. Koliko ga god temeljito izučavali, pred

nama se. uvijek otvaraju nova vrata i otkrivaju nove činjenice koje zahtijevaju dodatna istraživanja i ispitivanja.

[183] Bilježi ed-Daremi a svome Sunenu.

[184] Prethodni izvor.

[185] Dzamiu bejanil-‘ilm, tom II, str. 28.

[186] Prethodni izvor.

[187] el-Ihja.

Otuda je zadaća svakog učenjaka da neprestano traga za novim znanjem, jer ono zahtijeva stalno osvježavanje i proširivanje. Tako i Allah, dž.š., naređuje Poslaniku, s.a.v.s.:

...i reci: “Gospodaru moj, Ti znanje moje proširi. ”[188] Kuran i Poslanik, s.a.v.s., pripovijedaju nam o Musau,
a.s., i njegovom nastojanju da ono što ne zna nauči od Hidra, a u vezi s tim Katada kaže: “Kada bi postojao neko ko je zadovoljan svojim znanjem, onda bi to trebao biti Musa, a.s., ali on, ipak, kaže:
“Mogu li da te pratim” upita ga Musa “ali da me poučiš onome čemu si ti ispravno poučen.”189 Nije, onda, nikakvo čudo što je među muslimanima prisutna sljedeća izreka: “Uči i izučavaj od kolijevke pa do groba” ili: “Čovjek je učen sve dok traga za znanjem, a pridružuje se neznalicama onda kada pomisli da je sve naučio”.[190]

Ibn Abbas veli: “Nezasitost dvojice pohlepnih nikada ne prestaje: onoga koji traga za znanjem i onoga koji traga za ovozemaljskim dobrima.”

Ibn el-Mubarek je upitan: “Do kada ćeš tragati za znanjem?” Odgovorio je: “Do smrti, ako Bog da.”

Ebu Amr b. el-Ala upitan je: “Do kada je (u životu) lijepo da čovjek uči?” Odgovorio je: “Dok je živ!”

Sufjan b. Ujejna upitan je: “Kome je od ljudi najpotrebnije da uči?” Odgovorio je: “Onome koji je najučeniji među njima, jer je najveća sramota kada on pogriješi.”

El-Me’mun je upitan: “Da li bi bilo dobro da i starac uči?” Odgovorio je: “Ako ga je sram neznanja, bilo bi dobro da uči.”

[188] Taha, 114 ajet.

[189] el-Kehf, 66 ajet.

Malik b. Enes kaže: “Niko od učenih ne bi trebao prekidati s učenjem.”[191]

Svaki musliman trebao bi težiti proširivanju znanja i kontinuiranom izučavanju. Ne bi trebao osjećati zasićenost znanjem, niti ga prezirati. U stjecanju znanja ne bi trebale da ga sprečavaju niti godine starosti niti visok položaj.

Naši prethodnici nisu dozvoljavali da prođe niti jedan dan, a da ne napišu nešto vezano za nauku, pa makar to bilo i samo nekoliko rečenica. U suprotnom, smatrali su taj dan propalim i beskorisnim.

U vezi s ovim, u jednoj predaji stoji: “Uskraćena mi je sreća onoga dana u kojem ne naučim nešto novo što će me približiti Allahu, dž.š..”

Ibn el-Kajjirn kaže: “Ovu predaju pripisuju Allahovom Poslaniku, s.a.v.s., što nije ispravno. Možemo je vezati samo za nekog ashaba ili tabiina.”

Neko je rekao: “Dan u kojem ne naučim ništa novo ne smatram dijelom svoga života.”

H. Alija je držao hutbu i rekao: “Znajte da se ljudi cijene prema onome što znaju, odnosno da je njihova vrijednost u njihovom znanju. Zato razgovarajte o tome, pa će vam se pokazati koliko vrijedite.” Ibn Abdulberr kaže da niko prije h. Alije nije ovo rekao.

Rečeno je i sljedeće: “Nema riječi koje više podstiču na stjecanje znanja od ovih (koje je izgovorio h. Alija), niti ima liječi koje su štetnije po nauku, učenjake i one koji uče od sljedećih: ‘Prvi drugome nije ostavio ništa u nasljeđe (misli se na znanje i nauku).”1[92]

[191] Sve ove predaje nalaze se u djelu Dzamtu bejanil- ilm, tom I, str. 114 i 115.

[192] Dzami bejan el-ilm, tom I, str. 119.

STRPLJIVOST

Musliman se mora pripremiti i naoružati saburom za suočavanje s poteškoćama i danonoćnim trudom i naporom koji prati učenje i stjecanje znanja.

Svakom je poznat slučaj Musaa a.s., i njegovo putovanje kod Hidra u potrazi za naukom:

A kada Musa reče momku svome: “Sve ću ići dok ne stignem do mjesta gdje se sastaju dva mora, ili ću dugo, dugo ići.”1[93] Musa, a.s., i njegov pratilac tom su prilikom prešli put čiju dužinu zna samo Allah, dž.š.. Da je taj put bio dug, svjedoče nam riječi Musaa a.s., upućene njegovom pratiocu:

...daj nam užinu nasu, jer smo se od ovoga našeg putovanja umorili.194

Ibn Abbas kaže: “Učio sam, pa kada nisam imao više šta naučiti od ensarija uputio sam se kod jednog čovjeka, raspitao se za njega, pa mi je rečeno da spava. Stavio sam ogrtač pod glavu i ležao dok se on nije pojavio i upitao: ‘Od kada si ovdje,
o Ibn Abbase’? Odgovorio sam: ‘Odavno.’ Onda je on rekao: ‘Loše si postupio. Zašto me nisi obavijestio?’ Odgovorio sam: ‘Nisam htio da izlaziš dok ne zadovoljiš svoje potrebe (za spavanjem).”’[195] Nakon toga Ibn Abbas reče: “Ponizio sam onoga koji traži, a uzdigao onoga koga se traži.”

Ibn Abdulberr kaže: “Ebu Ejjub el-Ensari otputovao je iz Medine u Egipat kako bi od Ukbe b. Amira čuo hadis koji je ovaj čuo od Poslanika, s.a.v.s., a u vezi sa zaštitom koju mus

[193] el-Kehf, 60 ajet.
[194] el-Kehf, 62 ajet.
liman treba pružati drugom muslimanu. Kada je saslušao liadis, uzjahao je devu i vratio se u Medinu, a da nijednom nije rasedlao devu."

Slično se pripovijeda i za Džabira b. Abdullaha el-Ensarija, koji je prešao put od mjesec dana da bi čuo jedan hadis od Abdullaha b. Enisa.

Seid b. el-Musejjeb je rekao: "Ako treba, putovat ću danonoćno samo zbog jednog hadisa."

Eš-Sa'bi je prenio nekom čovjeku jedan hadis, a onda mu rekao: "Preuzmi ga od mene bez išta (bez ikakve nadoknade).
I judi su nekada putovali čak do Medine i zbog nečeg manje vrijednog" (eš-Ša'bi je bio u Kufi u Iraku).

Eš-Sa'bi kaže: "Kada bi čovjek otputovao s kraja Sama na kraj Jemena da čuje samo jednu mudru riječ, ne bi mu taj put bio uzaludan."[196]

Historija ne bilježi da je neko drugi poduzimao ovakva putovanja. Tereta i poteškoća koje su trpjeli ovi velikani u potrazi za naukom svjesni su samo oni koji su istraživali o njihovim putovanjima, kao što su imam Šafi, imam Ahmed, el- buhari, Muslim i drugi.

U potrazi za znanjem i naukom oni su žrtvovali i svoje noći i svoje dane, te podnosili bijedu i oskudicu bez ikakvog nezadovoljstva i mrzovolje. Od svojih predaka preuzeli su ovu mudrost: "Znanje se ne stječe s lahkoćom."

Imam Malik veli: "Znanje se ne stječe dok se ne iskusi osjećaj siromaštva", a zatim je spomenuo slučaj Rebie, koga je na lom putu snašlo toliko siromaštvo da je prodavao drvenu građu s krova svoje kuće i jeo grožđice i datule koje su drugi odbacili.
196 Džarni'u bejanil-ilm.

Šu'ba je rekao svojim prijateljima: "Neka onaj koji je prisutan prenese onome koji je odsutan da će onoga koji se posveti potrazi za znanjem (ili je rekao potrazi za hadisima) zadesiti siromaštvo."

Sahnun je rekao: "Nauka nije za onoga koji jede dok se ne zasiti."[197]

U stjecanju znanja nije bitan samo fizički umor. Važnije od tog umora jeste osloboditi ljudsko srce od ovozemaljskih materijalističkih preokupacija i nedaća društvenog života koje zaokupljaju čovjeka. U vezi s tim Allah, dž.š., veli:
Allah nijednom čovjeku dva srca u njedrima njegovim nije dao.[m]

Koliko god da angažujemo našu misao, nedovoljno je da obuhvatimo sve činjenice. Zbog toga je rečeno: "Znanje će ti dati dio sebe tek kada se ti njemu u cijelosti posvetiš. A kada se to desi, ti ćeš biti u opasnosti."

El-Gazali kaže: "Tako angažovana misao naviše različitih poslova jeste poput potoka čija je voda razasuta, pa je dio upije zemlja, dio ode u vazduh, tako da ne ostane ništa što bi stiglo do livade."

Ovakvo je, dakle, bilo njihovo shvatanje znanja i ovakav je bio život onih koji su tragali za znanjem. Ipak, bili su zadovoljni njime, zato što slast znanja potiskuje u zaborav poteškoće koje stoje na putu njegovog stjecanja. Tako je jedan učenjak upitan: "U čemu ti uživaš?" Odgovorio je: "U dokazu koji je jasan i sumnji koja izlazi na vidjelo."
Od onoga koji uči traži se da bude strpljiv sa svojim učiteljem, da podnosi njegovu strogost, kada je strog, njegovu
srdžbu, kada je ljutit, te da poštuje njegovu šutnju u vezi s onim o čemu ne treba govoriti. Najbolji primjer za to jeste strpljenje Musaa a.s., s Hidrom:

"Mogu li da te pratim", upita ga Musa, "ali da me poučiš onome čemu si ti ispravno poučen. " "Ti sigurno nećeš moći sa mnom da izdržiš", reče onaj. "A i kako bi izdržao ono o čemu ništa ne znaš?" "Vidjet ćeš da ću st?-pljiv biti, ako Bog da", reče Musa, "i da ti se neću ni u čemu protiviti." "Ako ćeš me već pratiti", reče onaj, "onda me ni o čem ne pitaj dok ti ja o tome prvi ne kažem!"[199] Ova vrsta strpljenja teža je od strpljivosti u slučaju napornog putovanja ili siromaštva. Zato je Musa, a.s., uspio da strpljivo podnese dugi put koji je prešao sa svojim pratiocem, ali se nije mogao strpjeti u ovom slučaju, pa mu je Hidr rekao:
"Sada se rastajemo ja i ti", reče onaj, "pa da ti objasnim zbog čega nisi mogao da se strpiš."[200]

UVAŽAVANJE UČITELJA

Jedna od osobina kojom bi trebali da se odlikuju oni koji uče jeste uvažavanje učitelja, budući da je on u odnosu na svoga učenika poput oca u odnosu na svoje dijete. U vezi s ovim, Jahja b. Muaz veli: "Učenjaci su milostiviji prema Poslanikovim, s.a.v.s., sljedbenicima od njihovih roditelja." Upitan je: "Kako to?" Odgovorio je: "Roditelji ih štite od dunjalučke vatre, a učenjaci od ahiretske."
[119]el-Kehf, 66-70 ajet.

Otuda je, kao što kaže el-Gazaii, pravo učitelja veće od prava roditelja, zato što je roditelj uzrok čovjekovog ovozemaljskog postojanja i prolaznog života, a učitelj je uzrok čovjekovog vječnog života. Da nije učitelja, čovjeka bi ono što dobije od roditelja odvelo u vječnu propast. Učitelj je taj koji je od koristi kada je u pitanju budući svijet. On nas podstiče na usvajanje vjerskih, ali i svjetovnih nauka koje će nam osigurati ahiretsku nagradu.[201]

Jedan pjesnik veli:
jedan je odgajatelj duše, koja poput bisera je, drugi je odgajatelj tijela, koje poput školjke je.

El-Hasan kaže: "Da nije učenjaka, odnosno učitelja, ljudi bi bili poput životinja." To znači da su učitelji ti koji ljude poučavanjem s nivoa životinje uzdižu na nivo čovjeka.

Zbog svega je ovoga Poslanik, s.a.v.s., podsticao na uvažavanje učenjaka i učitelja, pa čak i nakon njihove smrti. Džabir b. Abdullah prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., jednom prilikom sahranjivao dvojicu ubijenih ljudi, te da je tom prilikom upitao: Koji je od njih dvojice više učio Kuran? Onda je onoga za koga mu je rečeno da je više učio Kuran prvog spustio u kabur, što je bio znak poštovanja prema njemu.[202]

Ebu Musa prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Jedan od načina veličanja i uzdizanja Allah a, dž.š., jeste poštovanje starijih i hafiza Kurana koji se niti razmeću time niti se nemarno prema tome odnose, te uvažavanje pravednih vladara.

[201] el-Ihja, tom I, str. 55.
[202] Bilježi el-Buhari.

Ubada b. el-Samit kaže da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Ne pripada mome ummetu onaj koji ne poštuje starije, nije milostiv prema mlađima i koji ne uvažava naše učenjake,[204]

Spomenut ćemo ovdje slučaj Musaa a.s., koga je Allah, dž.š., odlikovao poslanstvom i počastio razgovorom, te mu dao Tevrat, u kojem je pouka i podrobno objašnjenje svega što je vezano za to doba. Nakon što ga je Allah, dž.š., obavijestio
o znanju kojim raspolaže Hidr, a on ne, Musa, a.s., otputovao je kod njega, o čemu smo već govorili, podnoseći na tom putu mnoge patnje i poteškoće. Kada ga je našao, Musa, a.s,, je, s skromnošću i uljudnošću učenika rekao: '"Mogu li da te pratim', upita ga Musa, 'ali da me poučiš onome čemu si ti ispravno poučen."' Ovom, dakle, formulom ("Mogu li da te pratim...") Musa, a.s., traži dozvolu od njega, budući da učitelj koji se svojim poslom volonterski bavi ima pravo da bira učenike i tu je njegova volja neprikosnovena. Musa, a.s., postupio je ovako uprkos prednosti koju je imao nad Hidrom, u smislu da su se njihova poslanstva razlikovala (Musa, a.s., pripada poslanicima "ulul -azma"), a i Allah, dž.š., u Kuranu kaže:
"O Musa", reče On, "Ja sam tebe odlikovao nad ostalim ljudima poslanstvom Svojim i govorom Svojim."[205]

Ibn Abbas veli: "Tako mi Allaha, dž.š., kad god sam otišao nekom od njih (ensarija), pa mi je bilo rečeno da spava, sačekao bih dok sam ne izađe (a da sam htio, probudili bi mi ga), kako bih na taj način uživao u njegovom pripovijedanju."

[204] Bilježe Ahmed i et-Taberani.

Eš-Ša'bi kaže: "Zejd b. Sabit klanjao je dženazu, a zatim sam mu približio magarca da ga uzjaše. Onda je došao Ibn Abbas i uzeo ga za stremen iz poštovanja prema njegovom znanju i zaslugama, pa mu je Zejd rekao: 'Pusti, o Poslanikov, s.a.v.s., amidžiću!' Odgovorio je: 'Ovako mi postupamo s učenjacima i velikanima.'"[206]

Ez-Zehri kaže: "Došao sam jednom prilikom pred Urvina vrata i sjeo

tu, a da sam htio, ušao bih, ali sam želio da mu ukažem poštovanje."[207]

H. Alija kaže: "Pravo je svakog učenjaka da mu ne postavljate mnoga pitanja, da ga ne prisiljavate na odgovor, da ga ne požurujete kada se odmara i ne vučete za odjeću kada ustane (u namjeri da ga zaustavite), ne otkrivajte mu nikakve tajne, niti koga ogovarajte pred njim, ne tražite mu greške, a ako ih bude, prihvatite njegovo izvinjenje, poštujte ga i uvažavajte sve dok se drži Allahovih, dž.š., propisa, ne sjedite pred njim (tj. ne okrečite mu leđa) i budite mu na usluzi prije ostalih kada mu nešto zatreba."[208]

Kao što treba dobro znati govoriti i pitati onda kada to treba, učenik mdra biti u stanju i da šuti onda kada je to potrebno.

Jednom prilikom el-Hasan b. Ali rekao je svome sinu: "Kada sjediš s učenima, neka tvoja želja za slušanjem bude veća od želje za pričanjem. I nauči dobro slušati i budi u stanju da šutiš. Nikoga ne prekidaj u govoru, pa makar taj neko i odugovlačio, sve dok sam ne ušuti."

[206] Džami'u bejanil-'ilm, tom I, str. 155.
[207] ed-Daremi, tom I, str. 115.
[208] Džami'u bejanil-'ilm, tom I, str. 156 i 157.

Šu'ba veli: "Ja sam rob svakome onom od koga sam čuo neki hadis."

Izreke poput ove toliko su se mnogo koristile među muslimanima da su ušle u poslovicu koja glasi: "Rob sam onome koji me nauči jedno slovo." Ovo je vrhunac poštovanja učenjaka i učitelja koji nije dostigao nijedan narod.

Nijedan stih u ovo naše doba nije poznat kao što su to prvi stihovi Ševkijeve poznate kaside o uvažavanju učitelja:

Ustani pred učiteljem i iskazi poštovanje golemo; umalo da nije poslanikom postao.

Uglednijeg i značajnijeg da li vidjeste, od onoga koji odgaja duše i razume.

SVRSISHODNOST POSTAVLJANJA PITANJA

Nepostavljanje pitanja učenjaku ili učitelju zbog stida ne smatra se njegovim poštovanjem budući da to nije onaj pohvalni stid koji se smatra dijelom imana. To je slabost o kojoj Mudžahid kaže: "Neće naučiti onaj koji je stidan i onaj koji je ohol."[209]

H. Aiša je rekla: "Divne li su ensarijke. Njih stid ne sprečava da uče o vjeri."[210]

El-Buhari prenosi od Ummu Seleme da je Ummu Selema došla kod Poslanika, s.a.v.s., i rekla: "O Allahov Poslaniče, Allah, dž.š., ne suzdržava se od istine (ne stidi se istine). Da li

[209] Bilježi el-Buhari.

je žena dužna da se okupa kada sanja da ima snošaj s mužem?" Poslanik, s.a.v.s., reče: Ako primijeti sjemenu tekućinu.

Ovom je prilikom, kako to navodi Muslim, Ummu Selema pokrila lice od stida, a h. Aiša joj je rekla: “Razotkrila si (osramotila si) žene!!”

Kada nekoga savlada stid, treba prepustiti drugome da postavi pitanje umjesto njega, kao što je to učinio h. Alija, koga je bilo stid da upita Poslanika, s.a.v.s., o sluzi koja se luči prije sjemene tekućine pri nadražaju, s obzirom na to da je njegova žena bila Poslanikova, s.a.v.s., kćerka, pa je naredio Mikdadu i Ammaru da oni to učine umjesto njega.[211]

Imam Ibn Sihab ez-Zuhri kaže: “Znanje je riznica čiji su ključevi pitanja. Ona izvlače znanje iz učenjaka. U tome je dobro i za učenjaka, budući da na taj način otkriva znanje koje je skriveno u njemu kako bi i ono dalje živjelo i širilo se, i za učenika koji na taj način saznaje ono što ne zna, učvršćuje ono što zna i provjerava ono u što je do tada sumnjao.

Ovo je slučaj s inteligentnim učenikom koji čita i sluša s ciljem da zapamti i shvati. U suprotnom, on pita i konsultuje se. Tako el-Buhari prenosi od Ibn Ebu Melkijje da je h. Aiša, kada nešto ne bi razumjela, postavljala pitanja i konsultovala se sve dok ne bi shvatila.

Mnogi su ashabi postavljali pitanja u vezi s onim što im nije bilo jasno sve dok ne bi dobili odgovor. Tako su u vezi s ajetom:

Bit će sigurni samo oni koji vjeruju i vjerovanje svoje s nepravdom ne miješaju...[212]

[211] Bilježi el-Buhari.

postavili sljedeće pitanje: “Koji to od nas nije sam sebi nepravdu učinio?” Onda im je rečeno da se pod nepravdom u ovom ajetu misli na mnogoboštvo, kao što u jednom ajetu stoji:

Mnogoboštvo je zaista velika nepravda.

Ovakvih je primjera mnogo. Oni koji nisu postavljali pitanja ostali su bez mnogo znanja. Jedan pjesnik kaže:

Ako ne znaš i pitanja ne postauljaš, kako, onda, misliš da saznaš!?

H. Omer je rekao: “Ko zna neka druge poučava, a ko ne zna neka pita učenoga.”

POUČAVANJE, NJEGOVA NAČELA I VRIJEDNOSTI

Poslanikov, s.a.v.s., sunnet pojašnjava nam vrijednosti poučavanja, njegova pravila, propise i preduvjete, te visoko uzdiže značaj učitelja.

U tom smislu Poslanik, s.a.v.s., kaže:

Najbolji od vas jeste onaj koji nauci Kuran i druge njemu poučava.213

Poslanik, s.a.v.s., kroz svoj sunnet visoko uzdiže i temeljne vrijednosti odgoja i obrazovanja za koje ljudi smatraju da su plodovi ovoga vremena i roba uvezena iz Evrope i Amerike, kao što je slučaj i s drugom materijalnom robom.

U ovom poglavlju govorit ćemo o najvažnijim načelima i vrijednostima koje je detaljno izanalizirao Poslanik, s.a.v.s., kroz svoj sunnet, a o

kojima su vodili računa i ashabi i naši preci što će, možda, novim generacijama vratiti povjerenje u vjeru i tradiciju, te ih učiniti svjesnim onoga što je izvorno i originalno od onoga što je tuđe i uvezeno. Možda će ih to podstaći da se bave naukom na način na koji su to nekada činili njihovi preci, te da se posvete obrazovanju iz bogobojaznosti i s ciljem da se stekne Allahovo, dž.š., zadovoljstvo.

PAŽNJA PREMA UČITELJU I ISTICANJE NJEGOVIH VRIJEDNOSTI

Prva i najveća vrijednost jeste pažnja prema učitelju i isticanje njegovog značaja, budući da on zauzima položaj Poslanika, s.a.v.s., kada je u pitanju upućivanje ljudi ka istini i njihovo poučavanje onome što će im koristiti i na ovom i na onom svijetu.

O neophodnosti poštovanja i uvažavanja učitelja već smo govorili u prethodnom poglavlju.

Učitelj je aktivni činilac u procesu poučavanja. Njegov uspjeh u tom procesu i utjecaj na učenike zavisi od niza činilaca među kojima su najhitniji: znanje kojim raspolaže, kvalitet rasuđivanja, stepen imana, ljubav prema učenicima, talenat i iskustvo u poučavanju itd.

Cesto dobar učitelj popunjava prazninu koju prouzrokuje loša metoda ili loš udžbenik, a nekada je on sam i metoda i udžbenik zajedno.

Zbog svega ovoga Poslanik, s.a.v.s., posvetio je veliku pažnju ličnosti učitelja, isticao njegovu misiju, te značaj koji ta misija ima i kod Allaha, dž.š., i kod svih stvorenja. Učitelj je zaokupljen svojom profesijom, a ona čini istigfar za njega.

Poslanik, s.a.v.s., kaže:

I Allah i meleki, i stanovnici nebesa i stanovnici Zemlje, i mrav u zemlji i riba u vodi, svi će oni donijeti dobro učiteljima ljudi.[214]

A ima li veće milosti od toga da ova bezgrešna stvorenja na nebesima i Zemlji čine dovu za onoga koji poučava ljude dobru.

Poslanik, s.a.v.s., kaže:

Dozvoljeno je zavidjeti samo dvojici ljudi: čovjeku kome je Allah, dž.š., dao imetak, pa ga on troši na Pravome putu i čovjeku kome je Allah, dž.š., dao mudrost i znanje, pa on u skladu s tim sudi i druge tome poučava.[215] A kako ne zavidjeti bogatašu koji je zahvalan Allahu, dž.š., i učenjaku koji druge poučava? Nadalje, u jednom hadisu stoji da je poučavanje sadaka koja je vrednija od sadake u materijalnom smislu. Tako Ebu Hurejra prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

Najbolja sadaka jeste ona kada čovjek nešto nauči, a zatim poučava tome brata muslimana.216

Poslaniku, s.a.v.s., pripisuje se i sljedeći hadis:

Svaki musliman koji nauči nešto od onoga što je Allah, dž.š., propisao, pa druge tome bude poučavao, ući će u Dženet.217

Ebu Hurejra veli: “Ja nisam zaboravio nijedan hadis nakon što sam

ga čuo od Allahovog Poslanika, s.a.v.s..”

Učitelj će biti nagrađen u skladu s brojem ljudi koji se budu okoristili njegovim znanjem i koji na osnovu tog njegovog znanja budu našli Uputu.

Poslanik, s.a.v.s., veli:

Ko uputi drugoga na dobro imat će nagradu kao i onaj koji to dobro čini.218 Poslanik, s.a.v.s., rekao je i sljedeće:

[215] Bilježe el-Buhari i Muslim.

[216] Bilježi Ibn Madža.

[217] Bilježi Ebu Neim.

Ko bude pozivao ljude na Pravi put, imat će nagradu kao i oni koji ga budu slijedili, a ko bude pozivao ljude u zabludu imat će kaznu kao i oni koji ga budu slijedili.[1'9] Ako je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

Da Allah, dž.š., uputi jednog čovjeka tvojim sebebom, bolje ti je nego da imaš najbolju stoku[220], kakav je, onda, slučaj s onim čijim sebebom Allah, dž.š., uputi čitave skupine i narode?

Ebu Musa prenosi daje Poslanik, s.a.v.s., rekao:

Uputa i znanje s kojim me je poslao Allah, dž.š., jeste poput obilne kiše, koja padne na zemlju, pa dio te zemlje koji je plodan upije tu vodu (kišu) i obraste gustom travom i rastinjem. Ima je koja je i neplodna, ali koja zadrži tu vodu, pa Allah, dž.š., dadne da je koriste ljudi za piće i navodnjavanje. Drugi dio te zemlje jesu pustinje koje niti zadržavaju tu vodu, niti obrastaju travom. Ovo je primjer onoga koji dobro ovlada vjer-skim učenjem, kome koristi ono s čime me je poslao Allah, dž.š., i koji druge poučava, te onoga koji tome ne posvećuje nikakvu pažnju i koji ne prihvata Allahovu, dž.š., uputu s kojom sam poslan [221] Ovaj hadis, kao što smo vidjeli, poredi Poslanikovo, s.a.v.s., znanje i obilnu kišu kojima je zajedničko to da oživljavaju, budući da kiša oživljava zemlju nakon njene “smrti”, a znanje budi umove i srca iz neznanja.

[219] Bilježe Muslim, Ebu Davud i et-Tirmizi.

[220] Bilježe el-Buhari i Muslim.

[221] Bilježe el-Buhari i Muslim.

Dakle, slučaj ljudi sa znanjem i uputom jeste poput slučaja zemlje s kišom i vodom. Postoji plodna zemlja koja upija vodu, koja je oživljava, te obrasta travom i biljem, a, s druge strane, postoje ljudi koji usvajaju znanje od učenjaka i učitelja, koriste se tim znanjem i drugima bivaju od koristi.

Postoji i zemlja koja zadržava vodu kao daje bazen izgrađen da spriječi vodu da uzalud teče, a kako bi je ljudi koristili za piće i navodnjavanje. Poput su ove zemlje oni koji pamte i drugima prenose znanje, iako ga ni sami nisu shvatili i razumjeli.

Treća vrsta zemlje je tvrda i loša, ne koristi se vodom, niti je zadržava za potrebe drugih. Primjer ove zemlje među ljudima jesu oni koji

izbjegavaju znanje i uputu, ne koriste se njima, niti su drugima od koristi; niti ga pamte, niti ga shvataju, oni ne pripadaju učenima.

Onaj koji je učen, koji radi i druge poučava jeste istinski nasljednik poslanika. Isa, a.s., rekao je: “Onaj koji zna, koji radi i druge poučava bit će prozvan velikanom u carstvu nebeskome.”

Oni iz prethodnih generacija čovjeka koji zna i radi prema svome znanju, te druge poučava nazivali su “rebbani (Božijim/ onim koji odgaja)”, a na osnovu Kur’anskog ajeta:

...nego budite Božji, jer vi Knjigu znate i nju proučavate. [222]

Kolika je čast i značaj učitelja govori nam i to da je Poslanik, s.a.v.s., jednom prilikom nazvao sebe učiteljem. Naime, Ibn Omer prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., u svojoj džamiji prošao pored dvije skupine ljudi, od kojih je jedna činila dovu Allahu, dž.š., a druga proučavala islam i poučavala vjeri. Onda je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

Obje skupine čine dobro, ali je jedna bolja od druge. Prva čini dovu Allahu, dž.š., pa, ako On želi, odazvat će im se, a ako ne želi, neće im se odazvati. Druga proučava islam i poučava vjeri onoga koji ne zna, i ona je bolja. I ja sam poslan kao učitelj (pa je sjeo među njih).22[3]

Ovaj hadis je daif (slab), ali ga potvrđuje sahih-hadis koji bilježi Muslim, a koji glasi: “Allah, dž.š., poslao me nije da dosađujem ljudima i zbunjujem ih, nego kao učitelja koji će pomagati i olakšavati.”[224]

Potvrđuje ga i sam Kuran, budući da Allah, dž.š., opisuje Poslanika, s.a.v.s., na četiri mjesta u Kuranu i kaže da je njegova osnovna dužnost da poučava ljude Knjizi i mudrosti.

ODGOVORNOST DRUŠTVA ZA POUČAVANJE NJEGOVIH ČLANOVA

Onaj koji zna treba početi s poučavanjem onih koji su mu najbliži, kao što je slučaj i s izdržavanjem. H. Alija, u vezi s kur’anskim ajetom:

Ovi koji vjerujete, sebe i porodice svoje čuvajte od vatre...225

rekao je da se pod ovim podrazumijeva: “Poučite svoje porodice dobru”.

Allah, dž.š., još veli:

Naredi čeljadi svojoj da obavlja molitvu i istraj u tome! Mi ne tražimo od tebe da se sam hraniš, Mi ćemo te hraniti! A samo one koji se budu Allaha bojali i grijeha klonili čeka lijep svršetak.[226]

[223] Bilježi ed-Daremi.

[224] Pored Muslima ovaj hadis bilježe i Ahmed i en-Nesai.

[225] et-Tahrim, 6 ajet.

U jednom hadisu stoji:

Roditelj neće pokloniti svome djetetu ništa bolje od lijepog odgoja.[227]

Nakon prava porodice, djeteta i rodbine dolazi pravo komšije. U

islamu, komšija ima neosporno pravo koje je Poslaniku, s.a.v.s., u obavezu stavio Džibril, a on ashabima. On je toliko insistirao na tome da su ashabi pomislili da će ga (komšiju) učiniti nasljednikom.

Zatim je tu i pravo sluga, pa makar bili i robovi. Vlasnik kuće u kojoj oni služe dužan je da ih pouči i njihovim pravima i njihovim obavezama, budući da su oni postali dio porodice. Ako budu dobro postupali, dobro će biti i njima i porodici, a ako budu loše radili, loše će biti i njima i porodici.

El-Buhari u vezi s obavezom ljudi da poučavaju svoje porodice i robinje prenosi od Ebu Musaa da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Trojica će imati dvije nagrade. Čovjek koji je sljedbenik Knjige i koji vjeruje u Muhameda, s.a.v.s., bogataš koji izvršava obaveze prema Allahu, dž.š., i prema svojim štićenicima i čovjek koji ima robinju koju lijepo odgoji, pouči, a zatim je oslobodi i oženi."

Prva nagrada vlasniku robinje dolazi otuda što ju je lijepo odgojio i poučio, a druga otuda što ju je oslobodio i oženio.

Ovi Poslanikovi, s.a.v.s., savjeti koji su potvrđeni Kuranom završavaju na taj način što jednu stambenu zajednicu (selo ili gradsku četvrt) čine cjelinom čiji su članovi međusobno jedinstveni i solidarni i u dobru i u zlu, i u materijalnom i u duhovnom pogledu.

[226] Taha, 132 ajet.
[227] Bilježi et-Tirmizi.

Kada je u pitanju materijalna, odnosno ekonomska strana, Poslanik, s.a.v.s., odbija priznati vjernikom onoga koji uživa u blagostanju i izobilju, zanemarujući pri tome stanje svoga komšije. U tom smislu veli:

Nije vjernik (u drugom rivajetu: Ne pripada nama...) onaj koji zanoći sit, a zna da mu je komšija gladan.228 Što se tiče duhovne strane, Poslanik, s.a.v.s., obavezuje one koji su obdareni znanjem da svoje komšije koji nisu obasjani svjetlošću znanja poučavaju vjeri i njima daju zekat na svoje znanje kao što to čine i sa zekatom na svoj imetak.

U vezi s tim prenosi se jedna prigodna priča:

Alkama b. Sa'd b. Abdurrahman b. Ebzi prenosi od svoga oca, a on od svoga djeda da je Poslanik, s.a.v.s., jednoga dana držao govor i pohvalio neke skupine muslimana, a zatim rekao: Šta je s ljudima koji ne poučavaju svoje komšije vjeri, ne savjetuju ih, ne naređuju im dobro i ne odvraćaju ih od zla? Šta je s ljudima koji ne uče od svojih komšija i ne uzimaju pouku od njih? Tako mi Allaha, dž.š., ljudi će poučavati svoje komšije vjeri, savjetovati ih, naređivati im dobro, a odvraćati od zla, i ljudi će učiti od svojih komšija i uzimati pouku od njih, ili ću im ubrzati kaznu. Onda je sjeo, a neko je upitao: "Šta vi mislite, na koga se ovo odnosi?" Neko je odgovorio: "Na eš'arije. Oni poznaju vjeru, a imaju komšije koji ne znaju." Kada su eš'arije čule za ovo, došli su kod Poslanika, s.a.v.s., i

rekli: “O Allahov Poslaniče, neke ljude si spomenuo po dobru, a nas po zlu. Šta to nije u redu s nama?” Poslanik, s.a.v.s., odgovorio je: Ljudi će poučavati svoje komšije, savjetovati ih, naređivati im dobro, a odvraćati od zla, i ljudi će ličiti od svojih komšija i uzimati pouku, ili ću im ubrzati kaznu na ovome svijetu.

Upitali su: “O Allahov Poslaniče, da li da poučavamo druge?” Poslanik, s.a.v.s., ponovio je isto, pa su i oni ponovili svoje pitanje. Poslanik, s.a.v.s., ponovo je rekao isto, a oni su onda kazali: “Daj nam roka godinu dana.” Poslanik, s.a.v.s., dao im je roka godinu dana da ih poučavaju vjeri i upućuju, a zatim je proučio sljedeći kur’anski ajet: Jezikom Davuda i Isaa, sina Merjemina, prokleti su oni od sinova Israilovih koji nisu vjerovali, zato što su se bunili i uvijek granice zla prelazili. Jedni druge nisu odvraćali od grešnih postupaka koje su radili. Ružno lije zaista to kako su postupali!229

Doktor Mustafa el-Sibai komentariše ovaj hadis i kaže: “U ovom hadisu treba obratiti pažnju na nekoliko stvari:

1. Poslanik, s.a.v.s., nije prihvatao da u društvu pismenih i obrazovanih neki ljudi ostanu nepismeni i neznalice;
2. ustrajnost neznalica u neznanju i odbijanje pismenih da ih poučavaju Poslanik, s.a.v.s., smatrao je to neposluš- nošću prema Allahu, dž.š., i njegovim naredbama;
3. smatrao je to i nepravdom i ružnim djelom koje zaslužuje prokletstvo i kaznu;
4. objavio je rat i obećao kaznu objema skupinama kako bi se što prije prihvatili učenja i poučavanja;
5. dao im je rok od godinu dana za suzbijanje neznanja i nepismenosti;
6. ovo se ne odnosi samo na učene eš’arije i njihove komšije neznalice. Poslanik, s.a.v.s., u ovom slučaju govori općenito, a ne samo o eš’arijama. Dokaz tome jeste činjenica da Poslanik, s.a.v.s., kada su oni došli i upitali ga o razlozima zbog kojih se ovo, kako su ljudi shvatili, odnosi samo na njih, nije to potvrdio, nego je samo ponovio ono što je već nekoliko puta uopćeno rekao, ne pripisujući to posebno eš’arijama, čime je dao do znanja da je problem opće prirode, te da nije posebno vezan ni za kakvu skupinu ili određeni vremenski period.

LJUBAZNOST I SRDAČNOST PREMA ONOME KOJI UČI

Ovo je jedna od značajnih odgojnih vrijednosti koju je Poslanik, s.a.v.s., preporučio učiteljima u radu s učenicima, a kako bi proces poučavanja dao što bolje rezultate.

Prvo što učitelj treba uraditi jeste to da ljubazno dočeka učenika, s osmjehom na licu, te da mu poželi dobrodošlicu kako bi ga napustio nemir, bojazan i strah od učitelja i učenja. Ovoga su se pridržavali i Poslanik, s.a.v.s., i ashabi nakon njegove smrti.

Kajs b. Kesir kaže da je jedan čovjek iz Medine došao kod Ebu el-Derdaa u Damask, koji ga je upitao: “čime da te počastim?” Odgovorio je: “Čuo sam da ti prenosiš jedan hadis od Poslanika, s.a.v.s..” Ponovo ga je upitao: “Zar ti nisi došao radi trgovine” Odgovorio je: “Ne, nisam.” Upitao je još jednom: “Došao si samo zbog ovog hadisa?” Odgovorio je: “Da.” Ebu el- Derda onda reče: “Čuo sam da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Ko bude išao putem traženja znanja, Allah, dž.š., uputit će ga na put koji vodi u Džennet, a meleki će ga okružiti svojim krilima iz naklonosti prema njemu. ”[230]

Safvan b. Assal el-Muradi kaže da je otišao kod Poslanika, s.a.v.s., koga je zatekao kako leži na jednom svome crvenom ogrtaču u džamiji, te mu rekao: “O Allahov Poslaniče, došao sam da tražim znanje.” Poslanik, s.a.v.s., odgovorio je:
Dobro došao. Zaista će meleki okružiti svojim krilima onoga koji traga za znanjem, a onda se redati sve jedan iznad, drugog dok ne stignu do zemaljskog neba, a sve iz naklonosti prema onome za čim traga.[231]

Ovakav je bio i Safvanov stav prema onome koji dođe tražiti znanje od njega ili čuti neki hadis. Poželio bi mu dobrodošlicu i obradovao ga onim čime je njega obradovao Poslanik, s.a.v.s., ovom prilikom.

Ebu Seid prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:
Doći će vam ljudi u potrazi za znanjem, pa kada ih vidite, recite: “Dobro došla Poslanikova oporuko”, i objasnite im[232] (u drugom rivajetu stoji: ...i zadovoljite ih, tj. njihovu potrebu za znanjem).

Tako je Ebu Seid, kada god bi mu došao neko u potrazi za znanjem i naukom, govorio: “Dobro došla, Poslanikova oporuko.”[233]
Ashabi i oni koji su došli nakon njih prihvatili su Posla- nikovu, s.a.v.s., oporuku da prema onima koji uče lijepo postu

[230] Bilježi Ahmed.
[231] Bilježe Ahmed, et-Taberani, Ibn Habban, el-Hakim i Ibn Madže.
[232] Bilježi Ibn Madža.

paju, da ih uvažavaju i pomažu i moralno i materijalno kako bi bili ustrajni u potrazi za znanjem.

Ibn Mesud, kada bi vidio mladiće koji tragaju za naukom, rekao bi: “Dobro došli izvori mudrosti, svjetiljke u tami, siromašni po odjeći, a bogati u srcu, čuvari ugleda i časti, miomirisi svakog pokoljenja.”[234]

Ebu Hanifa provodio je mnogo vremena sa svojim učenicima i ukazivao im poštovanje.

El-Buvejti je bio blizak sa svojim učencima, podsticao ih na rad i na najplemenitiji način postupao s njima.

BLAGOST I SAMILOST PREMA ONOME KOJI UČI

Jedna od odlika učitelja u islamu jeste da bude blag sa svojim učenicima, da im pomaže i odnosi se prema njima kao što se odnosi

roditelj prema svome djetetu, povodeći se u tome za prvim učiteljem Allahovim Poslanikom, s.a.v.s., koji je u Kuranu opisan sljedećim riječima:

Došao vam je Poslanik, jedan od vas, teško mu je što ćete na muke udariti, jedva čeka da Pravim putem pođete, a prema vjernicima blag je i milostiv.235, a sam sebe opisuje na sljedeći način:

Ja sam vama poput roditelja,[236] Osnovno čime se odlikuje odnos roditelja prema djeci jeste nježnost, milost i blagost. To je ujedno ono što učitelj treba

[234] Džami'u bejanil-'ilm, tom I, str. 12.

[235] et-Tewba, 128 ajet.

osjećati prema svome učeniku. Treba osjećati ljubav prema njemu, želju da učenik uspije i da bude sretan i na ovom i na onom svijetu. Treba razviti bratsku ljubav među učenicima, kao što to čini roditelj sa svojom djecom, kako bi se međusobno voljeli, potpomagali i saosjećali, a kako se ne bi mrzili i bili zavidni jedan na drugoga. Ovakav je bio i odnos učenjaka iz prethodnih generacija prema njihovim učenicima.

Sufjan el-Sevri kaže: “Tako mi Boga, kada oni ne bi dolazili kod mene, ja bih išao kod njih.”

El-Rebi b. Sulejman kaže da mu je imam Safi rekao: “O Rebi, kada bih te mogao nahraniti znanjem, ja bih to i učinio.”

El-Rebi veli: “Safi nam je držao predavanje u dvorištu džamije, pa ga je sustiglo sunce (sunčeve zrake). Tada je prošao jedan od njegovih prijatelja i upitao: ‘Zašto na suncu, o Ebu Abdullah?’ Onda je Safi izrecitirao sljedeći stih:

Svoju dušu ponižavani da bih njih počastio, jer ne možeš uzdignuti dušu koju ne poniziš."

Jedan od pokazatelja ove blagosti i samilosti jeste duh koji olakšava, a ne otežava, duh koji razveseljava, a ne plaši. To je ono što je savjetovao Poslanik, s.a.v.s., ashabima koje je slao kao učitelje, misionare i sudije u razne pokrajine, kao što su Muaz
b. Džebel i Ebu Musa el-Eš’ari kojima je, kada ih je uputio u Jemen, rekao: “Olakšavajte, a ne otežavajte, razveseljujte, a ne plašite.”[237]
El-Hafiz tumači ovaj hadis u djelu el-Feth i kaže: “Olakšavanjem, blagošću, ulijevanjem ljubavi prema vjeri i vjerovanju u srca, te izbjegavanjem strogosti nastoje se ne uplašiti srca ljudi,
a posebno onih koji su blizu prihvatanja islama, ili su blizu granice punoljetstva, a kako bi vjera ovladala njihovim srcima i kako bi se oni navikli na nju. Isti je slučaj i sa privikavanjem na rad kada čovjek ima iskrenu volju i ne prenagljuje, nego ide postepeno, tako da kada se navikne na jedan posao i uspješno ga obavi, prelazi na drugi koji će biti zahtjevniji od prvoga, sve dok tako ne stigne do granice izdržljivosti, gdje se treba zaustaviti i ne opterećavati onim čemu nije dorastao...”

U jednom hadisu stoji da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

Poučavajte, olakšavajte, a ne otežavajte, razveseljujte, a ne plašite, a kada se rasrdite, šutite.[238] U drugom hadisu Poslanik, s.a.v.s., kaže:

Poučavajte i grubo ne postupajte, jer je učitelj bolji od onoga koji grubo postupa,[239] Allah, dž.š., želi olakšati Svojim robovima, a ne da im otežava. On voli blagost i samilost u svim situacijama i nagrađuje za nju onim čime ne nagrađuje za grubost i surovost. On uljepšava svaki posao u koji je uključena blagost i samilost, a ocrnjuje svaki onaj u koji je uključena grubost i surovost. Posao koji polaže najviše prava na blagost i samilost jeste poučavanje. Tako je dužnost učitelja da, kako kaže el-Maverdi, ne budu grubi i nemilosrdni prema učenicima, da ih ne ponižavaju i ne smatraju bezvrijednim, jer to najviše djeluje na njih i podstiče ih da mrze sebe.

Poslanik, s.a.v.s., bio je najsamilosniji prema onima koji uče, bio je daleko od grubog i surovog odnosa prema njima i nije im otežavao. Kuran ističe sljedeće njegove osobine:

[238] Bilježe Ahmed i el-Buhari.

Samo Allahovom milošću ti si blag prema njima, a da si osoran i grub, razbježali bi se iz tvoje blizine. Zato im praštaj i moli se da im bude oprošteno i dogovaraj se s njima.[240]

Dolazili su mu ljudi iz pustinje, obraćali mu se samo imenom, dozivali ga iz daljine, grubo s njim razgovarali, a nekada ga i zaustavljali na putu. Sve su to mogli činiti zahvaljujući njegovoj lijepoj naravi. On je odgovarao na pitanja koja su mu postavljali, pa i više od toga. Nekada bi se ashabi uznemirili zbog takvih ljudi i isprriječili se pred njima, pa je on smirivao njihov bijes i srdžbu.

Ebu Ejjub prenosi da se jedan beduin isprriječio pred Poslanikom, s.a.v.s., na jednom putovanju, uzeo za povodac njegove deve i rekao: “O Allahov Poslaniče” (ili: “O Muhamede”), “obavijesti me o onome što će me približiti Džennetu, a udaljiti od Džehennema.” Poslanik, s.a.v.s., suzdržao se, zatim pogledao u ashabe i rekao: Na pravom je putu. Šta si ono pitao? Beduin je ponovio pitanje, pa je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Robuj samo Allahu, dž.š., ne pripisuj Mu druga, obavljaj namaz, dijeli zekat i vodi računa o rodbini. A sada pusti devu.241

Postoji još mnogo primjera u kojima je Poslanik, s.a.v.s., pokazao samilost i blagost prema onima koji pogriješe.

Ovdje se javlja i problem udaranja i korištenja štapa u procesu poučavanja. Pedagozi danas u potpunosti odbacuju taj metod. I uistinu, primjenu kaznenih udaraca treba zabraniti budući da je to suprotno samilosti o kojoj govorimo. Uzor u tome nam je naš prvi učitelj Muhamed, s.a.v.s., a h. Aiša prenosi

[240] Alu Imran, 159 ajet.

nam da Poslanik, s.a.v.s., nikada nikoga nije udario: niti ženu, niti slugu,

niti jahalicu.

Islam nije propisao da se tuku djeca, osim u slučaju kada ih treba navikavati na obavljanje namaza, a prije nego što postanu punoljetni kako bi s namazom odrastali:

Naređujte im da obavljaju namaz kada napune sedam godina, a i batinom ih postaknite na namaz kada napune deset godina.242

Iz ovog hadisa može se zaključiti da nije dozvoljeno tući djecu prije nego što napune deset godina, i to pod uvjetom da ih se prije toga tri godine navraćalo i poticalo da obavljaju namaz. U ovom slučaju batine su propisane kako bi se djetetu dalo do znanja koliki je značaj i ozbiljnost onoga što se od njega traži, kolika je želja njegovog oca o tom pitanju, te kako to ne bi zanemario i potcijenio.

Neki se roditelji zadovoljavaju samo time da kažu svome djetetu da klanja, ali ga ne pozivaju na odgovornost, bez obzira da li klanjalo ili ne, da li izvršili njihovu naredbu ili se oglušili na nju. Odlučan i energičan roditelj koji ne dozvoljava svome djetetu da ignoriše njegove naredbe u vezi s ovozemaljskim poslovima trebao bi da zauzme takav stav i kada su u pitanju vjerske obaveze.

Učitelj i roditelj na istom su nivou. Zato je učitelju u nekim slučajevima dozvoljeno sve ono što je dozvoljeno i roditelju, s tim da to bude izuzetak iz pravila i da bude neophodno.

Za roditelje i učitelje važi ono što je Poslanik, s.a.v.s., rekao u vezi sa supružnicima:

Najbolji među vama ne udaraju.

SAMILOST PREMA ONOME KOJI POGRIJEŠI

Najveća blagost i samilost dolazi do izražaja u odnosu prema onome koji pogriješi. Greška ne zahtijeva da se prema onome koji je napravi odnosimo grubo i surovo, da ga ismijavamo i ponižavamo, budući da to nekada vodi razaranju i uništavanju ličnosti. To nekada vodi i ustrajnosti u griješenju i neistini, te suprotstavljanju istini, a i jedno i drugo može biti jako opasno i štetno.

Najveći uzor u odnosu prema učenicima, kada pogriješe, jeste opet Poslanik, s.a.v.s.. On najbolje procjenjuje okolnosti
i otvoren je za sve ljude, pa čak i za onog neukog beduina koji se pomokrio u jednom uglu džamije pred svima prisutnima. Poslanik, s.a.v.s., nije se, ipak, rasrdio na njega, nego je razgovarao s njim blago i mirno.

Tako Muslim prenosi od Enesa sljedeći hadis: “Dok smo bili s Poslanikom, s.a.v.s., u džamiji, došao je jedan beduin
i počeo mokriti u džamiji. Ashabi su povikali: ‘Stani, stani!,’ a onda je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Ne prekidajte ga, pustite ga. Kada je završio, Poslanik, s.a.v.s., pozvao ga je i rekao mu: Džamije nisu mjesta za

vršenje nužde. U njima se čini zikr, obavlja namaz
i uči Kuran. A onda je naredio jednom čovjeku da donese kofu vode i prospe je na mjesto gdje je onaj izvršio nuždu.”

Et-Tirmizi prenosi od Ebu Hurejre sljedeće: “Jedan je beduin ušao u džamiju dok je Poslanik, s.a.v.s., sjedio. Klanjao je, a zatim rekao: ‘Gospodaru moj, smiluj se meni i Muhamedu, s.a.v.s., i nikome više.’ Poslanik, s.a.v.s., okrenuo se prema njemu i kazao: Ti si ograničio ono što je sveobuhvatno. Onda je ovaj počeo mokriti u džamiji. Ljudi su skočili, a Poslanik, s.a.v.s., reče: Prospite kofu vode. Vi ste poslani da olakšavate, a ne da otežavate. ”

Poslanik, s.a.v.s., uzeo je u obzir to što je ovaj beduin odrastao u pustinji, te uvjete u kojima živi, pa se nije rasrdio na njega kao ashabi koji su prisustvovali tom događaju. Pokazao je ashabima kako se taj problem da lahko riješiti u džamijama u kojima je razastrt samo pijesak. Rješenje je bilo prosipanje kofe vode na to mjesto. Zatim ih je podsjetio na njihovu misiju, a to je da olakšavaju ljudima, a ne da im otežavaju.

Ebu Urnama prenosi da je jedan mladić iz plemena Kurejš došao kod Poslanika, s.a.v.s., i rekao mu: “O Allahov Poslanice, dozvoli mi da činim blud!” Prisutni su počeli da ga kore i kritikuju, a Poslanik, s.a.v.s., reče; “Priđi bliže!” Kada je prišao, Poslanik, s.a.v.s., upita ga: “Da li bi volio da to čini tvoja majka’”Odgovorio je: “Ne, tako mi Boga. Allah, dž.š., dao da se žrtvujem za tebe!” Onda je Poslanik, s.a.v.s., kazao: “Ni drugi ne bi voljeli da to čine njihove majke. ” Onda ga je isto to upitao
i za njegovu kćerku, sestru i tetku, a mladić je odgovorio isto kao i prvi put. Onda je Poslanik, s.a.v.s., spustio ruku na njega i rekao: “Gospodaru moj, oprosti mu grijehe, očisti mu srce i zaštiti njegov spolni organ. ”[243]

Ovaj mladić bio je jake strasti i velikih nagona i otvoreno je iznio svoje sklonosti, tako da je uznemirio prisutne. Međutim, uprkos tome, Poslanik, s.a.v.s., je začuđujuće blago postupio prema njemu i obavio s njim miran razgovor, što predstavlja poželjnu i zadovoljavajuću reakciju. Završio je razgovor tako što je nježno dodirnuo mladića i pri tome uputio Allahu, dž.š., dovu da oprosti mladiću, da ga očisti i zaštiti. Kada je mladić otišao od Poslanika, s.a.v.s., njegova je strast bila ugašena i smirena.

Nemojte misliti da je utjecaj koji je Poslanik, s.a.v.s., imao na ovoga mladića mudžiza koja se ne može ponoviti. Svaki učitelj koji je okrenut Bogu i koji slijedi Poslanika, s.a.v.s., i riječju i djelom, može imati, uz Božiju pomoć, ovakav ili sličan utjecaj.

Među onima koji griješe najviše prava na lijep odnos imaju oni koji pogriješe iz neznanja ili slabosti, a posebno ako su pogriješili po prvi put, kao što je to slučaj s gore spomenutim beduinom ili mladićem.

Međutim, onaj koji čita Poslanikove, s.a.v.s., hadise vidjet će da se

njegova blagost protezala i na one koji su ustrajavali u griješenju zbog slabe volje i jakih navika, a kako bi ih zadržao u krugu vjere i vjernika, te ih na lijep način upozorio na loše strane njihovih postupaka ne bi li im se srce probudilo, te se pokajali za svoje grijehe i vratili na Pravi put.

U ovom kontekstu najbolji primjer jeste priča o čovjeku koji je toliko volio alkohol da ga ni često batinjanje nije odvratilo od njega. Tako je jedan od ashaba jednoga dana, kada se osjetio potištenim zbog svega onoga što je ovaj trpio zbog grijeha koji je činio, rekao: “Sta mu je, Allah, dž.š., ga prokleo? Kako ga često dovode (i kažnjavaju)!” Ovdje dolazi do izražaja blagost i samilost Muhameda, s.a.v.s., koji je rekao: Nepomažite šejtanu protiv vašeg brata! ili u drugom rivajetu: Ne proklinjite ga, jer on voli Allah a, dž.š., i Njegovog Poslanika!

UPOZORAVANJE PRESTUPNIKU NA GREŠKU KOJU ČINI

Vi ne smijete misliti kako blagost i samilost ljudi prema onome koji počini grešku podrazumijeva njeno prešućivanje i neosvrtanje na nju, budući da bi je na taj način samo podsticali i stimulisali.

Blagost prema prestupniku ne isključuje njegovo upozora- vanje na grešku koju čini. Šta više, treba ga na odgovarajući način i ukoriti, što zavisi od okolnosti u kojima se on nalazi, od vrste i ozbiljnosti greške koju je počinio, od razloga koji su ga naveli na to itd. Zatim ga treba uputiti na ono što je ispravno na najbolji mogući način.

Tako smo vidjeli da je Poslanik, s.a.v.s., pozvao beduina koji je izvršio malu nuždu u džamiji i rekao mu:
Džamije nisu predviđene za vršenje nužde, nego za zikr, za obavljanje namaza i učenje Kurana.

Ovo je, kako kaže en-Nevevi, primjer blagosti prema neznalici i njegovog poučavanja onome što mu je potrebno bez ikakvih sankcija.

Isti je slučaj i s beduinom koji je molio Allaha, dž.š., da se smiluje samo njemu i Poslaniku, s.a.v.s., kada ga je Poslanik, s.a.v.s., blago upozorio da je ograničio ono što je sveobuhvatno. Naime, Allahova, dž.š., milost obuhvata sve, a on je tražio od Allaha, dž.š., da se smiluje samo njemu i Poslaniku, s.a.v.s..

Ovo upozoravanje, upućivanje i kritikovanje nije direktno i otvoreno, nego se na njega samo aludira. Nije upućeno nekoj konkretnoj osobi, nego svim ljudima općenito, a prestupnik može prepoznati sebe u tom općem obraćanju kao što su, naprimjer, sljedeće riječi: “Kakav je status ljudi koji čine to i to...”

U ovom je smislu i slučaj onoga koji je iselio iz Meke u Medinu zbog jedne žene koju je volio, pa su ga neki ashabi prozvali “muhadžir Ummu Kajse”. On je bio povod poznatom hadisu koji glasi:
Djela se cijene prema nijetu. Svakom čovjeku pripada ono sto je naumio da uradi. Onaj koji se iseli zbog Allaha, dž.š., i Njegovog Poslanika,

s.a.v.s., učinio je to u ime Allaha, dž.š., i Njegovog Poslanika, s.a.v.s., a onaj koji se iseli da bi stekao neka ovozemaljska dobra ili se oženio nekom ženom, učinio je to u ime onoga zbog čega je iselio.[244] Nekada upozorenje na grešku biva krajnje blago i saosjećaj- no, kao što je slučaj u priči o čovjeku koji je ušao u džamiju kada jePoslanik, s.a.v.s., bio na rukuu, te je i on zanijetio odmah po ulasku u džamiju i stao na ruku, a zatim nastavio lako pognut ići sve dok nije stigao do safa, iako nije trebao da nijeti i stupa na namaz dok ne stigne u saf. Kada je to Poslanik, s.a.v.s., saznao, rekao mu je:

Neka Allah, dž.š., učini tvoju želju (za namazom u džematu) još većom, ali nemoj više ovako postupati,[245] Ovaj hadis sadrži i dovu i zabranu. Dovom se veliča ono šio je nagnalo čovjeka da uradi ono što je uradio, a to je želja da ne propusti nijedan rekat u džematu s Poslanikom, s.a.v.s.. Zabranom se pak ukazuje na njegovu grešku kako se više ne bi ponovila, a da mu uopće nije rečeno: “Pogriješio si”. Muavija b. el-Hakem el-Sulemi kaže: “Dok sam klanjao za Poslanikom, s.a.v.s., jednom prilikom, kihnuo je jedan čovjek, pa sam mu ja rekao: ‘Allah, dž.š., ti se smilovao.’ Ljudi su me prijekorno pogledali, pa sam rekao: ‘Zašto me gledate?’ Počeli su se udarati rukama po svojim stegnima ušutkujući me, pa sam ušutio. Kada je Poslanik, s.a.v.s., završio s namazom (a on mi je draži i od oca i od majke, nisam vidio boljeg učitelja od njega): niti me je ružno pogledao, niti me je prekorio, niti me je udario, nego je rekao: Nije dozvoljeno govoriti u namazu. Namaz je tesbih, tekbir i Kur’an. Rekao sam: ‘O Allahov Poslaniče, ja sam novi u islamu (tek primio islam). A među nama ima ljudi (muslimana) koji još uvijek idu kod vračeva i proroka.’

244 Bilježe el-Buhari i Muslim.

Poslanik, s.a.v.s., reče: ‘Ti im ne idi!’ Rekao sam: ‘Ima i onih koji na osnovu nekih predznaka predviđaju lošu budućnost.’ Poslanik, s.a.v.s., je odgovorio: ‘To je nešto što mogu osjećati u svojim dušama, ali neka ih to ne odvraća (od svakodnevnih aktivnosti koje su zbog toga zanemarili’ op.prev.”).

Ovaj neiskusni beduin koji nije bio upućen u islam stupa na namaz, a ponaša se kao da je na sijelu: nazdravlja onome koji je kihnuo, razgovara s onima oko sebe, odgovara onima koji mu zbog toga prigovaraju, a ashabi koji su to vidjeli upozoravaju ga pogledima i pokretima ruku. Međutim, on nije bio svjestan te svoje greške sve dok nije priveo kraju namaz, kada je Poslanik, s.a.v.s., obaviješten o onome što je uradio. Tu, onda, dolazi do izražaja duh pravoga učitelja i njegov blagi metod u ukazivanju na greške, upozoravanje onih koji pogriješe i poučavanje početnika. To je primijetio i ovaj neuki čovjek, te se o tome izjasnio sljedećim riječima: “On mi je draži i od oca i od majke, nisam vidio boljeg učitelja od njega i, tako mi Allaha, dž.š., niti me je ružno

pogledao, niti me je prekorio, niti me je udario.”

Sve što je Poslanik, s.a.v.s., uradio bilo je to što ga je upozorio na grešku, a da mu nije rekao: Pogriješio si, loše si postupio, ti ne znaš vrijednost namaza i druge grube riječi.

Samo mu je objasnio suštinu namaza, te naglasio šta nije prikladno u namazu:

Nije dozvoljeno govoriti u namazu. Namaz je tesbih, tekbir i Kur’an.

Takvi trebaju biti pravi i istinski učitelji.

Kada je Poslanik, s.a.v.s., odlučio obavijestiti svoje supruge o izboru koji im je stavljen na raspolaganje od Allaha, dž.š.:

O vjerovjesniče, reci žetiama svojim: “Ako želite život na ovom svijetu i njegov sjaj, onda se odlučite, dat ću vam pristojnu otpremu i lijepo ću vas otpustiti. A ako želite Allaha, i Poslanika Njegova, i onaj svijet, pa Allah je, doista, onima među vama koje čine dobra djela, pripremio nagradu veliku. ”[246] počeo je od h. Aiše i rekao joj da izabere jedno od dvoga: Allaha, dž.š., Njegova Poslanika, s.a.v.s., i onaj svijet, te težak život koji to sa sobom donosi ili ovaj svijet i njegov sjaj i pravo na pristojnu otpremninu i lijep otpust. Tražio je od nje da dobro razmisli te da se posavjetuje i sa svojim roditeljima. Onda je h. Aiša kazala: “Zar da se u vezi s tobom savjetujem sa svojim roditeljima? Ne, ja biram Allaha, dž.š., Njegova Poslanika, s.a.v.s., i onaj svijet.”

Kasnije je proradila njena ljudska priroda i savladala je. Naime, Poslanik, s.a.v.s., tražio je od nje da ne govori nijednoj od njegovih supruga o onome što je ona izabrala kako ne bi utjecala na njihov izbor. Ona kao da je željela da sve one odaberu ovaj svijet kako bi ona jedina bila odlikovana, i kako bi se Poslanik, s.a.v.s., posvetio samo njoj. Ovdje Poslanik, s.a.v.s., pokazuje svoje pedagoške kvalitete i kaže joj:

O Aiša, mene Allah, dž.š., nije poslao da grubo postupam prema drugima i da ih zbunjujem, nego me je poslao kao učitelja koji će olakšavati,[247] Iako je bila kćerka Ebu Bekra es-Siddika, Poslanik, s.a.v.s., nije odobrio njeno držanje, nego joj je objasnio svoju zadaću od koje nije odustajao, a to je da je on učitelj koji olakšava.

El-Allama el-Menavi kaže: “Ovaj slučaj ukazuje na to da je jedna od vještina poučavanja i to da učitelj prekori učenika zbog lošeg ponašanja, ali na lijep način i sa saosjećanjem, bez pogrdnih riječi i direktnog (otvorenog) obraćanja, budući da bi to povrijedilo njegovo dostojanstvo, te pokrenulo u njemu želju za svađom i ustrajnošću (u tom lošem ponašanju).”

Međutim, vidimo da Poslanik, s.a.v.s., kritikuje h. Aišu zbog greške koju je počinila, i to na jedan strog način, što nije u skladu s onim što smo ranije spomenuli. Naime, ona je nanijela nepravdu jednoj od svojih inoća kada je rekla Poslaniku, s.a.v.s.: “Dovoljno ti je od Safije što je takva i takva.” Neki prenosioci kažu da je pod ovim mislila na Safijin

nizak rast. Poslanik, s.a.v.s., odgovorio joj je:
O Aiša, kazala si nešto što bi zamutilo more kada bi se S njim pomiješalo.248

Dakle, riječi koje je izgovorila h. Aiša, a koje nisu u potpunosti jasne, dovoljne su da zamute more uprkos njegovoj dubini i prostranstvu.

Nekada je Poslanik, s.a.v.s., bio strog i povisivao ton, ali nije pretjerivao u tome. To se dešavalo u onim slučajevima kada se greška ne odnosi samo na pojedinačne postupke, nego

[247]Bilježi Muslim.

predstavlja početak odstupanja od pravca kretanja u životu inače, kao što je bio slučaj sa h. Omerom kada ga je vidio Poslanik, s.a.v.s., s nekim iskrivljenim knjigama ehli-kitabija, te mu rekao:
Jeste li vi to neodlučni? Tako mi Allaha, dž.š., da je Musa, a.s., živ, mogao bi samo mene da slijedi.

Zatim je tu slučaj ashaba koji se žalio Poslaniku, s.a.v.s., da namjerno kasni na namaz zato što imam toliko odugovlači s namazom da ga je natjerao da bježi od namaza u džematu. Ebu Mesud el-Ensari, prenosilac ovoga hadisa, kaže da se Poslanik, s.a.v.s., tom prilikom rasrdio kao nikada do tada, te rekao:

O ljudi, vi odbijate druge. Onaj koji predvodi ljude u . namazu neka bude umjeren jer među njima ima i onih koji su bolesni, nemoćni i s potrebama,[249] Ovaj se ton pojačavao u slučajevima kada se radilo o obraćanju skupinama ljudi kao što je njegovo obraćanje plemenima Evs i Hazredž, kada kaže:
O pripadnici plemena Evs, o pripadnici plemena Hazredž, zar prizivate onako kako se prizivalo u vrijeme prije islama, a ja sam među vama?

Takvo je i njegovo obraćanje trojici ljudi, od kojih je jedan odlučio da klanja cijelu noć, drugi da posti cijeli život, a treći da se odvoji od žene:
Ja sam najbogobojazniji među vama, ali i klanjam i spavam, i postim i mrsim se, i ženim se, pa ko ne slijedi moj sunnet ne pripada mom ummetu.250

[249] Bilježe el-Buhari i Muslim.
[250] Bilježi el-Buhari.

Amr b. Šuajb prenosi od svoga djeda da je Poslanik, s.a.v.s., jednoga dana čuo neke ljude kako raspravljaju o Kuranu, pa je rekao:
Oni koji su bili prije vas propali su zbog ovoga. Vi jedan dio Allabove, dž.š., knjige suprotstavljate njenom drugom dijelu. Allahova, dž.š., Knjiga objavljena je tako da jedan njen dio potvrđuje drugi. Ne činite to. O onome što znate govorite, a ono što ne znate prepustite onima koji znaju![251]

U nekim predajama stoji da su raspravljali o sudbini i predodređenju.

U drugim predajama stoji da je izašao pred njih crvenoga lica (od srdžbe) kao da je na njemu iscijeđeno zrnevlje nara, a zbog rasprava i

diskusija o Kuranu, te demantovanja jednih kur’anskih ajeta drugim kur’anskim ajetima, budući da je to početak smutnje u mišljenju i vjerovanju. Allah, dž.š., objavio je Kur’an kako bi ljudi na osnovu njega sudili o onome u čemu se budu razilazili, te kako bi se okupili oko jedne riječi. Sada, kada je Kur’an postao predmet razilaženja i diskutovanja, javila se potreba za drugim sudijom koji će riješiti sukob i pomiriti suprotstavljena mišljenja. Ovi sukobi i diskusije predstavljaju početak cijepanja naroda, formiranje sekti, te javljanje odstupanja i novotarija.

To je ono što je upropaštavalo prijašnje narode, a što je u stanju da uništi i ovu zajednicu. Otuda njegova srdžba i kritika.

POHVALA I OHRABRIVANJE ONOGA KOJI ISPRAVNO POSTUPA

Ako je Jedna od osnova u procesu odgoja i obrazovanja blag odnos prema onom koji pogriješi i pomoć takvoj osobi, onda je to i pohvala, te bodrenje onoga koji ispravno postupi, a kako bi povećao aktivnost u dobru, te se posvetio učenju i radu. I ako je postupao poslanik Muhamed, s.a.v.s..

Ebu Mesud el-Ensari učio je lijepo Kur’an, pa mu je Poslanik, s.a.v.s., jednoga dana rekao:

Date su ti glasnice Davuda, a.s.252

Jednog dana Poslanik, s.a.v.s., rekao mu je: Da si me vidio jučer kada sam slušao tvoje učenje (tj. obradovalo bi te to)! Ebu Musa mu je odgovorio: “O Božiji Poslaniče, da sam znao da me slušaš, još bih ljepše učio.”[253]

Ebu b. Ka’b kaže da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: “O Ebu el-Munzire, znaš li koji je kuranski ajet najvredniji? Odgovorio sam: ‘Ajet poznat kao Ajetul-kursijj.’ Poslanik, s.a.v.s., udario me je po prsima i rekao: Znanje će te učiniti jakim, o Ebu el- Munzire. ”[254]

U poglavljima različitih hadiskih zbirki koja sadrže hadise koji tretiraju odlike i vrline nalazimo hadise u kojima Poslanik, s.a.v.s., hvali nekog pojedinca ili skupinu ashaba. Poslanik, s.a.v.s., to nije činio nasumice ili da bi nekom laskao, nego je

lo bilo iz poštovanja prema onome koji to poštovanje zaslužuje, kao što je slučaj s Ebu Bekrom, Omerom, Osmanom, Alijom i drugim ashabima koje je Poslanik, s.a.v.s., hvalio na različitim mjestima.

[252] Bilježe el-Buhari i Muslim.

[253] Bilježi Muslim.

[254] Bilježi Muslim.

Tako je Poslanik, s.a.v.s., na dan Uhuda rekao Sa’du b. Ebu Vekkasu:

Gađaj strijelom, sve bi svoje za tebe žrtvovao!255

Jednom prilikom došli su Poslaniku, s.a.v.s., predstavnici Jemena i rekli: “Pošalji s nama čovjeka koji će nas poučavati tvome sunnetu i

islamu!” Onda je Poslanik, s.a.v.s., uzeo za ruku Ebu Ubejda i rekao: Ovo je povjerenik ovoga ummeta.[256]

Poslanik, s.a.v.s., veli:

Preuzimajte Kur’an od četverice: Ibn Ummu Abda (tj. Ibn Me suda), Muaza b. Džebela, Ebu b. Ka’ba i Ebu Huzejfe.[257]

Pohvalio je i Ebu Hurejru zbog pitanja koje mu je postavio, a koje glasi: “Ko je najdostojniji tvoga šefaata na Sudnjem danu?”[258]

U jednom hadisu spominje nekoliko ashaba s njihovim najistaknutijim vrlinama i kaže: “Najmilostiviji prema mome ummetu jeste Ebu Bekr, najstrožiji prema njima, a zbog Allaha, dž.š., jeste Omer, najbolji sudija među njima je Alija, najbolji poznavalac vjerskih obaveza u vezi s naslijeđem je Zejd, najbolji poznavalac onoga što je dozvoljeno, odnosno zabranjeno, jeste Muaz b. Džebel ...”[259]

Ovako je Poslanik, s.a.v.s., isticao vrijednosti ashaba koji su to zaslužili kako bi to znali ljudi i kako bi se njima okoristili.

Poslanik, s.a.v.s., u jednom hadisu kritikuje jednu vrstu vođa:

[255] Bilježe el-Buhari i Muslim.
[256] Bilježi Muslim.
[257] Bilježe el-Buhari i Muslim.
[258] Bilježe el-Buhari i Ahmed.
[259] Bilježi et-Tirmizi.

... koji ne zahvaljuju kada učinite dobro, a ne praštaju kada pogriješite.[260]

Ako je ovo pokuđeno kada su u pitanju vođe, pokuđeno je i u slučaju onih koji poučavaju druge.

Svaki razborit učitelj treba isticati i hvaliti dobre rezultate svojih učenika, njihove sposobnosti i talenat, razvijati kod njih želju za istinom i pravdom, te ukazivati drugima na njihove vrijednosti kako bi se ovi natjecali s njima u dobru, ukoliko za to budu spremni, ili, u suprotnom, priznali njihovu prednost i zasluge. Riječi pohvale i isticanja upućene učeniku od učitelja učinit će ga, uz Božiju pomoć, naučnim genijem.

Neki su učenici nadareni, inteligentni i sposobni da uče, shvate i analiziraju, ali im nedostaje samopouzdanja i nade. Takvim je učenicima jako potrebno da im se učitelji obrate riječima koje će im biti od koristi i koje će ih pokrenuti.

Jusuf b. Jakub spominje da su on, njegov brat i amidžić učili kod Ibn Sihaba ez-Zuhrija koji im je jednom prilikom rekao: “Ne potcjenjujte sebe zbog toga što ste mladi, jer je i Omer b. el-Hattab, kada se susretao s teškim pitanjima, pozivao mladiće i savjetovao se s njima, a zbog oštrine njihovog uma.”

POSTUPNOST U POUČAVANJU

Jedno od načela na kojem insistira islam na svim poljima ljudskog djelovanja, a odgoja i obrazovanja posebno, jeste postupnost.

To se odnosi i na obaveze, budući da su se one u mekansko doba odnosile samo na propise o vjerovanju i plemenitim ćudima. Pred samu Hidžru naređeno je obavljanje namaza, i to u početku samo dva rekata, a kasnije je to i potvrđeno kada je u pitanju putovanje, a povećano kada su u pitanju oni koji ne putuju.

U Medini su propisane i ostale obaveze, te zabranjen alkohol, kamata i ostalo. Sve je to, dakle, išlo postepeno kako bi se omogućilo ljudima da bez ikakvih poteškoća sprovedu u djelo ono što im je naređeno, te da se klonu onoga što je zabranjeno. Tako je i Poslanik, s.a.v.s., savjetovao ashabe da se drže postupnosti koja predstavlja Allahov, dž.š., zakon i propis kada je u pitanju život i postojanje u cjelini.

Ibn Abbas kaže da je Poslanik, s.a.v.s., kazao Muazu, kada ga je poslao u Jemen, sljedeće:
Ti ideš kod ehli-kitabija, pa ih pozovi da posvjedoče da nema drugog boga osim Allaha, dž.š., te da sam ja Njegov poslanik. Ako ti se u tome odazovu, obavijesti ih da im je Allah, dž.š., propisao pet namaza u toku dana i noći. Ako ti se odazovu i u tome, obavijesti ih da im je Allah, dž.š., propisao zekat koji se uzima od onih koji su imućni među njima, te se daje onima koji su siromašni.261

Riječi Allahovog Poslanika, s.a.v.s.: Ti ideš kod ehli- kitabija. .. jesu upozorenje na koje Muaz b. Džebel treba obratiti pažnju, budući da su ehli-kitabije učeni, tako da obraćanje njima ne može biti isto kao obraćanje idolopoklonicima koji su neznalice. Tek nakon toga Poslanik, s.a.v.s., naređuje mu da počne s pozivanjem u vjeru, pozivajući ih da posvjedoče da nema drugog boga osim Allaha, dž.š., te da je on Njegov Poslanik, s.a.v.s., zato što je to temelj vjere bez kojeg se ne može postati muslimanom i bez kojeg se ne prihvataju djela i ibadeti.

Zatim mu naređuje da ih, kada prihvate Allaha, dž.š., za Gospodara i njega za Poslanika, s.a.v.s., obavijesti o svakodnevnoj obavezi i osnovnom ibadetu koji predstavlja stalnu vezu između čovjeka i njegovog Gospodara i razliku između muslimana i kafira, a to je namaz, stup vjere.

Kada to spoznaju i u djelo sprovedu, naređuje mu da ih obavijesti o drugoj dužnosti koja se spominje zajedno s namazom i u Kuranu i u sunnetu Allahovog Poslanika, s.a.v.s., a koja predstavlja socijalnu i ekonomsku vezu među muslimanima. To je zekat, most u islamu. Ovako treba izgledati pozivanje u islam, ali i poučavanje.

Postupnost je dvostruka: postupnost u kvantitetu i postupnost u kvalitetu. Prva podrazumijeva da učeniku treba dati odgovarajuću količinu informacija. Učitelj ne smije pretjerivati u tome, niti opterećivati

učenika onim čemu nije dorastao, zato što to on teško podnosi. Učitelj želi pružiti učeniku mnogo toga odjednom, ali na taj način on gubi sve, pa i ono malo. Znanje je jezgrovito poput vjere, pa mu se mora strpljivo posvetiti, jer ako napraviš pauzu, niti će zemlja propasti niti ćeš mnogo propustiti.

U vezi s ovim savjetovao je el-Zuhri svoga učenika Junusa b. Zejda i rekao: “Ne nadmeći se znanjem, jer znanje je poput dolina. Koju god da odabereš, nećeš je moći savladati. Usvajaj znanje pomalo svaki dan, a ne u cijelosti odjednom, jer onaj koji to pokuša ostat će bez znanja u potpunosti.”

Druga vrsta postupnosti jeste postupnost u vrsti i kvalitetu. Učitelj mora početi s onim što je jasno i očito, a ne s onim što je skriveno i tajanstveno. Mora početi s onim što je jednostavno, a ne s onim što je komplikovano, s onim što je lahko, a ne s onim što je teško, s pojedinostima, a ne s cjelinom, s praktičnim, a ne s teoretskim.

Jedna od starih izreka jeste i ova: “Pravi je učitelj onaj koji poučava ljude maloj nauci prije velike nauke.” Pod malom naukom ovdje se podrazumijeva ono što je jasno, a pod velikom ono što (na prvi pogled) nije jasno. Rečeno je i sljedeće: “Pravi je učitelj onaj koji poučava pojedinostima prije nego cjelini, onome što je sporedno prije nego onome što je temeljno, premisama prije nego ciljevima (zaključcima).”

Jako je bitno da učitelj ne započne poučavanje od onoga što je teško i komplikovano u nauci, te onoga što je nerazumljivo, jer će na taj način potopiti učenike u duboko more iz kojeg se neće moći spasiti. Treba početi s onim što je lakše, budući da se ono što je lahko na samom početku omili ljudima koji to usvajaju s radošću i veseljem, a rezultat obično biva insistiranje na dodatnom.

Mnogi veliki učenjaci pisali su svoja djela postepeno i u skladu sa svojim napredovanjem u izučavanju. Tako je el-Gazali, naprimjer, o šafiijskom fikhu napisao prvo el-Vedžiz, zatim el- Vesit, te na kraju el-Mebsut. Ibn Kudama je o hanbelijskom fikhu pisao sljedećim redosljedom: prvo el-Umda, zatim el- Mukni, el-Kafi i na kraju el-Mugni.

U okviru svake faze izučavanja pisali su ono što im i priliči, s obzirom na njihovo napredovanje u izučavanju. Tako se pisanje početnika razlikovalo od pisanja onoga koji je u izučavanju malo odmakao, odnosno od pisanja onoga koji je izučavanje priveo kraju. Na isti način treba uzimati u obzir i uzrast osobe, te, shodno tome, dječaku ne pružati ono što se nudi mladiću, odnosno zreloj osobi.

To je ono što pedagozi danas imaju na umu pri postavljanju metoda i pisanju udžbenika.

UVAŽAVANJE INDIVIDUALNIH RAZLIKA

Jedno od osnovnih načela i propisa u poučavanju s kojim je došao sunnet Allahovog Poslanika, s.a.v.s., jeste uvažavanje razlika među ljudima koje mogu biti individualne, prostorne i kvalitativne prirode.

Sve ono što odgovara jednoj osobi ne mora odgovarati i drugoj. Sve ono što odgovara jednoj sredini ne mora odgovarati i drugoj. Sve ono što odgovara jednoj skupini ili rasi ljudi ne mora odgovarati i drugoj. Sve ono što odgovara jednom vremenu ne mora odgovarati i drugom.

Uspješan učitelj jeste onaj koji daje ljudima (pojedincima ili skupini) ono što im odgovara, onoliko koliko im odgovara i onda kada će im biti od koristi. Prvi učitelj čovječanstva uvažavao je ovaj princip i teoretski i praktično.

Postoji nekoliko stvari u životu i djelu Allahovog Poslanika, s.a.v.s., koje dokazuju daje on imao na umu i uvažavao u praksi ove razlike među ljudima:

1. dijelio je različite savjete shodno razlikama među osobama koje su dolazile da traže savjet od njega;
2. izdavao je različite fetve i davao različite odgovore na isto pitanje shodno različitim okolnostima u kojima su se nalazili oni koji su ta pitanja postavljali;
3. imao je različit stav i ponašanje shodno razlikama među onima s kojima je ostvarivao kontakte;
4. davao je različite naredbe i zaduženja shodno različitim sposobnostima onih kojima je te naredbe upućivao;
5. nekim osobama odobravao je stavove i ponašanja koje u drugim okolnostima nije odobravao nekim drugim osobama.

Kada je u pitanju prva tačka, mnogi su ljudi tražili od njega da ih uputi na ono što će ih približiti Džennetu, a udaljiti od Džehennema i sl., pa im je on dijelio različite savjete:

Allaha, dž.š., obožavajte i nikog Mu ravnim ne smatrajte, namaz obavljajte, zekat dajite i rodbinu svoju pazite.

Allaha, dž.š., bojte se gdje god da ste, loša djela podredite dobrim djelima koja ih brišu i s ljudima lijepo postupajte.

Recite: "U Allaha, dž.š., vjerujem”, i toga se pridržavajte.

Ne srdite se.

Poslanik, s.a.v.s., uvažavao je, dakle, okolnosti u kojima se nalaze oni koji traže savjet i svakom je od njih davao ono što je smatrao da mu je najpotrebnije. Prema onima koji su mu se obraćali ponašao se kao i ljekar prema svome pacijentu, odnosno svakom od njih davao je lijek koji mu odgovara.

Kada je u pitanju druga tačka, Poslaniku, s.a.v.s., postavljana su pitanja tipa: “Koje je djelo najbolje?” ili “Koji je islam najbolji?” pa je jednoj osobi davao jedan odgovor, a drugoj drugi.

Tako se od Abdullaha b. Mesuda prenosi da je jednom prilikom upitao Allahovog Poslanika, s.a.v.s., koje je djelo najdraže Allahu, dž.š., te da mu je on odgovorio: Namaz obavljen u svoje vrijeme. Upitao je: “A koji onda?” Poslanik, s.a.v.s., odgovorio je: Dobročinstvo prema roditeljima. Upitao je: “A koji onda?” Poslanik, s.a.v.s., odgovorio je: Borba na Allahovom, dž.š., putu.-[62]

262Muttefekun alejh, od Ibn Mesuda, djelo el-Lu'lu vel-merdžan, 52.

Jedan čovjek iz plemena Has’am kaže da je jednom prilikom došao kod Poslanika, s.a.v.s., zatekao kod njega jednog ashaba i upitao: “Ti si onaj koji tvrdi za sebe da je Allahov Poslanik?” Poslanik, s.a.v.s., odgovorio je: Da. Upitao je: “O Allahov Poslaniče, koje je djelo najdraže Allahu, dž.š.?” Poslanik, s.a.v.s., odgovorio je: Vjerovanje u Allaha, dž.š.. Upitao je: “A koje onda, o Allahov Poslaniče?” Poslanik, s.a.v.s., odgovorio je: Pažnja prema rodbini. Upitao je: “A koje onda, o Allahov Poslaniče?” Poslanik, s.a.v.s., odgovorio je: Naređivanje dobra, a zabranjivanje zla. ”

Davanje različitih odgovora na isto pitanje možemo tumačiti samo uvažavanjem okolnosti u kojima se nalaze oni koji ta pitanja postavljaju i razlika među njima koje treba imati na umu.

Nakon što su ga žene jednom prilikom upitale o borbi na Allahovom, dž.š., putu, odgovorio je:

Bez grijeha obavljen hadž bolji je od borbe na Allahovom, dž.š., putu.[263]

Ebu Musa prenosi da su jednom prilikom upitali Poslanika, s.a.v.s., koji je islam najbolji, te da je on odgovorio:

Islam onog čovjeka od čijeg su jezika i ruku sigurni drugi ljudi.[264]

Abdullah b. Omer kaže da je jednom prilikom neki čovjek upitao Poslanika, s.a.v.s., koji je islam najbolji, te da je on odgovorio:

Nahrani i nazivaj selam i onome koga znaš i onome koga ne znaš.[265]

[263] El-Buhari, el-Džihad ves-sejr, 2784.

[264] Muttefekun alejh, od Ebu Musaa, el-Lu’tu vel-merdian, 25.

[265]Muttefekun alejh, od Abdullah b. Omera, el-Lu’lu vel-merdžan, 24.

Iako su ova dva pitanja ista (razlikuju se samo u načinu na koji su postavljena), odgovori se razlikuju zbog, kao što smo već kazali, različitih okolnosti u kojima se nalaze oni koji su ta pitanja postavili, odnosno oni koji su te odgovore čuli. Tako odgovor na prvo pitanje predstavlja upozorenje onima od čijeg jezika i ruku strahuju drugi ljudi, kojim se upućuju da prestanu sa zlom i nepravdom koju nanose drugim ljudima.

Odgovor na drugo pitanje predstavlja poticanje onoga koji je to pitanje postavio na činjenje dobra i riječju i djelom, a dvije stvari koje su u odgovoru spomenute posebno su istaknute zbog potrebe za njima u to vrijeme, s obzirom na bijedu i neimaštinu koja je vladala, te činjenicu da je trebalo pridobiti srca onih koji još uvijek nisu bili primili islam.[266]

S tim u vezi jeste i slučaj koji bilježi Ahmed u svome Musnedu, a prenosi Abdullah b. Amr b. el-As, koji kaže da je jednom prilikom Poslaniku, s.a.v.s., došao jedan mladić, dok su oni bili kod njega, te upitao: “O Božiji Poslaniče, da li mi je dozvoljen poljubac dok postim?” Poslanik, s.a.v.s., odgovorio je: Ne. Onda je došao jedan starac i upitao: “O Božiji Poslaniče, da li mi je dozvoljen poljubac dok postim?” Poslanik, s.a.v.s., je odgovorio: Da. Ashabi su se zgledali, pa je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Znam zašto se zgledate. Starac vlada sobom (može se obuzdati).[267]

Ovo je jedan od šerijatskih dokaza koji potvrđuje definiciju koju su uočili učenjaci, a po kojoj se fetve mijenjaju u skladu sa okolnostima.

266 el-Feth, tom I, str. 62.

267 Hadis br. 7054, tom XII. Šejh Ahmed Šakir kaže da je lanac prenosilaca ovog hadisa vjerodostojan, iako je u njemu Ibn Lehia. Eš-Šejh ga smatra pouzdanim, a to potvrđuje i hadis koji bilježi Ebu Davud, a prenosi Ebu Hurejra u istom značenju.

U okviru treće tačke treba spomenuti to da je Poslanik, s.a.v.s., postupao prema arapima koji su dolazili iz pustinje na način na koji to nije činio s ashabima koji su živjeli u njegovoj blizini, te da je njima opraštao ono što ashabima nije. Srca onih koji su primili islam na dan osvojenja Meke i plemenskih starješina pridobijao je na način na koji to nije činio s muha- džirima i ensarijama. Prema ashabima postupao je shodno njihovom položaju i temperamentu. Tako je prekrivao koljena i bedra, te popravljao odjeću kada bi mu došao h. Osman, dok to nije činio kada bi mu došao h. Ebu Bekr ili h. Omer, uvažavajući njegovu stidljivu narav, u vezi s čim je rekao: “Kako da se ne suzdržavam pred čovjekom pred kojim se i meleki suzdržavaju?!” H. Aiša primijetila je to jednom prilikom i kazala: “O Božiji Poslaniče, nisam vidjela da se suzdržavaš pred Ebu Bekrom i Omerom kao što to činiš pred Osmanom.” Poslanik, s.a.v.s., odgovorio je: “Osman je stidljiv čovjek, pa se ja bojim da, ukoliko ga ovako dočekam, više neće dolaziti kada mu nešto bude trebalo.”[268]

Kada bi mu došao plemenit i velikodušan čovjek, ustajao bi da mu ukaže počast, a kada bi došao zloban i drzak čovjek, obraćao bi mu se ljubazno i lijepim riječima, bez ikakvog laskanja i ulagivanja, kako bi ga pridobio i sačuvao se njegovog zla.

Poslanik, s.a.v.s., govorio je jednom prilikom Muazu o radosnim vijestima za onoga koji umre vjerujući u jednoga Boga, ali mu nije dozvolio da o tome govori drugim ljudima, bojeći se da će se samo na to osloniti.[269]

[268] Muslim, Fedailus-sahabe, od Seida b. el-Asa, 2402.

Kada je u pitanju četvrta tačka, Poslanik, s.a.v.s., zaduživao je svakog čovjeka onim za što je sposoban i što mu priliči. Tako je u nekim

situacijama, kao što je, naprimjer Hidžra iz Meke u Medinu i skrivanje u pećini Hira, različitim zadacima zaduživao nekoliko ljudi, svakog od njih onim što njemu odgovara. H. Ebu Bekra zadužio je da mu pravi društvo nakon što im osigura jahalice. H. Alija bio je zadužen da prenoći na njegovom mjestu, izlažući se svakoj opasnosti. Esma, h. Ebu Bekrova kćerka, bila je zadužena onim što je njoj priličilo, a to je da im donosi hranu i vijesti. Abdullah b. Ebu Bekr i Amir b. Fehir imali su također svoja zaduženja. Halidu b. el-Velidu i Amru b. el-Asu povjeravao je pak vodstvo u nekim ratnim pohodima, dok je Hasana b. Sabita zadužio da ga brani od pjesnika plemena Kurejš oružjem poezije koje im je teže padalo od udarca mačem u mračnoj noći. S druge strane, nije udovoljio molbi Ebu Zerra da ga postavi za namjesnika, budući da je poznavao njegovu strogost i oštru narav.

Isto tako, treba reći da je Poslanik, s.a.v.s., nekim beduinima odobravao skraćivanje farzova, tako da je jedan od njih jednom prilikom kazao: “Tako mi Allaha, dž.š., ja niti ću ovo povećavati niti smanjivati.” Poslanik, s.a.v.s., rekao je na to: Uspjet će ako govori istinu.

U jednom hadisu navodi se da je (u vezi s ovim čovjekom) rekao i sljedeće:

Ko želi vidjeti džennetliju neka pogleda ovog čovjeka.

Ovo nije rekao više nijednom ashabu, bilo muhadžiru, bilo ensariji.

Ovo je stav pravog i istinskog odgajatelja koji svoje učenike i prijatelje vodi Pravim putem. On uvažava okolnosti u kojima se oni nalaze, njihove opće i posebne sposobnosti, stanja svake skupine, pa i pojedinca, kako bi im mogao dati
ono što im odgovara. On ne razgovara sa mlađim na način na koji to čini sa starijim, ne obraća se djevojci na način na koji se obraća mladiću, ne pruža svima ono što pruža pojedincima, ne zadužuje pametnoga onim čime zadužuje glupoga i ne naređuje beduinu (seljaku) ono što naređuje građaninu, nego svakom učeniku pruža ono što je u skladu s njegovom moći i njegovim sposobnostima.

Nesposoban je, pa i grešan, onaj učitelj koji sve čime vlada prenosi svakom učeniku, ne praveći pri tome razliku između onih koji razumiju i onih koji ne razumiju, između onih kojima je to od koristi i onih kojima to šteti. U jednom hadisu stoji da je Poslanik, s.a.v.s., u vezi s tim, rekao: Dovoljno je čovjeku grijeha da govori o svemu što čuje.270

To je ono na što su upozoravali i ashabi, r.a.. Tako je h. Alija u vezi s ovim rekao: “Govorite ljudima o onome što poznaju (što će razumjeti), zar vi želite da Allaha, dž.š., i Njegovog Poslanika, s.a.v.s., smatraju lažljivcima?!”[271]

Ibn Mesud je, pak rekao: “Ti ćeš ljudima prenijeti neki hadis koji oni neće razumjeti, tako da će nekima od njih (taj hadis) predstavljati samo iskušenje.”[272]

Ovo ne predstavlja skrivanje znanja, nego njegovo distribuiranje na pravom mjestu i pravim osobama. Svakom mjestu priliči određeni govor i svakom znanju određeni ljudi. U jednoj staroj mudroj izreci stoji: "Ne prenosite mudrost (znanje) oni ma koji joj ne priliče, jer ćete je na taj način zloupotrijebiti, a ne uskraćujte je onima koji joj priliče, jer ćete im na taj način nanijeti zlo i nepravdu."

[270] Muslim u predgovoru djela es-Sahih (5), od Ebu Hurejre i Ebu Davud u poglavlju "el-Edeb" (4992).

[271] El-Buhari u djelu es-Sahih, knjiga "el-'Ilm"(127), poglavlje o onima koji neke informacije prenose samo nekim ljudima iz bojazni da ih oni drugi neće razumjeti.

[272] Muslim u predgovoru djela es-Sahih (5).

U djelu el-Ihja' el-Gazali kaže da je dužnost učitelja da se u prenošenju znanja na učenika ograniči na ono što taj učenik može razumjeti, te da mu ne govori o stvarima koje njegov razum ne može pojmiti, jer će ga na taj način preplašiti i natjerati u bijeg. Učitelj treba djelovati po uzoru na Poslanika, s.a.v.s., te da učeniku ne otkriva neku informaciju, osim ako je siguran da će moći da je razumije.

H. Alija rekao je, pokazujući na svoje grudi: "Ovdje je mnogo znanja, kad bih samo mogao naći one koji će ga preuzeti!"

Učenjak ne treba sve što zna otkrivati svakoj osobi. Ovo vrijedi za ono što učenik razumije, ali nije u stanju da se time okoristi. A kako je tek s onim što učenik nije u stanju ni da razumije? Otuda je rečeno: "Svakog čovjeka zadužite u skladu s njegovim razumom i odredite mu onoliko koliko može razumjeti kako bi to prihvatio i okoristio se time. U suprotnom, odbacit će to zbog neodgovarajuće količine.

Allah je, dž.š., ukazujući na to da je bolje sačuvati znanje od onih koji će ga obezvrijediti i uništiti nego im ga prenijeti, rekao:

I bestidnicima ne dajite imetke svoje.

Prenošenje znanja onome koji ga ne zaslužuje nije ništa manje zlo od njegovog uskraćivanja onome koji ga zaslužuje.[273]

El-Gazali, također, kaže da slabom učeniku treba prenijeti njemu odgovarajuću količinu znanja i ne spominjati mu,

[273] el-Ihja, tom I, str. 57 i 58.

omalovažavajući ga, da ima još mnogo toga, jer bi to oslabilo njegovu želju i za onom količinom znanja koja mu se prenosi, uznemirilo ga i navelo na pomisao daje učitelj škrt prema njemu, budući da svaka osoba smatra da je sposobna da usvoji bilo koje znanje. Učitelj se ne smije upuštati u prenošenje svih informacija kada je u pitanju rad s masom, nego se u njihovom poučavanju ograničiti na poučavanje ibadetima, pobožnosti i odanosti, te im srce ispuniti željom za Džennetom i strahom

od Džehennema, s obzirom na ono što o tome govori Kur'an. Ne smije u njima izazivati sumnju koja bi se mogla uvući u njihova srca, pa bi im bilo teško da je se riješe, te bi nastradali i propali.[274]

Ono što želimo reći jeste to da je učitelj ljekar koji liječi srca i umove onim što im odgovara, a svaki lijek nije dobar za svaku bolest.

SKLADNOST I UMJERENOST

Jedno od načela koja treba imati na umu i koje preuzimamo od Poslanika, s.a.v.s., jeste ekonomičnost u poučavanju i umjerenost u količini informacija koje se nude, kako pretjerivanje u tome ne bi prešlo u dosadu.

El-Buhari prenosi od Ebu Vaila da je Abdullah b. Mesud poučavao ljude svakog četvrtka, pa mu je jednom prilikom neki čovjek rekao:

"O Ebu Abdurrahmane, ja bih volio da nas poučavaš svakog dana." Abdullah b. Mesud odgovorio je: "Ono što me sprečava da tako postupim jeste to što ne bih volio da vam pređem u dosadu dok vas poučavam onome čemu je i Poslanik, s.a.v.s., poučavao nas, plašeći se smrti za nas."[275]

[274] el-Ihja'u *ulumid-din, tom I, str. 58.

[275] Muttefekun alejh, od Ibn Mesuda, el-Lulu vel-merdzan, 1796.

El-Buhari prenosi od Ikrime da je Ibn Abbas rekao: "Govorite ljudima jednom sedmično. Ako vam to ne bude po volji, onda dva puta. Ako budete htjeli više, onda tri puta. Ne činite ljudima Kur'an dosadnim i neka vam se nikako ne desi da dođete kod ljudi koji o nečemu razgovaraju, pa da im dosađujete. Šutite, a kada vam se obrate, govorite tako da ih zainteresujete."[276]

Ibn Mesud veli: "Srca (ljudi) mogu biti naklonjena i pokazati interesovanje, a mogu biti i nenaklonjena, te okrenuti leđa. Zato govorite ljudima o onome što će ih zainteresirati."[277]

Hasan el-Basri kaže: "Govori ljudima o onome što će ih zainteresirati, pa će se prema tebi licem okrenuti, a ako ti okrenu leđa, znaj da imaju neke potrebe."[278]

Ovo bi značilo da je dužnost učitelja, kao i misionara i muhadisa, da uvažava duševnu moć i snagu ljudi, jer onaj koji sluša, odnosno uči ono što ne voli neće se okoristiti onim što na taj način saznaje, budući da ušima sluša, ali srcem ne prihvata. Kao što čovjek ima ograničenu tjelesnu snagu koju treba uvažavati, budući da čovjek nije u stanju da podnese teret kojem nije dorastao, takav je slučaj i sa njegovom duševnom snagom.

Na ovoj osnovi treba postavljati metode poučavanja, pisati udžbenike i donositi odluke i rješenja, tako da učenici usvajaju znanje vedri i raspoloženi.

Lijep način poučavanja bio bi i to da učitelj u toku predavanja ubacuje

neka osvježenja kao što su neke zanimljive priče, anegdote ili stihovi kako to predavanje ne bi prešlo u dosadu. I Allahov Poslanik, s.a.v.s., šalio bi se, govoreći samo istinu. Od njega se prenose mnoge ugodne šale koje unose u srca ljudi radost i veselje bez ikakvog pretjerivanja i moralnog padanja.[279]

[276] Diemi ul-fevaid, tom I, hadis br. 235.
[277] Sunentid-Daremi, tom I, str. 98, poglavlje o onima koji ne vole da dosađuju ljudima.
[278] Prethodni izvor.

H. Alija je rekao: “Privlačite (zainteresirajte) srca i tražite im zanimljivih informacija, budući da se i ona umaraju, kao što se umaraju i tijela.”

Također je rekao i sljedeće: “Osvježavajte srce iz sata u sat jer je ono slijepo prema onome što ne voli.”

Ebu Halid el-Vali kaže: “Sjedili smo s ashabima Allahovog Poslanika, s.a.v.s., pa su recitovali poeziju i prisjećali se džahili- jetskih dana.”

El-Kasim b. Muhamed, jedan od sedam učenjaka koji su se bavili šerijatskim pravom u Medini iz generacije tabiina, kada bi mu ljudi postavili mnogo pitanja, govorio je: “Govor zamara, zato nam ne postavljajte mnogo pitanja.”

Ibn Sihab ez-Zuhri bi govorio, a onda bi rekao: “Dajte stihova, dajte pripovijetki, uši su pune, duša je mrzovoljna.”

Ovaj način osvježavanja duše ima dvije dobre strane:

I. odstranjuje dosadu te zamor koji pogađa tijelo i mrzovolju koja pogađa dušu, a koji se javljaju kao rezultat svakodnevnog jednoličnog ponavljanja na što je ukazao i h. Alija u gore navedenom primjeru.

S tim u vezi, jedan pjesnik kaže:

Dugotrajna zbilja dušu zamara, šalom joj zamor odagnaj;

[279] Hadiske zbirke bilježe više takvih slučajeva.

2. osvježava dušu i podstiče je da nastavi sa zalaganjem na planu traganja za istinom, bez obzira kako težak bio put do nje.

U vezi s ovim, Ebu el-Derda kaže: “Ja svoju dušu osvježavam nekom šalom kako bi je ojačao na putu traganja za istinom.”

Međutim, ovdje treba imati na umu dvije stvari:

1. da u ovoj duhovitosti ne bude pretjerivanja, moralnog padanja i onoga što ne priliči društvu učenih, jer to nije nikakvo pozorište;
2. da ta duhovitost bude zastupljena u odgovarajućoj mjeri, odnosno da zbilja prevladava, a da se šala javlja kao iznimka, budući da se sve što pređe granicu pretvara u svoju suprotnost. Pretjerivanje je pokuđeno, čak i u ibadetu, a kakav je tek slučaj s onim što nije obavezno, te sa zabavom i razonodom. U vezi s ovim, h. Alija je rekao: “Začinite govor šalom u onoj mjeri u kojoj solju začinite jelo.”

KORIŠTENJE PRAKTIČNIH PRIMJERA U PROCESU ODGOJA I USMJERAVANJA

Jedno od pedagoških načela koja smo naslijedili od Poslanika, s.a.v.s., jeste korištenje praktičnih primjera koji potvrđuju određeni pedagoški stav, a kako bi učenici usvojili lekciju koju nikada neće zaboraviti, budući da je povezana sa stvarnošću i situacijom na koju su ljudi naviknuti i s kojom koegzistiraju. Na taj se način ona usadi u pamćenje, tako da nema potrebe za ponavljanjem i odugovlačenjem. Allahov Poslanik, s.a.v.s., nije propuštao da ovakve prilike koje je sudbina pružala ljudima učini djelotvornom lekcijom i efikasnom poukom koja je često tjerala suze na oči i strah u srca utjerivala.

Ko bi od nas mogao zanemariti njegov stav onoga dana kada je uznemirio Kurejšije naredbom da se nad ženom koja je ukrala izvrši kazna odsijecanja ruke, koju je propisao Allah, dž.š., u Svojoj knjizi i kradljivcu i kradljivici.

Kurejšije su se ovom prilikom obratile Usami b. Zejdu, Poslanikovom, s.a.v.s., prijatelju sa molbom da se zauzme po ovom pitanju kod Poslanika, s.a.v.s., kako bi oprostio ovoj ženi i odustao od odsijecanja ruke, te prihvatio bilo koju naknadu ili odredio neku drugu kaznu, zaboravljajući da je saosjećanje jedna, a izvršavanje Allahovih, dž.š., odredbi druga stvar. Trebala je, dakle, lekcija koja će potvrditi značenje jednakosti kada su u pitanju kazne, kao što je to slučaj i s svim drugim Allahovim, dž.š., zapovijedima, koja će otkloniti zablude o klasnim razlikama među ljudima (plemstvo i obični narod), te koja će energično obznaniti da Allahov, dž.š., zakon vrijedi za sve ljude, i da je Njegova riječ gornja, a svaka druga riječ donja.

Ova lekcija došla je na pravom mjestu i u pravo vrijeme. Čule su je uši, razumjeli umovi, a srca postala svjesna.

Zar se zauzimaš o pitanju Allahovih, dž.š., propisa, O Usama?! Propali su oni prije vas koji su opraštali pripadnicima plemstva kada bi počinili kradu, a izvršavali kaznu nad običnim narodom. Tako mi Allaha, dž.š., kada bi Fatima, kčerka Allahovog Poslanika, s.a.v.s., počinila krađu, ruka bi joj bila odsječena.

Nikada neće biti zaboravljen Poslanikov, s.a.v.s., stav kada mu umro sin Ibrahim, a desilo se da isti dan bude i pomračenje Sunca. To je bio povod da neki kažu kako je do pomračenja Sunca došlo zbog smrti Poslanikovog, s.a.v.s., sina. Ovakva uvjerenja vladala su i u doba džahilijeta. Naime, oni su smatrali da do pomračenja Sunca ili Mjeseca dolazi zbog smrti nekog od velikana. Da je Poslanik, s.a.v.s., bio jedan od onih koji sebi i svojoj porodici, pretjerujući i obmanjujući one oko sebe, pripisuju lažnu veličinu, ne bi reagovao na ove riječi koje su bile u skladu s onim što je ljudima bilo

poznato. Međutim, on je iskoristio ovu priliku da ispravi ova shvatanja, odstrani praznovjerje i ustanovi pravu istinu. Kao pravi vjernik rekao je sljedeće: O ljudi, i Sunce i Mjesec Allahovi su, dž.š., znakovi do čijeg pomračenja ne dolazi zbog nečije smrti ili nečijeg života.

Jednom prilikom kod Poslanika, s.a.v.s., došla je skupina siromašnih beduina na kojima se mogla primijetiti bijeda i oskudica. Poslanik, s.a.v.s., rastužio se kada ih je vidio u takvom stanju, ušao je, a zatim izašao i naredio Bilalu da prouči ezan i ikamet, pa je klanjao i nakon toga održao predavanje, podstičući ljude da udijele sadaku ovim beduinima, pa makar to bila i polovina hurme. Prvi je požurio da učini dobročinstvo jedan ensarija, donoseći zavežljaj koji je jedva nosio. To je bio dobar početak i lijep primjer. Džerir, prenosilac ovog hadisa, kaže da su se onda za njegovim primjerom poveli i drugi ljudi, tako da je ubrzo vidio dvije hrpe odjeće i hrane, a Poslanikovo, s.a.v.s., lice blistalo je kao da je pozlaćeno.

Ovo je bio pravi trenutak i pravo mjesto da se pohvali onaj koji učini dobro djelo, pa se onda za njim povedu i ostali ljudi. Poslanik, s.a.v.s., rekao je s tim u vezi:
Ko uvede lijep običaj imat će nagradu za to i nagradu za svakog onog koji se tog običaja bude držao, s tim da ni njemu neće biti umanjena nagrada. Ko uvede loš običaj imat će kaznu za to i kaznu za svakog onog koji se tog običaja bude držao, s tim da ni njemu neće biti umanjena kazna.[280]

KORIŠTENJE POMOĆNIH SREDSTAVA

Jedno od osnovnih pedagoških načela koja nalazimo u sunnetu Allahovog Poslanika, s.a.v.s., jeste i to da se učitelj koristi.svim raspoloživim vizuelno-akustičnim sredstvima koja olakšavaju pojašnjavanje željenih činjenica.

Poznato je da okolina ne osigurava dovoljan broj ovih sredstava, te da je i sam Poslanik, s.a.v.s., bio nepismen. Međutim, ono što je nama ovdje bitno jeste postavljanje načela i ideje (na prvom mjestu), te njena primjena u postavljenim granicama (na drugom mjestu). Kao dokaz ovome navest ćemo nekoliko jasnih primjera.

Ibn Mesud kaže da je Poslanik, s.a.v.s., jednom prilikom nacrtao jednu liniju te rekao: Ovo je Pravi Allahov, dž.š., put. Zatim je i s desne i s lijeve strane nacrtao po još jednu liniju te rekao: Na svakom od ovih putevaje šejtan, koji poziva tome putu. Onda je proučio sljedeći kur'anski ajet: I doista, ovo je Pravi put Moj, pa se njega držite i druge puteve ne slijedite, pa da vas odvoje od Puta Njegova. Eto, to vam On naređuje, da biste se grijeha klonili.[281]

U ovom hadisu možemo vidjeti kako Poslanik, s.a.v.s., objašnjava ashabima posljednju od deset zapovijedi iz sure el-

[280] Muslim, poglavlje o zekatu (1017), Ibn Madža, predgovor njegove zbirke
(203), et-Tirmizi, poglavlje o nauci (2677) u skraćenoj verziji.
En'am pri čemu se ne ograničava samo na verbalno pojašnjavanje, nego se koristi sredstvima koja su mu na raspolaganju, a to je pijesak na kojem je povukao jednu pravu liniju koja predstavlja u ovom ajetu spomenuti Pravi Allahov, dž.š., put. Zato je i rekao: Ovo je Pravi Allahov, dž.š., put. Zatim je s desne i lijeve strane te linije nacrtao puteve na koje nas upozorava ovaj ajet u vidu krivudavih linija, opisujući ih sljedećim riječima: Na svakom od ovih putevaje šejtan koji poziva tome putu.

Ovu praktičnu lekciju završio je učenjem kur'anskog ajeta, što je ostavilo jak utisak na dušu i razum prisutnih. U ovom slučaju u usvajanju i razumijevanju ajeta učestvovali su i vid i sluh.

Jednom prilikom Poslanik, s.a.v.s., prolazio je pored pijace, pa su se ljudi okupili oko njega. Došao je do jednog mrtvog ćulavog (malih ušiju) jareta, uzeo ga za uho i rekao: Koji od vas bi dao jedan dirhem za ovo jare? Ljudi su odgovorili: “Mi ga ne želimo ni po koju cijenu. Sta da radimo s njim?” Poslanik, s.a.v.s., upitao je: Da li bi voljeli daje vaš? Odgovorili su: “Tako nam Allaha, dž.š., sve i da je živ bio bi pod mahanom, a još je i mrtav. Kako da ga želimo?” Onda je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Tako mi Allaha, dž.š., Njemu je ovaj svijet bezvredniji negoli vama ovo jare.[282]
Pogledajte kako Poslanik, s.a.v.s., pojašnjava ashabima ono što im želi prenijeti, koristeći se ovim čudnim primjerom. To je sredstvo koje niti je kupio, niti je proizveo, niti se, pomažući njime, pretvarao i usiljeno ponašao. To je sredstvo koje su mogli vidjeti svi ljudi i pored koga su često prolazili. Međutim, Poslanik, s.a.v.s., želio je da ga učini pomagalom pri objašnjavanju vrijednosti ovoga svijeta kojem ljudi teže i zbog koga se međusobno natječu. Ovu lekciju o bezvrijednosti ovoga svijeta kod Allaha, dž.š., nije moguće izbrisati iz pamćenja i zaboraviti zbog njene veze s mrtvim ćulavim jaretom i Poslanikovim, s.a.v.s., postupkom kada ga je uzeo za uho i upitao: Koji bi od vas dao jedan dirhem za ovo jare? Ljudi su mu odgovorili, a on je nastavio s postavljanjem pitanja sve dok na kraju nije došao do onoga šta je želio da im objasni: Tako mi Allaha, dž.š., Njemu je ovaj svijet bezvredniji negoli vama ovo jare.

Postoji još mnogo primjera koji govore o tome kako se Poslanik, s.a.v.s., koristio određenim pomoćnim sredstvima da objasni neke vjerske, moralne i duhovne vrijednosti koje je želio prenijeti drugim ljudima.

Metoda koja olakšava razumijevanje i usvajanje i koja potvrđuje željeno značenje jeste metoda fizičkog ukazivanja u okviru koje se ono što je razumljivo povezuje s onim što je opipljivo.

Poslanik, s.a.v.s., koristio se često ovom metodom kako bi opomenuo onoga koji je nepažljiv, a učvrstio onoga koji je pažljiv. Navest ćemo neke primjere.

U jednom hadisu koji prenosi Muslim i drugi stoji da je Poslanik, s.a.v.s., pokazujući na svoje grudi, tri puta ponovio: Bogobojaznost je ovdje. Pokazivanje na grudi pri objašnjavanju bogobojaznosti i njenog prebivališta daleko je djelotvornije nego da je rekao: “Mjesto bogobojaznosti je srce.” Ove bi riječi vjerovatno mnogima promakle, a da ih i ne čuju, ili bi ih čuli, ali srcem ne bi prihvatili.

Muslim prenosi od Džabira da je Poslanik, s.a.v.s., pokazujući na dva prsta (kažiprst i srednji prst, te razmak između njih), rekao: Moje poslanstvo i Sudnji dan jesu kao ovo dvoje.
Ukazivanje na blizinu između poslanstva Poslanika, s.a.v.s., i Sudnjeg dana na ovaj način djelotvornije je nego da je rekao: “Moje je poslanstvo blizu Sudnjeg dana.”

Sljedeći hadis bilježi el-Buhari i drugi, a prenosi Sehl b. Sa’d: Ja i skrbnik siročeta bit ćemo u Džennetu kao ovo dvoje (pokazujući na kažiprst i srednji prst, te razmak između njih). Ovaj gest pojašnjava značenje datog hadisa bolje nego što bi to učinile neke uobičajene fraze kao što je sljedeća: “Skrbnik siročeta bit će blizu Poslanika, s.a.v.s., u Džennetu.”

Slično ovome jesu i riječi koje je Poslanik, s.a.v.s., uputio Muazu b. Džebelu, nakon što ga je savjetovao: Hoćeš li da te uputim na ono što je temelj svega ovoga (svih ovih savjeta)? Muaz je odgovorio: “Naravno.” Onda je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Čuvaj se ovoga (pokazujući na svoj jezik).[283]

Ovo pokazivanje na jezik učinilo je da Muaz i svi oni koji su bili prisutni nikada ne zaborave značaj jezika, te njegovu štetnost koja čini da ljudi u Džehennemu budu oboreni na lica.

Svi ovi primjeri, kao što smo vidjeli, podrazumijevaju ges- tikuliranje pokazujući na neki dio tijela: grudi, ruke ili jezik.

S tim uvezi jeste i ono što prenose el-Buhari i Muslim od Sehla b. Sa’da, koji kaže da je jednom prilikom pored Poslanuika, s.a.v.s., prošao neki čovjek, te da je Poslanik, s.a.v.s., upitao onoga koji je sjedio s njim: Sta ti misliš o ovom čovjeku? Odgovorio je: “Radi se o uglednom čovjeku. Tako mi Allaha, dž.š., on je dostojan da ga se oženi ako zaprosi, te da mu se udovolji ako se za nešto zauzima.” Poslanik, s.a.v.s., šutio

283Et-Tirmizi, el-Imati (2619), kaže da je hasen-sahih, Ibn Madža, el-Fiten (3973). O njegovom lancu prenosilaca ima mnogo diskusije.

je, a onda je pored njega prošao drugi čovjek, pa je ponovo upitao: Sta ti misliš o ovom čovjeku? Odgovorio je: “O Božiji Poslaniče, s.a.v.s., ovo je jedan od siromašnih muslimana. On nije dostojan da ga se oženi ako

zaprosi, da mu se udovolji ako se za nešto zauzima, te da ga se sluša ako govori.” Onda je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Ovaj (siromah) bolji je od svijeta punog ovakvih (uglednih).

IZBOR NAJBOLJIH METODA

Jedno od pravila i načela poučavanja na koje nailazimo u sunnetu Allahovog Poslanika, s.a.v.s., jeste izbor najbolje i najlakše metode koja je najbliža učenikovom srcu i razumu i koja će imati najveći utjecaj na njegov sluh i njegov vid.

To pomaže učitelju da na najbolji mogući način objasni svojim učenicima ono što im želi prenijeti, te da to učvrsti u njihovom pamćenju.

Onaj koji izučava sunnet Allahovog Poslanika, s.a.v.s., te živi s hadiskim zbirkama primijetit će da se Poslanik, s.a.v.s., koristio pedagoškim metodama i pomoćnim sredstvima koje mnogi pedagozi smatraju nevjerovatnom pojavom u islamskoj tradiciji.

On se koristio metodom predavanja (držanja govora) u obraćanju masama petkom na džumi, povodom Bajrama i u drugim sličnim prilikama, budući da je to zahtijevala data situacija. Međutim, on nije dozvoljavao da ovo obraćanje protekne kao puko predavanje, nego ga je osvježavao posebnim naučnim elementima koji poglede vezuju, privlače pažnju i pozivaju na koncentraciju.
Spomenut ćemo ovdje njegovo najčuvenije obraćanje, a to je obraćanje na Oprosnom hadžu najvećem skupu ljudi
na Arabijskom poluotoku u to doba, na dan klanja kurbana na Mini. Želio je da ljudima objasni svetost krvi (života), svetost časti i metka. Međutim, nije to izložio u vidu izvještaja i recitata kao što to čine mnogi predavači i poglavari u svojim obraćanjima. On je svoje obraćanje započeo pitanjima koja izazivaju interes i pažnju.

Ebu Bekr prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., tom prilikom sjeo na svoju devu, uzeo je za povodac te rekao: Koji je danas dan? Svi su šutjeli, misleći da će ga on nazvati nekim drugim imenom. Poslanik, s.a.v.s., je nastavio: Zar danas nije dan prinošenja žrtvi? Odgovorili su: “Da, jeste.” Ponovo je upitao: “Koji je ovo mjesec?” Svi su šutjeli, misleći da će ga on nazvati nekim drugim imenom. Poslanik, s.a.v.s., je dodao: Zar ovo nije zid-hidždže? Odgovorili su: “Da, jeste.” Isto pitanje je postavio i za mjesto, a kada su oni opet prešutjeli rekao je da je to sveto mjesto, te je dodao: Vaša krv (život), vaš imetak i čast jesu sveti kao što je svet i ovaj vaš dan, u ovom vašem mjesecu, na ovom vašem mjestu.[284]

El-Kurtubi u Muslimovom komentaru kaže: “Njegova pitanja i šutnja nakon svakog postavljenog pitanja bila je priprema koja je veoma bitna. Time je želio da mu se oni u potpunosti posvete, te da osjete značaj onoga o čemu ih obavještava. Zato je poslije toga kazao: Vaša krv..., naglašavajući svetost tih stvari.’^[85]

Predmet poređenja u ovom hadisu: ...kao što je svet i ovaj vaš dan... bio je poznat slušaocima zato što su taj dan, mjesec i

[284] El-Buhari, Muslim i drugi.El-Buhari ga bilježi na više mjesta. Pogledati djelo el-Feth, tom I, str. 168. Muttefekun alejh, od Ebu Bekraa, el-Lulu vel- merdžan (1094).

[285] el-Feth, tom I, str. 168.

mjesto bili čvrsto utkani u njihovim dušama, za razliku od krvi (života), časti i imetka koje su oni u doba džahilijeta smatrali dozvoljenim. Zato im je Poslanik, s.a.v.s., objasnio da su krv muslimana, njegova čast i imetak svetiji od toga dana, mjeseca i mjesta.[286]

Ono što želimo reći jeste to da Poslanik, s.a.v.s., ovaj svoj govor nije izložio u jednom dahu i jednolično, budući da bi to izazvalo dosadu i pospanost. Ne, on je svojim pitanjima uzburkao njihove umove i slušaoce učinio sagovornicima, tako da su se prema njemu okrenuli, netremice ga promatrali i samo njega slušali. Na kraju obraćanja istom je metodom zatražio od njih da posvjedoče da je ispunio svoj emanet, te da im je dostavio (Božiju) objavu: Jesam li vam dostavio (Božiju objavu)? Onda je sa svih strana odjeknulo: "Da, jesi." Poslanik, s.a.v.s., rekao je onda: Gospodaru moj, budi svjedok. Neka svaki onaj koji je prisutan prenese (ovo što sam rekao) onome koji je odsutan.

Jedna od uspješnih metoda kada je u pitanju djelovanje na nekoga jeste poređenje i navođenje primjera koji ono što je racionalno čine očitim, ono što je nejasno jasnim, te ono što je daleko bliskim.

Onaj koji izučava sunnet Allahovog Poslanika, s.a.v.s., primjećuje daje krcat poređenjima i izrekama koje predstavljaju vrhunac ljudske rječitosti i književne ljepote. Poslanik, s.a.v.s., povodio se u tome za Kuranom.

Tako samo u djelu el-Džamius-sagir od es-Sujutija nalazimo četrdeset i dvije predaje od kojih svaka kao da je učitelj koji objašnjava i razumijevanju približava datu materiju. Bit će dovoljno da spomenemo samo neke od njih:

Onaj koji poučava ljude dobru, a zaboravlja samoga sebe poput je svijeće koja drugima svijetli, a sama izgara.287

Vjernik je poput pčele. Ako jede, jede ono što je dobro, ako daje, daje ono što je dobro, i ako na stabljiku stane, ne slomi je (štetu ne pravi).288

Munafik je poput zbunjene ovce koja ne zna kojem od dva stada pripada. Cas trči ujedno, čas u drugo, ne zna koje od njih da slijedi.[m]

Ja i ljudi poput smo čovjeka koji zapali vatru, pa nakon što ona obasja sve oko sebe leptiri, i gmizavci počinju da padaju u nju. Čovjek ih pokušava spriječiti, ali ga oni nadjačaju, i jure u vatru. Tako i ja vas odvraćam od vatre, a vi u nju srljate,[290] Es-Sujuti nije spomenuo druge poznate izreke od kojih se sljedeće nalaze u el-Buharijevoj i Muslimovoj zbirci hadisa: Onaj koji se drži Allah ovih, dž.š., granica i onaj koji ih

prelazi poput su ljudi koji su bacali kocku na brodu.
Ja sam u odnosu na poslanike prije mene poput čovjeka koji je sagradio kuću, te je dovršio i lijepo sredio.

Zbog svega ovoga es-Sujuti je svoje djelo nazvao el- Džamius-sagir; budući da mu nije bio cilj da sve obuhvati.

[287] Et-Taberani u djelu el-Kebir, od Ebu Berza, ovaj hadis je daif. El-Taberani
od Džunduba s dobrim lancem prenosilaca, što tvrdi el-Hejsemi u djelu el- Medžmel tom I, str. 184 i 185-

[288] Ahmed (2/199), od Abdullah b. Amra. El-Hejsemi veli da su prenosioci ovog hadisa vjerodostojni, osim Ebu Sebre.U djelu el-Medžma' (1 /295) on se smatra pouzdanim.

[289] Ahmed (2/32), Muslim u poglavlju o karakteristikama munafika (2784) i en- Nesai (5037).

[290] Muttefekun alejh, od Ebu Hurejre, el-Lulu vel-merdzan (1472).

Jedna od metoda koje utječu na dušu i razum jeste metoda pripovijedanja koju koristi Kur'an i pripovijeda nam o prethodnim poslanicima, vjernicima i njihovoj borbi protiv nevjernika i bezbožnika, što učvršćuje srce i dušu, odstranjuje nepovjerenje skeptika, upućuje zalutale i neodlučne, te onima koji su na Pravom putu povećava uputu.

I Poslanik, s.a.v.s., koristio se ovom metodom u pojašnjavanju određenih vrijednosti i odlika, te njihovom utvrđivanju. Takvo je pojašnjavanje utjecaja iskrenosti na spašavanje ljudi od opasnosti i propasti, kao u slučaju trojice stanovnika pećine. Zatim pojašnjavanje utjecaja zahvalnosti na trajanje blagodati, a nezahvalnosti na njihovo nestajanje, kao što je bio slučaj sa slijepcem, gubavcem i ćelavim čovjekom. Onda je tu pojašnjavanje nagrade za ukazanu milost, pa makar i prema životinji, kao što je slučaj s onim koji je napojio psa koji je bio isplazio jezik od žeđi, zbog čega ga je Allah, dž.š., nagradio i oprostio mu. Postoje još mnoge ovakve pripovijetke u hadiskim zbirkama koje bi bilo dobro sabrati (u jednu zbirku).[291]

IZAZIVANJE PAŽNJE PITANJIMA I DISKUSIJOM

Ono čime se Poslanik, s.a.v.s., mnogo koristio u procesu poučavanja jeste upotreba dedukcije po analogiji, s ciljem da iz usta učenika izvuče željenu informaciju ili kako bi, u najmanju ruku, njihov razum, nakon što duše i srca pokažu interesovanje za tu informaciju, učinio otvorenim za njeno usvajanje. U tom smislu postavljao im je pitanja na koja su trebali da odgovore, ukoliko bi bili u stanju, ili da, u suprotnom, od Poslanika, s.a.v.s., čuju pravi odgovor.

[291] Jedan takav hvale vrijedan pokušaj napravio je prije nekoliko godina šejh Salih Muhamed Halil i mislim da je ta njegova knjiga već objavljena.

El-Buhari u svojoj hadiskoj zbirci bilježi poglavlje o postavljanju pitanja ashabima od Poslanika, s.a.v.s., kako bi uvidio kojim znanjem raspolažu. U tom poglavlju bilježi hadis koji prenosi Abdullah b. Omer, a u kojem stoji da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Ima jedno drvo čije lišće ne opada (ni zimi ni ljeti). Ono je poput čovjeka muslimana. Kažite mi koje je to drvo. Ljudi su navodili različite vrste pustinjskog rastinja, a Abdullah b. Omer kaže da je u sebi pomislio da je to palma. Onda su ljudi upitali Poslanika, s.a.v.s., koje je to drvo, pa je odgovorio: To je palma.[292]

Poslanik, s.a.v.s., nije im iznio ovu informaciju u vidu izvještaja ili referata: “Musliman je poput palme.” Ne, on je želio izvući ono što je u njima, da im pažnju usmjeri na ono što je oko njih, te da ih uključi u istraživanje. Učenik nije samo aparat na koji se utječe, a koji, s druge strane, nema nikakvog utjecaja. Nije aparat koji uči i usvaja, a ne razmišlja. Ne, učenik je živo razumno biće, koje istražuje i razmišlja, razgovara i raspravlja, griješi i pogađa.

Ibn Kesir u svome Tefsiru bilježi hadis koji prenosi Amr b. Šuajb od svoga oca, qn od svoga djeda u kojem stoji da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: Čije vam se vjerovanje najviše dopada? Odgovorili su: “Vjerovanje meleka.” Poslanik je na to rekao: Kako da oni ne vjeruju kada su u blizini Allaha, dž.š?! Ponudili su drugi odgovor: “Vjerovanje poslanika.” Poslanik, s.a.v.s., reče: Kako da oni ne vjeruju kada im se objava spušta?! Ponudili su treći odgovor: “Naše vjerovanje.” Poslanik, s.a.v.s., rekao je: Kako da vi ne vjerujete kada sam ja među vama?! Zatim je dodao:

[292] Muttefekun alejh, od Ibn Omera, el-Lulu vel-merdžan (1792).

Meni se najviše dopada vjerovanje onih koji će doći poslije vas, te naći listove u kojima je Knjiga u čiji će sadržaj vjerovati.293

Dakle, Poslanik, s.a.v.s., spomenuo im je ono što je želio da im objasni tek nakon ovog interesantnog dijaloga, postavljanja pitanja i pobijanja datih odgovora. Tek nakon što su pokazali interesovanje za spoznajom ove informacije, Poslanik, s.a.v.s., ju je jasno i glasno obznanio.

Ono čime se Poslanik, s.a.v.s., također, koristio pri izazivanju pažnje kod svojih slušatelja jeste postavljanje pitanja u vezi sa značenjima nekog njima poznatog izraza. Oni su u svojim odgovorima nudili značenja koja su njima bila poznata, a kada bi završili, Poslanik, s.a.v.s., pristupao je njihovom tumačenju, nudeći im novo značenje koje je imao na umu. U većini slučajeva to je bilo preneseno značenje kojem oni vjerovatno nisu pridavali nikakav značaj, a Poslanik, s.a.v.s., dao mu je prednost u odnosu na druga značenja datog izraza.

Tako je jednom prilikom upitao ashabe sljedeće: Ko je po vama

"surea"? Odgovorili su: "To je onaj (hrvač) koga ne mogu oboriti drugi ljudi." Poslanik, s.a.v.s., onda reče: Ne, nije tako. To je čovjek koji se zna savladati u srdžbi.294

Takav je i sljedeći slučaj. Naime, jednom prilikom Poslanik, s.a.v.s., upitao je ashabe: Znate li vi ko je "muflis"? Odgovorili su: "Muflis je onaj od nas koji nema niti jednog dirhema, niti ikakve imovine." Poslanik, s.a.v.s., onda reče: Muflis je onaj pripadnik moga ummeta koji će na Sudnjem danu doći s namazom, postom, zekatom..., ali je ovoga uvrijedio, ovoga oklevetao, potrošio imetak onoga, prolio krv onome, ovoga udario, pa će im u ime toga dati svoja dobra djela, a ako i njih nestane prije nego što mu bude presuđeno, preuzet će na sebe njihova loša djela koja će ga prekriti, pa će biti bačen u vatru.[295]

[293] Ibn Kesirov Tefsir, tom I, str 42.

[294] Muslim, od Ibn Mesuda, u poglavlju o dobročinstvu (2608) i Ebu Davud u poglavlju o lijepom ponašanju (4779).

Zatim bi im upućivao riječi čije je bukvalno značenje smatrano ružnim, s ciljem da ga oni pitaju šta je pod njima podrazumijevao. Onda bi on davao odgovor koji je ispravljao pogrešno shvatanje tih riječi, tako da se onda to značenje učvršćivalo u njima.

U jednom vjerodostojnom hadisu prenosi se daje Poslanik, s.a.v.s., rekao:

Pomozite svoga brata bio tlačitelj ili tlačeni.

Ova je izreka skoro u istom obliku bila popularna u doba džahilijeta i ukazivala je na potpomaganje zbog plemenskog fanatizma i pristrasnosti, te odbranu svakog člana tog plemena, bez obzira da li je u pravu ili nije. Zbog toga su se ashabi začudili kada su čuli ove riječi od Poslanika, s.a.v.s., jer je islam došao s apsolutnom nepristrasnošću koje se moramo pridržavati čak i kada smo u pitanju sami mi, naši roditelji i rođaci:

...Neka vas mržnja koju prema nekim ljudima nosite nikako ne navede da nepravedni budete...[196]

Islam je došao čist od ovog fanatizma i pristrasnosti u svakom obliku. Kako onda Poslanik, s.a.v.s., koji je došao s uputom i pravom vjerom, prihvata ovu riječ? Ne treba da čudi to što su ashabi postavljali pitanja i tražili objašnjenje od Poslanika, s.a.v.s., sljedećim riječima: "O Allahov Poslaniče, s.a.v.s., mi pomažemo tlačenog, ali kako da pomažemo tlači-

[295] Muslim u poglavlju o dobročinstvu (2581), et-Tirmizi u poglavlju o Sudnjem danu (2420) i drugi od Ebu Hurejre.

[296] el-Maida, 8.

telja?" Poslanik, s.a.v.s., odgovorio je: Spriječite ga da čini zlo pa ćete mu pomoći.[297]

Ovo je pravo značenje pružanja pomoći bratu i rođaku. Pomagati im u

zlu i grijehu znači vući ih u nesreće i katastrofe, na ovom svijetu, te u Džehennem, na onom svijetu. Sprječavati ih da čine zlo znači udaljavati ih od šejtana, a približavati Allahu, dž.š., udaljavati ih od Džehennema, a približavati Džennetu. To je prava pomoć.

Da im je ovo saopćio u vidu nekog izvještaja ili referata, ne bi izazvao duhovno buđenje koje su izazvale ove njegove riječi zbog kojih su se ashabi začudili, te ih nisu odobrili, pa su Poslanika, s.a.v.s., upitali šta je njima želio da kaže, da bi na kraju shvatili i zadovoljni postali.

Ovdje treba spomenuti i neke riječi koje je uputio ashabima na način koji pojačava pažnju, kao što su sljedeće:
Tako mi Allaha, dž.š., on nije vjernik!; Tako mi Allaha, dž.š., on nije vjernik!; Tako mi Allaha, dž.š., on nije vjernik!

U ovom slučaju imamo formu zakletve, ponavljanje kojim se postiže pojačanje, te zamjenicu trećeg lica koja se ne odnosi ni na koga poznatog, budući da se ne zna ko je vršilac radnje predikata koji je u odričnom obliku. Zato su ashabi, kada su čuli ovu neobičnu rečenicu koja se ponavlja, kazali: “O Allahov Poslaniče, s.a.v.s., propao je i zalutao! Ko je taj?” Poslanik, s.a.v.s., odgovorio je: To je onaj čiji komšija nije siguran od njegovog nasilja.298

[297] El-Buhari u poglavlju o upotrebi sile (6952) i et-Tirmizi u poglavlju o iskušenjima (2256).

[298] El-Munziri u cijelu et-Tergib pripisuje ovaj hadis el-Buhariju, od Ebu Šurejha el-Ka’bija. El-Hafiz mu je prigovorio u djelu el-Feth, tvrdeći kako hadis koji

Kako je velika razlika u uticaju kada se sljedeća rečenica: “Nije vjernik onaj čiji komšija nije siguran od njegovog nasilja.” spomene u vidu izjavne rečenice kao što je to i uobičajeno, te kada se spomene na način na koji je to učinio Poslanik, s.a.v.s..

Ono što je još bitno jeste to da učitelj vjeruje u svoje sposobnosti, da voli taj posao, da želi da se razvija i napreduje zajedno sa svojim učenicima, da se prema njima postavi očinski, nastojeći da dosegne do onoga što je u njima, te da im prenese ono čime on raspolaže, upotrebljavajući pri tome sve moguće načine, pa makar to bile i riječi, pod uvjetom da budu jasne i razgovijetne.

I Poslanik, s.a.v.s., nastojao je da na najbolji mogući način objasni ono što je želio prenijeti, te da to bude shvaćeno od svih slušatelja. Pri tome se koristio svojim djelotvornim načinom govora koji je predstavljao vrhunac ljudske rječitosti u postizanju željenog značenja, lijepom izražavanju i prikladnosti govora datom mjestu. Koristio se i izvrsnom metodom u interpretaciji koja se razlikovala od osobe do osobe i od sredine do sredine.

Od h. Aiše prenosi se da je rekla: “Poslanikov, s.a.v.s., govor bio je s mjerom i svaki onaj koji je slušao mogao ga je razumjeti.”[299]

Enes veli da je Poslanik, s.a.v.s., kada bi nešto govorio, ponavljao to tri puta kako bi bilo shvaćeno.[300]

Ashabi koji su učili od njega držali su se njegove upute u poučavanju ljudi, njihovom upućivanju ka istini i korištenju

bilježi el-Buhari nije u ovoj formi. Ovaj hadis bilježi i Ahmed u Musnedu (2/288) na dva mjesta, ali se u tom hadisu ne spominje dio u kojem stoji da su ashabi rekli: "Propao je i zalutao".

[299] Ebu Davud u poglavlju o odgoju (4839).

[300] El-Buhari u poglavlju o nauei (95) i et-Tirmizi u poglavlju o traženju dozvole (2724).

raznih metoda koje su im pomagale da izvrše ono što su imali na umu, kao što je prosvjećivanje uma i čišćenje duše.

Ovdje ću se zadovoljiti načinom poučavanja koji je uveo Ebu Hurejra. Naime, jednom prilikom prolazio je pored pijace, pa je zastao i upitao: "O pijačari, šta vas je odvratilo?" Upitali su: "Od čega, o Ebu Hurejra?" Odgovorio je: "Od Poslanikove, s.a.v.s., zaostavštine koja se dijeli, a vi ste ovdje. Zar nećete otići i uzeti svoj dio?" Upitali su: "A gdje je to, o Ebu Hurejra?" Odgovorio je: "U džamiji." Onda su oni brzo otišli. Ebu Hurejra je čekao dok se nisu vratili, pa ih je upitao: "Šta vam je?" Odgovorili su: "O Ebu Hurejra, došli smo u džamiju, ali nismo primijetili da se išta dijeli." Onda ih je on upitao: "Jeste

li koga vidjeli u džamiji?" Odgovorili su: "Da, vidjeli smo neke ljude kako klanjaju, neke kako uče Kur'an, neke kako se međusobno podsjećaju šta je halal, a šta je haram..." Onda je on kazao: "Teško vama! Pa to je zaostavština Allahovog Poslanika, s.a.v.s.."[301]

Vrijedna li je škola koja je iznjedrila ovakve učenjake!

[301] Et-Taberani u djelu el-Evsat (1451) s dobrim lancem prenosilaca, et-Tergib hadis br. 138. Isto kaže i el-Hejsemi u djelu Medžmeuz-zevaid (1/123). Međutim, el-Iraki u tumačenju djela el-Ihja kaže da u lancu prenosilaca ovog hadisa ima jedan prekid i jedna nepoznanica.

REZULTATI I ZAKLJUČCI

Ove Poslanikove, s.a.v.s., smjernice, od kojih smo neke spomenuli u vezi s učenjem i poučavanjem (ne mislimo da smo njima sve obuhvatili), nisu bile samo slovo na papiru. One su imale utjecaja na dešavanja u islamskom svijetu što ne treba da čudi, budući da to nisu samo riječi koje se izgovaraju, nego i vjera koja se vjeruje, put koji se slijedi, naredbe kojima se pokorava, direktive koje se u praksu sprovode i poziv kojem se odaziva.

Ovaj poziv učenju i nauci, njeno uzdizanje, hvaljenje učenih i podsticanje na usvajanje znanja imali su mnoštvo očitih rezultata i utjecaja na život muslimana, od kojih ćemo spomenuti sljedeće:

1. ashabi su silno željeli da se opskrbe znanjem, da crpe iz

Poslanikovog, s.a.v.s., izvora, koristeći se pri tome svim njima dostupnim sredstvima. Omer b. el-Hattab kaže: “Ja i jedan moj komšija ensarija stanovali smo na teritoriji plemena Benu Umejja b. Zejd, a to je selo Avali u okolici Medine. Naizmjenično smo navraćali kod Poslanika, s.a.v.s.. Jedan dan bi navraćao on, a jedan dan ja. Kada bih ja navratio, donosio sam mu informacije o objavi koja je toga dana spuštena, a kada
bi navratio on, činio je isto tako.”[302] Tako su postupali dok je Poslanik, s.a.v.s., bio živ, a i nakon njegove su se smrti međusobno propitivali, učili jedan od drugoga, međusobno se posjećivali, prevaljujući pri tome nepregledne pustinje i mora, pa makar se radilo o samo jednom hadisu, s ciljem da ga preuzmu direktno iz izvora koji ga je čuo od Poslanika, s.a.v.s., kao što je to činio Džabir b. Abdullah el-Ensari i drugi. Isto su postupali i tabiini nakon njih. Ed-Daremi bilježi vjerodostojnu predaju u kojoj stoji da je Busr b. Abdullah rekao: “Ako treba, jahat ću u bilo koju zemlju da bih čuo jedan hadis.” [303] Ebu el-Alija kaže: “Slušali smo hadis koji se prenosi od ashaba, pa se ne bi zadovoljili dok ne bi odjahali i čuli ga od njih.”[304] Učenjaci nakon njih nastojali su da se ne oslanjaju na posrednike ili da to čine u što manjoj mjeri kako bi, shodno mogućnostima, znanje preuzimali iz prvog ili njemu najbližeg izvora. Prilikom govora o učenju spomenuli smo primjere putovanja islamskih učenjaka u potrazi za znanjem te njihovog nastojanja da to znanje provjere i dokažu, što je postalo poslovično;

2. džamije su postale mjesto na kojem se učilo i poučavalo.

U svakoj džamiji koja je izgrađena formirala se jedna ili više halki u kojima su sjedili učenici sa svojim učiteljima vjerskih nauka, jezika, književnosti, historije i drugih disciplina koje su interesovale ljude u vezi s vjerom ili ovim svijetom. Džamije su, dakle, bile narodni univerziteti čija su vrata bila otvorena i jutrom i uvečer, i ljeti i zimi, svakom onom koji je želio da se okoristi njihovim halkama i skupovima, bio mlad ili star, muškarac ili žena, slobodnjak ili rob, bijel ili crn, bogat ili siromašan. Ovi univerziteti nisu podrazumijevali nikakve uvjete, formalnosti ili troškove. Dovoljna je bila želja za učenjem i ustrajnost u tome. Vremenom su se ovi narodni univerziteti razvili u naučne univerzitete koji imaju svoje profesore, studente, starješine, rokove i sistem, kao što je univerzitet Karevija u Fesu u Maroku, univerzitet Zejtuna u Tunisu i univerzitet el-Azhar u Egiptu.

[302] El-Buhari u poglavlju o nauci (89).
[303] Sunenud-Daremi, tom I, str. 114.
[304] Pogledati djelo Fethul-bari, tom I, str. 202.

Ovi univerziteti ubrajaju se u najstarije univerzitete u svijetu. Zadržali su svoju islamsku osobenost. Oni su otvoreni za sve ljude. Nisu rezervisani samo za jednu rasu, boju ili klasu ljudi, jer nikada nisu bili zabranjeni

robovima, siromasima, slijepcima i drugim nemoćnim članovima društva;

3. muslimani su prvi osnovali redovne škole za plansko poučavanje. Historija prije muslimana nije poznavala škole u onom smislu u kojem one danas egzistiraju. Takve su Nizamija i druge škole koje su osnovali vladari i dobročinitelji među muslimanima u različitim periodima historije islama;
4. pojavio se veliki pokret pisanja u različitim naučnim oblastima, a prvenstveno u okviru vjerskih nauka, kao što je hadis, tefsir, fikh, akaid i druge nauke i discipline koje tumače vjeru i njene istine, a odbacuju laži i neistine njenih neprijatelja. Postojale su i druge nauke koje su ovima služile kao što je lingvistika, književnost, historija i njima slične, koje su nazivali pomoćnim naukama, budući da su one bile sredstva, a vjerske nauke ciljevi. Kasnije su zasnovane i neke druge nauke koje su se pojavile kao rezultat duhovnog susreta koji je započeo prevođenjem baštine drugih naroda, te miješanjem muslimana sa nasiocima različitih kultura.

Tako su se pojavila djela iz oblasti filozofije, medicine, astronomije, arhitekture, hemije, fizike, biologije, geografije, tesavufa, pedagogije i drugih. Muslimani su unaprijedili nauke koje su preuzeli, poboljšali ih i dali svoj doprinos, te izumili nove nauke, otkrili činjenice koje do tada nisu bile poznate, ispravili zablude koje su bile rasprostranjene i sve to zabilježili u svojim djelima, koja su imala izvanredne rezultate i na koja su potrošili cijeli svoj život. Većina je njih, nažalost, izgubljena u katastrofama i nesrećama koje su zadesile islamski ummet od tatara, krstaša i Evropljana u Bagdadu, Endelusu (Španiji) i drugim mjestima. Srednji vijek, koji je za zapadnjake bio doba tame i mraka, u odnosu na muslimane predstavljao je doba svjetlosti te naučnog i civilizacijskog procvata. Arapski je jezik bio jedini jezik u svijetu toga doba na kojem je bilježena i širena nauka. Islamski univerziteti u Endelusu, na Siciliji i drugdje bili su napredni naučni centri u svijetu. Oni koji su tragali za znanjem dolazili su na ove univerzitete iz cijele Evrope kako bi učili i stjecali znanje od tamošnjih profesora. Imena islamskih učenjaka bila su najpoznatija imena u svijetu nauke, šta više to su jedina imena koja se spominju u školama, na univerzitetima i kolegijima među, kojima su Ibn Rušd, el-Havarezmi, Ibn el-Hajsem, Ibn Hajjan, er-Razi, Ibn Sina, el-Gazali, el-Biruni, ez-Zehravi, Ibn en-Nefis i mnogi drugi. Islamska naučna literatura bila je jedina svjetska literatura u različitim oblastima nekoliko stoljeća. Takvo je Ibn Sinino djelo el-Kanun, er-Razijevo djelo el-Havi, Ibn Rušdovo djelo el-Kullijjat, sva iz oblasti medicine. Zatim je tu el-Havarezmijevo djelo o jednačinama, Ibn el-Hajsemovo djelo o optici i druga. Islamski učenjaci i mislioci kritikovali su Aristotelovu logiku nekoliko stoljeća prije nego što su toga postali svjesni zapadnjački filozofi. U vezi s tim je Ibn et- Tejmija

napisao jedno, odnosno dva djela o obaranju Aristotelove logike, za koju on kaže da niti je potrebna razumnome niti može koristiti maloumnome;

5. Islamski su pravnici, držeći se šerijatskih propisa
I uprkos pripadnosti različitim pravnim školama, ustanovili neke propisa koji pokazuju koliki značaj islam pridaje nauci, njenom usvajanju, poučavanju drugih, povećavanju znanja i ustrajnosti u tome. Neki od tih propisa su i sljedeći: troškovi onoga koji traga za znanjem obaveza su njegovog imućnog oca, pa makar ovaj i bio sposoban da zarađuje za hranu, baveći se trgovinom, nekim zanatom i slično, budući da bi ga to spriječilo da se posveti učenju. Zato su njegovi troškovi obaveza njegovog oca, kao što su to i troškovi njegove male djece; onome koji se posvetio traganju za naukom dozvoljeno je da uzme zekat, pa makar bio sposoban da zarađuje, za razliku od onoga koji se posvetio ibadetu, kome nije dozvoljeno da uzme zekat ukoliko je sposoban da zarađuje, a na osnovu hadisa: Sadaka (zekat) nije dozvoljena onome koji je bogat i snažan. Razlika između ovoga dvoga jeste u sljedećem: Nema potrebe posvećivati se isključivo ibadetu, jer u islamu nema kaluđerstva. S druge strane, potrebno je u potpunosti posvetiti se nauci kako bi se njome dobro ovladalo. Ibadet koristi samo onome koji ga upražnjava, dok nauka koristi i onome koji je usvaja, ali i cijelome društvu; naučna djela smatraju se jednom od osnovnih potreba učenjaka i učenika, te se zato njihova vrijednost ne uzima u obzir kada je u pitanju bogataš koji je dužan da daje zekat. Dakle, u visinu nisaba ne ulazi vrijednost ovih knjiga. Isto tako naučna djela smatraju se sredstvima bez kojih učenjak ili učenik ne može, te im ih je neophodno osigurati iz sredstava ubranih zekatom, ako su od onih koji taj zekat primaju. Isti je slučaj i s mjestom za stanovanje, (osnovnim) namještajem, odjećom i alatom za zanatlije. Naši učenjaci smatraju naučna djela osnovnom potrebom, zato što je osnovna potreba, po njihovom mišljenju, ono što od čovjeka otklanja propast, eksplicitno ili implicitno, a neznanje je u ovom slučaju jednako propasti, odnosno duhovnoj smrti. Zbog toga su donijeli odluku da učenjaci i učenici, ukoliko ne posjeduju dovoljno sredstava da pokriju troškove hadža i boravka na svetim mjestima, nisu dužni prodavati svoje knjige da bi obavili hadž, kao što je to slučaj i s dužnikom, kome se sudskom odlukom plijeni sva imovina u interesu kreditora i zajmodavaca, osim knjiga koje zadržava ukoliko se bavi naukom; pravilo je da se sredstva ubrana zekatom ne prenose iz jednog kraja u drugi. Međutim, u nekim slučajevima to je dozvoljeno, kao kada je u pitanju siromašni učenik. Neki smatraju da je onaj koji traga za naukom na Allahovom, dž.š., putu, odnosno da je traganje za naukom jedna vrsta džihada (borbe na Allahovom, dž.š., putu).

POGOVOR

Ova studija razjašnjava nekoliko važnih činjenica od kojih su najistaknutije sljedeće:

1. sunnet Allahovog Poslanika, s.a.v.s., bogat je izvor islamskog ummeta i stalno je od koristi, ne samo s vjerske strane, u smislu da je to drugi izvor šerijata, nego je to izvor koji nas upućuje na pravi način razmišljanja, ponašanja i izgradnje ljudske civilizacije na jakim osnovama. Otuda je svaki pokušaj da se okleveta sunnet Allahovog Poslanika, s.a.v.s., te izazove sumnja, da se sruši i uništi temelj islama i pravog islamskog načina života što bi dovelo do negiranja samog Kurana, budući da Kur'an ne možemo (u cijelosti) razumjeti bez sunneta koji je teoretski i praktični tumač Allahove, dž.š., knjige. Allah, dž.š., zadužio je Svoga Poslanika, s.a.v.s., da objašnjava ljudima ono što im se objavljuje. Otuda je, bez ikakve sumnje, svako služenje sunnetu i otkrivanje njegovih istina ujedno i služenje Kuranu, islamu i islamskom ummetu;
2. prema Kuranu i sunnetu Allahovog Poslanika, s.a.v.s., nauka nije suprotstavljena vjeri i vjerovanju. Islamskom ummetu kroz cijelu historiju nije bio poznat sukob s naukom, kao što je to slučaj s drugim društvima. Istina je, ustvari, da je kod nas nauka vjera, a vjera nauka. U našoj civilizaciji nauka je dokaz vjere, vodič u poslu, te ključ sreće i na ovom i na onom svijetu. Otuda su naši veliki učenjaci ustanovili da su Božiji zakon i mudrost povezani, te da su u skladu onoga što je vjerodostojno preneseno i onoga što je racionalno;
3. islam ne ograničava eksperimentalnu nauku, nego je poštuje i poziva njoj, te osigurava odgovarajuće društvene uvjete za njen razvoj. U tom smislu formira objektivan naučni mentalitet (koji odbacuje slijeđenje pretpostavki, strasti i tradicije), razglašava značaj učenja, pisanja i čitanja, podstiče na učenje drugih jezika, kada je to potrebno, te korištenje statističke i metode planiranja s ciljem uspješnog suočavanja s onim što donosi budućnost. Zatim podstiče na prihvatanje načela iskustva u ovosvjetskim poslovima, te mišljenja onih koji su iskusni u datoj oblasti. Ukazuje na obavezu poštivanja Allahovih, dž.š., zakona i borbu protiv zabluda, praznovjerja i onih koji zarađuju proricanjem i gatanjem. Sve ovo omogućuje razumnome da misli, učenome da istražuje i nauci da se razvija;
4. islam, u svjetlu onoga što nam donosi sunnet Allahovog Poslanika, s.a.v.s., ne odvaja nauku od ahlaka (ćudoređa, morala), budući da nauka, mada sama po sebi povlaštena (zar su isti oni koji znaju i oni koji ne znaju), i naučnici obasjavaju život znanjem i ahlakom zajedno. Otuda se sunnet Allahovog Poslanika, s.a.v.s., koncentrisao na karakter nauke i odgovornost učenih kako ne bi bili poput israelićanskih učenjaka koji su naređivali ljudima da čine dobro, a

sebe zaboravljali, iako su oni ti koji su čitali Knjigu;

5. učenje je obaveza svakog muslimana i muslimanke, a obavezno znanje podrazumijeva minimum koji smo obavezni usvojiti, bez obzira da li se radi o vjerskim ili svjetovnim naukama. Minimum u svjetovnim naukama podrazumijeva suzbijanje nepismenosti koja se širi u islamskom svijetu i koja predstavlja sramotu za čelnike islamskog ummeta, koju treba otkloniti. Dužnost islamskih učenjaka jeste da proklamuju (šerijatsku) dužnost suzbijanja ove pokuđene pojave koja je naš ummet u odnosu na razvijene narode učinila zaostalim i nemoćnim. Naš će ummet izvršiti svoju zadaću i učvrstiti se onako kako je to naredio Allah, dž.š., samo obrazovanjem svih njegovih članova. Ono bez čega nije moguće izvršiti neku obavezu i samo je obaveza;
6. islam, u svjetlu u kojem ga detaljno objašnjava sunnet Allahovog Poslanika, s.a.v.s., postavio je načela i temelje učenja i poučavanja koji nadmašuju najviše pedagoške vrijednosti kojima se hvali ovo naše doba i njegovi mislioci. Ovdje treba spomenuti načelo ustrajnosti u učenju “od kolijevke do groba”, načelo specijaliziranja u nekoj od nauka, načelo poštivanja i uvažavanja učitelja, načelo blagosti prema učeniku, načelo postupnosti u poučavanju, načelo uvažavanja razlika (među učenicima), načelo samilosti prema onome koji pogriješi i ohrabrivanja onoga koji je uspješan, načelo korištenja pomoćnih sredstava itd;
7. ove smjernice i upute urodile su plodom u formiranju islamske individue i društva u cjelini. U njihovoj sjeni razvio se poseban islamski duh koji objedinjava u sebi i znanje i vjeru, budući da vjeruje u nevidljivi svijet, a služi se, u skladu sa svojim znanjem, vidljivim svijetom. Tako su procvjetale svjetovne kao što su procvjetale i vjerske nauke, te je došlo do naučnog preporoda od kojeg je nekoliko stoljeća učio cijeli svijet. Taj preporod ostavio je djela od kojih su neka sve do danas ostala skrivena i koja čekaju na onoga koji će ih oživiti i ukloniti s njih naslage vremena.

Ovo je naša vjera i naša nauka. Hvala Allahu, dž.š., Koji nas je uputio na njih, jer da nas On nije uputio, ne bismo bili u stanju da sami pronađemo Pravi put.